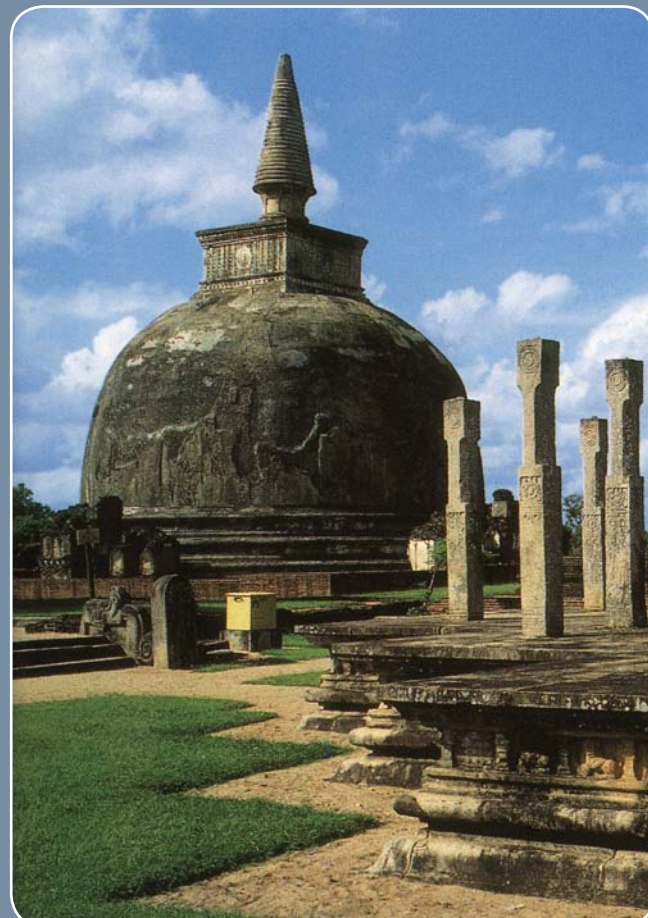

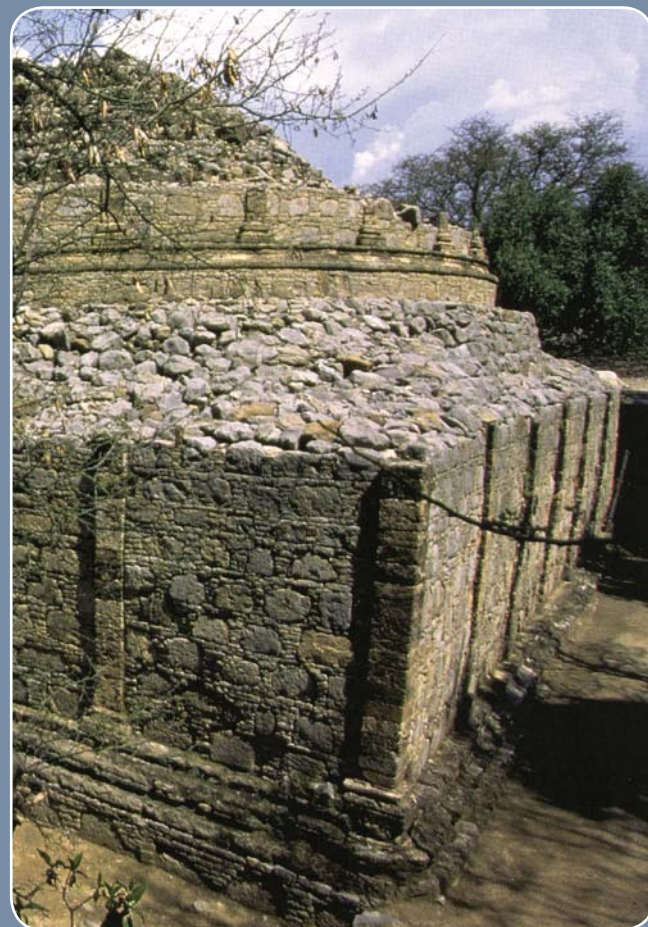
Archeologický park a ruiny mesta Quiriguá
(Guatemala)

Starobylé mesto Polonnaruwa
(Sri Lanka)

Ruiny Kilwa Kisiwani a Songo Mnara
(Tanzánia)

Taxila
(Pakistan)

ENVIROMAGAZÍN

Ročník 15/2010

www.enviromagazin.sk

0,66 €

6

FLORENCE + 10
10th Anniversary of
the European Landscape Convention

KRAJINA
SPOJENIE MEDZI PRÍRODOU A KULTÚROU

MONOTEMATICKÉ ČÍSLO VENOVANÉ
10. VÝROČIU EURÓPSKEHO DOHOVORU O KRAJINE

- 4 Nové výzvy, nové príležitosti**
- 8 Dohovor novej generácie o vzťahu spoločnosti ku krajine**
- 10 Kam kráčaš krajina Slovenska...?**
- 12 Cenu Slovenskej republiky za krajinu v roku 2010 získala nadácia Ekopolis**
- 14 Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR odštartoval v 23 obciach**
- 17 Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny**
- 18 Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhladu krajiny**
- 20 Krajina v dohovore a krajina vo vede**
- 22 Typizácia krajiny Slovenska**
- 24 Metodický postup spracovania Typológie krajiny SR – úspešný krok pri implementácii naplňania Európskeho dohovoru o krajine**
- 27 Bratislavské visuté záhrady**
- 28 Vplyv sukcesie rastlínstva na charakteristický vzhlad krajiny**
- 30 Petra Nagyová-Džerengová: *Nechcem byť iba do počtu a na parádu***
- 32 Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XLI.)**

Plus príloha

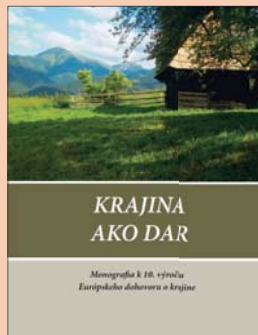
Na obálke: Šlosár: Bratislava – Stará Dúbravka

Enviromagazín – časopis o tvorbe a ochrane životného prostredia, XV. ročník, šieste číslo, december 2010, vydáva Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky a Slovenská agentúra životného prostredia, www.enviromagazin.sk. Adresa redakcie: SAŽP, Tajovského 28, P. O. Box 252, 975 90 Banská Bystrica, tel./fax: 048/4230694, e-mail: enviro@sazp.sk. Zodpovedný redaktor: Mgr. Daniel Schmidtmayer, redaktorka: Mgr. Alena Kostúriková, predseda redakčnej rady: RNDr. Jozef Klinda, členovia: Ing. Emília Boďová, RNDr. Peter Bohuš, Ing. Ľuboš Čillag, RNDr. Zita Izakovičová, RNDr. Vlasta Jánová, Ing. Pavel Jech, prof. RNDr. Mária Kozová, CSc., Ing. Zuzana Lieskovská, Ing. Michaela Mrázová, Mgr. Pavlína Mišíková, Ing. Marta Slámková. Nakladateľ: EM DESIGN, Zvolen. **Písomné objednávky prijíma redakcia**, cena 0,66 eura. Celoročné predplatné (6 čísel) 3,98 eura. Reg. MK SR č. EV 636/08, ISSN 1335-1877. Nevyžiadané materiály redakcia nevracia.

Vytlačené na ekologickom papieri Hello. Výrobca má certifikovaný FSC, PEFC, EMS podľa medzinárodných noriem ISO 9001, 140001 a EMAS. Tieto certifikácie obsahujú rôzne environmentálne iniciatívy, napr. spoločnosť získava 30 % svojej spotreby energie z biopalív a 40 % prepravy realizuje pomocou nízko emisných prostriedkov, ako sú železnice alebo siete kanálov. Hello je plne recyklovateľný papier a môže byť použitý na získanie papierovej drviny najvyššej kvality.

Sto vyznaní krajine

Krajina ako dar

Monografia k 10. výročiu Európskeho dohovoru o krajine

Pri príležitosti 10. výročia Európskeho dohovoru o krajine Mikuláš Huba a Pavlína Mišíková vybrali sto vyznaní krajine z pera slovenských a českých osobností – vedcov, filozofov, spisovateľov, básnikov, hercov, výtvarníkov, novinárov, bývalých i súčasných politikov, ale aj študentov a ďalších, zaoberajúcich sa krajinou v regióne strednej Európy.

Vychádzajúc z detailného vedeckého poznania a zároveň stavajúc na bohatej praktickej skúsenosti zo širokého spektra iniciatív na záchranu krajiny je táto publikácia zdrojom inšpirácie pre všetkých, ktorí sú ochotní podieľať sa našej spoločnej zodpovednosti za udržateľný rozvoj krajiny okolo nás (pozri <http://www.seps.sk/zp/stuz/2010/Krajina.pdf>).

Z vyznaní o krajine vyberáme:

Čaro krajiny a ľudí v nej

Slovensko je veľmi fotogenická krajina. Videl som kus sveta, a tak azda môžem povedať, že je naozaj zaujímavé a pekné. Je rôznorodé – tiahne sa od južných rovín až po veľhory na severe. Takých krajín nie je na Zemi veľa... Zmeny od mojich študentských čias sú obrovské. Ešte v 70. rokoch mnohí ľudia na Orave žili na lazoch a v roztrúsených osadách. Pôvodný charakter ich krajiny s terasovitými poličkami poznačila kolektivizácia, ktorá – hoci o niečo neskôr – zasiahla i tento kraj. Spoločné hospodárenie zlikvidovalo osobitý ráz oravskej krajiny a ľudia sa z lazov postupne presťahovali do dedín a miest. Nenávratne sa stratil tradičný spôsob života a z jeho hodnôt sa zachovalo len veľmi málo... Ale nielen tam. Mnohé slovenské dediny a mestá sa budujú bez akejkoľvek koncepcie. Ich prirodzený vývoj sa zastavil alebo narušil a v posledných desaťročiach sa ich vzhlad živelne mení bez toho, aby sa mu dala nejaká tvár...

Pavol Breier, fotograf, (*Krásy Slovenska 5 – 6/2005*)

Tvár krajiny – obzory predstavivosti

Jsme lidé této země. Víme, že obvykle to chápeme opačně. Navykli jsme představě, že tato země náleží nám a my že s ní můžeme naložit, jak se nám namane. Můžeme jí vyrubat do hola, otrávit pesticidy, vyasfaltovat a zastavět hypermarkety a dálnicemi. Byť škodíme sebevíc, zdá se nám, že poškozujeme jen svůj majetek, k tomu majetek nevelké ceny. Nás samých že se to netýká... Doufám, že si uvědomíme, že my jsme lidé této země. Jsme s ní důvěrně spojeni. Když ničíme svou zemi, ničíme sami sebe... Nekonečně budujeme. Jenže – šestiproudové dálnice lemované hypermarkety... to že je štěstí?

Není, a sami to víme... Přesto dál děláme, co nás k tomu přivedlo. Nic jiného si nedovedeme představit. Obzory představivosti mi dnes připadají uzavřené jako snad nikdy od dob první světové války... Zas bez přesvědčení věříme, čemu jsme dosud věřili. Zas bez nadšení konáme, co jsme dosud konali, protože nás nic jiného nenapadá... Zas je to marnost nad marnost. Jenže ani nás nenapadá nic nového. Tentokrát neumírají jen vojáci. Umírá Země a s ní my, její lidé – protože si nedovedeme představit nic jiného.

Erazim Kohák, filozof, (*Mosty*, 6. 3. 2001)

O krajine, krajinároch a krajinárskom prístupe

V krajine bežne stretávame objekty, ktoré možno nazvať historickými dielami. Všetky sú jednoznačne výsledkom práce ľudských rúk v minulých obdobiach. Do krajiny zapadajú tak organicky, že si bez nich krajinu vieme len ťažko predstaviť. Načrtnúť obraz krajiny dôsledne zbavenej týchto diel by bolo až prekvapujúco zložitým vedeckým problémom...

Krajinár hľadá súvislosti, ktoré daný objekt spájajú s inými krajinými prvkami, s inými historickými dielami, ale aj s rozličnými prírodnými prvkami krajiny... Krajinár skúma javy v krajine nie ako jednotlivé objekty, ale ako zložky zložitých priestorových štruktúr, ako časti kultúrnej krajiny... Krajinársky prístup k historickým dielam nám pomôže odhaliť i nové hodnoty týchto diel. Hodnoty, ktoré vyplývajú iba z ich postavenia v istej krajinnej štruktúre, z ich vzťahov k iným prvkom krajiny...

Ján Urbánek, geograf, (*In: Chránime prírodu a krajinu, PRÍRODA a SZOPK, 1979*)

Desaťročie existencie Európskeho dohovoru o krajine: Florencia + 10

Pôvabnú krásavicu, ležiacu v objatí toskánskej pahorkatiny pri brehoch mútnej rieky Arno, preslávil mnohé. Umenie, remeslá, obchod, filozofia, veda, náboženstvo, architektúra, móda a – krajina. Florencia, vnímaná ako jedno z najkrajších miest Európy, je známa katedrálou (Duomo), nádhernými palácami, bazilikami, kostolmi, námestiami, parkami, záhradami, galériami a ateliérmi. Svoje meno má odvodené od slova „prekvitajúca“, ale vlastní i ďalšie prívlastky. Kolíska renesancie. Umelecké hlavné mesto Talianska. Domov mnohých historicky významných politických a umeleckých osobností. Skrýva v sebe také prekrásne šperky ako Michelangelovu sochu Dávida či Botticelliho obraz Zrodienie Venuše. Od roku 1982 je historické centrum Florencie zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva. V rovnakom roku bola zverejnená Florentská charta o ochrane historickej zelene. A v roku 2000 bola Florencia miestom podpisu novej medzinárodnej dohody – Európskeho dohovoru o krajine.

Nová dohoda európskych štátov priniesla prevrat v prístupe a ponímaní krajiny. Pozornosť, dovtedy zameraná osobitne na ochranu prírody alebo na zachovanie kultúrneho dedičstva, sa upriamila na posilnenie európskej identity prostredníctvom ochrany, manažmentu a plánovania jej rôznych typov krajín. Prísne exaktné vedecké názory o funkciách krajiny, jej limitoch či potenciáli sa obohatili o nový rozmer – potrebu získať názory obyvateľov, ktorí v krajine žijú, a priznať im právo aktívne sa vyjadrovať k jej ďalšiemu rozvoju. Rada Európy prevzala záštitu nad monitorovaním, ako sa v jednotlivých štátoch integruje krajinný rozmer do regionálnych a územnoplánovacích koncepcií, do kultúrnych, environmentálnych, poľnohospodárskych, sociálnych a hospodárskych koncepcií, ako aj do ostatných koncepcií s možným priamym alebo nepriamym vplyvom na krajinu. Kvalita a rozmanitosť európskej krajiny začala byť považovaná za spoločný zdroj. Európska krajina sa zverejnením dohovoru dostala do pozície spoločnej hodnoty všetkých Európanov. Hodnoty, ktorá presahuje hranice danej lokality či štátu. Dohovor zaviazal zodpovedné orgány – štátnu a verejnú správu, aby zabezpečili dostatočnú právnu ochranu a kvalitnú starostlivosť rôznorodých typov krajín a aby v spolupráci s expertmi, univerzitami a mimovládnyimi organizáciami reagovali na prania verejnosti užívať krajinu vysokej kvality.

Rok 2010 je rokom odpočtu úspechov či prehier doposiaľ vyvinutého úsilia členských štátov Rady Európy, alebo ich nečinnosti pri presadzovaní princípov nového nástroja starostlivosti o krajinu do praxe. Je obdobím desaťročného bilancovania a prvým míľnikom Európskeho dohovoru o krajine na medzinárodnej, národných, regionálnych či miestnych úrovniach. Výsledok bol predstavený vo Florencii v októbri 2010. Slovenská republika bilancuje 5-ročné obdobie platnosti dohovoru na svojom území. Medzinárodná vlna nového chápania krajiny, ako spojenia medzi prírodou a kultúrou, zatiaľ v našich podmienkach nespôsobilá revolučnú zmenu v rozhodovaní o krajine. Celkom určite nás však pozitívne zasiahla a tlačí nás na ceste k prijatiu legislatívnych nástrojov lepšieho a dôkladnejšieho zabezpečenia vhodnej starostlivosti o krajinu Slovenska. Na tejto novej ceste nie sme osamotení a situácia u nás nezostáva v zahraničí bez povšimnutia. Potreba medzinárodnej pomoci a vzájomnej spolupráce pri presadzovaní nového konceptu ochrany, manažmentu a plánovania krajiny sa dostala do centra pozornosti v celej Európe.

Pavína Mišíková
Ministerstvo životného prostredia SR
koordinátorka EDoK v SR

Medzinárodné podujatie Rady Európy k 10. výročiu Európskeho dohovoru o krajine

Nové výzvy, nové príležitosti

EUROPEAN LANDSCAPE CONVENTION
CONVENTION EUROPÉENNE DU PAYSAGE

V októbri 2010 bola v talianskej Florencii najdiskutovanejšou témou ochrana, manažment a plánovanie krajiny, pretože pri príležitosti 10. výročia podpísania Európskeho dohovoru o krajine (EDoK) sa konalo široké spektrum podujatí. Na všetkých bola početná účasť zástupcov viacerých ministerstiev, univerzít, vedeckých inštitúcií a mimovládnych organizácií zo Slovenska.

Kvalita krajiny – kvalita života

Podujatie s podtitulom *Krajina – spoločná kultúra* organizované Radou Európy a talianskym Ministerstvom kultúry bolo rozdelené na tzv. prípravný deň a slávnostný deň. Počas toho prvého prebiehala konferencia v rôznych tematických sekciách, úvodný blok reflektoval zmenu očakávaní verejnosti od roku 2000 a potreby prenosu aktivít z medzinárodnej úrovne na lokálnu, ale aj opačne. O úlohe, skúsenosti a potenciáli združení pracujúcich v oblasti ochrany, manažmentu a plánovania krajiny hovorila vo svojom vystúpení zástupkyňa *Konferencie mimovládnych organizácií pri Rade Európy* (www.coe.int/t/ngo), ktorá sa prostredníctvom svojich členov (medzinárodná sieť mimovládnych organizácií na podporu EDoK Civilscape je členom od roku 2009) snaží presadzovať hodnoty vyznávané Radou Európy do praxe v spolupráci s 3. sektorom. V rámci pozitívnych príkladov bol v sekcii prezentovaný ukončený projekt talianskeho Ministerstva pôdohospodárstva *Národný katalóg historických vidieckych krajín* (www.landscape.unifi.it/en/catalogo_nazionale.asp) ako vynikajúci príklad mapujúci stav v súčasnosti obhospodarovaneho vidieka rešpektujúceho historické tradície a praktiky.

Kvalita krajiny – kvalita politiky

Írska organizácia Rada kultúrneho dedičstva predstavila v ďalšom bloku projekt *Hodnotenie charakteru krajiny* (www.heritagecouncil.ie/landscape/) a s ním súvisiace multidisciplinárne tréningy, za ktorý v spolupráci s 8 ďalšími inštitúciami získala v roku 2009 Cenu prezidenta Írskeho krajinného inštitútu. V tomto roku bola po prvýkrát udeľovaná Cena Rady Európy za krajinu (www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape). Najvyššie ocenenie získala samospráva Lille za rozsiahly krajinársky park La Deûle, ktorý na ploche 300 ha zlepšil kvalitu krajiny priemyselného regiónu Lille, metropoly na severe Francúzska, premenou suburbánneho prostredia na rekreačné zázemie, v spolupráci s verejnosťou (www.lillemetropole.fr).

Zvyšovanie povedomia, školenia a vzdelávanie

Blok, v ktorom v rámci kampane budovania vzťahu ku každodennej, lokálnej krajine oslovujúcej verejnosť uviedli nórsky film o vzťahu obyvateľov k ich každodennej krajine (www.regjeringen.no) a vytváraniu povedomia o tom, že krajina je aj priestor, kam chodíme každý deň venčiť psa či kočikovať bábätká. Dôležitá úloha univerzít a vyššieho vzdelávania pri presadzovaní záväzkov

dohovoru sa prezentovala prostredníctvom práce sietí UNISCAPE (www.uniscape.eu), Medzinárodnej siete univerzít na podporu EDoK, a ECLAS (www.eclas.org) Európskou organizáciou škôl krajinnej architektúry.

Krajina: dedičstvo Európy

Na zachovanie spoločného dedičstva – rôznych typov krajín – sú členské štáty vyzývané spolupracovať nielen v rámci cezhraničných regiónov, ale aj výmenou skúseností a informácií. Vzájomná spolupráca a implementácia sa má riadiť odporúčaním *Výboru ministrov CM/Rec (2008)3 členským štátom týkajúcim sa usmerení pre implementáciu Európskeho dohovoru o krajine* (www.coe.int/culture). Za účelom monitorovania pokroku a porovnávania informácií sa pripravuje informačný systém Rady Európy o Európskom dohovore o krajine ELCIS (CEP-CDPATEP (2010) COE/ELCDatabase 7), ku ktorému sa SR prihlásila ako testovacia krajina. V rámci príkladov v tejto sekcii Európska federácia krajinnej architektúry EFLA (europe.iflaonline.org) poukázala na dôležitosť zabezpečenia slobodnej profesie krajinných architektov, čo nie je obvyklé vo všetkých členských krajinách Rady Európy.

V ďalšom vystúpení generálna riaditeľka Rady Európy pre vzdelávanie, kultúru a dedičstvo, mládež a šport **Gabriella Battaini-Dragoni** vyzdvihla v EDoK podporu účasti verejnosti na posilňovaní participatívnej demokracie v spravovaní na miestnej úrovni. Za veľmi dôležité považuje uvedenie filozofie EDoK aj do života miest pri ochrane prírodných a kultúrnych hodnôt. Taliansky minister kultúrneho dedičstva **Sandro Bondi** vysoko ocenil výzvy, ktoré priniesol EDoK v oblasti ochrany hodnôt krajiny, posilňovaní jej udržateľného využívania a zachovania jej hodnôt pre budúce generácie. Vo všetkých týchto oblastiach je osobitne dôležité rozvíjať medzirezortnú spoluprácu a v tom vidí významnú príležitosť do

sidiarity. Rusko pripravuje prehodnotenie existujúcich politik v priestorovom plánovaní a má záujem podpísať a ratifikovať EDoK. S krátkym zhrnutím výsledkov prvého dňa rokovania vystúpil prezident konferencie Rady Európy o EDoK **Jean-Francois Seguin**, ktorý upozornil, že nestačí EDoK ratifikovať, ale rozhodujúca je jeho implementácia. Požiadavky EDoK je potrebné premietnuť nielen na národnú, ale predovšetkým na regionálnu úroveň. Odporúčal pokračovať v doterajšej organizácii workshopov a pozval účastníkov do Portugalska, kde sa bude na jeseň budúceho roka konať 10. workshop Rady Európy. Zhrnutie rokovania z prvého dňa doplnil generálny riaditeľ Ministerstva kultúrneho dedičstva Talianska **Roberto Cecchi**, ktorý povedal, že 10-ročné skúsenosti s implementáciou EDoK ukázali jeho význam aj v oblasti posilňovania spoločnej európskej identity a upozornil na potrebu viac hovoriť o nutnosti zmien v územnom plánovaní a v spravovaní krajiny, aby sa účinnejšie premietli osobitosti a špecifické črty do plánovania. Vyzdvihol tiež dôležitosť strategického manažmentu v spravovaní krajiny.

Ako Slovensko plní povinnosti vyplývajúce z dohovoru?

Platnosť Európskeho dohovoru o krajine v podmienkach SR začala 1. 12. 2005. Päťročná skúsenosť s implementáciou tak významného dohovoru ukazuje, že na lepšie zabezpečenie starostlivosti o krajinu je potrebná a nevyhnutná zmena legislatívy, nastavenie nových silných finančných nástrojov na realizáciu praktických projektov na zlepšenie stavu krajiny – jej všetkých typov. Vypracovanie ucelenej stratégie starostlivosti o krajinu je výzvou tohto volebného obdobia nielen pre jeden rezort, ale všetky sektory, ktoré v krajine majú kompetencie a záujmy.

V zmysle článkov 1, 2, 3 dohovoru podľa uznesenia vlády č. 201 zo 16. 3. 2005 v bode D.3 minister životného prostredia v spolupráci s ministrami výstavby a regionálneho rozvoja, kultúry a pôdohospodárstva majú zabezpečiť vykonávanie dohovoru. Za týmto účelom vznikla v júni 2006 medzirezortná komisia pre zabezpečenie vykonávania dohovoru, ktorá si dnes, po rozsiahlych kompetenčných a inštitucionálnych zmenách, vyžaduje aktualizáciu členov.

Podľa článku 4 dohovoru SR podporuje princíp subsidiarity, preto MŽP SR v predchádzajúcom období podporovalo spoluprácu s medzinárodnými sieťami lokálnych a regionálnych autorít, univerzít a MVO, do ktorých sa snažilo získať slovenských zástupcov na miestnych a regionálnych úrovniach, čo sa podarilo.

Podľa článku 5 v oblasti legislatívy jediná zmena, ktorá sa od podpisu dohovoru udiala, je prijatie zákona č. 7/2010 Z. z. o ochrane pred povodňami. V oblasti implementácie krajinnej politiky nástrojom, ktorý je v SR využívaný, je Program obnovy dediny. Pre prácu s verejnosťou existuje každoročná národná konferencia *Krajina – Človek – Kultúra*. V oblasti integrovania krajiny do koncepcií majúci priamy či nepriamy vplyv

Krajina, spoločná kultúra. Motto 10. výročia EDoK sa nieslo v duchu posilnenia starostlivosti o kultúrnu krajinu v Európe ako spoločné dedičstvo tvoriace našu identitu (archív Rady Európy)

budúcnosti. Člen parlamentného zhromaždenia Rady Európy pre životné prostredie, poľnohospodárstvo, miestne a regionálne záležitosti a člen Federálnej rady Ruska **Valerij Sudarenkov** na príklade Ruska uviedol veľké škody, ktoré spôsobili tohtoročné požiare na ruskej krajine. Zdôraznil, že v oblasti starostlivosti o krajinu je veľmi potrebné rozdeliť kompetencie na princípe sub-

na krajinu bola v roku 2010 schválená Metodika hodnotenia vizuálnych vplyvov na krajinu na veterné elektrárne a materiál Štandardy a limity pre umiestňovanie veterných elektrární a veterných parkov v SR.

Podľa článku 6 je zvyšovanie povedomia realizované v SR prostredníctvom kampane SAŽP vydávania propagačných materiálov zameraných na ochranu, manažment a plánovanie krajiny. Oblasť školení a vzdelávania je realizovaná prostredníctvom študijných programov na viacerých univerzitách, ale aj špeciálnou Inšpiračnou školou obnovy vidieka. Pre oblasť identifikácie a hodnotenia krajinných typov v roku 2010 bola schválená Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny a Metodika typológie krajiny SR ako základného dokumentu, ktorého vypracovaním bude možné stanoviť presnejšie kritériá manažmentových opatrení jednotlivých regiónov SR.

Podľa článku 7 dohovor má prepojenie na rôzne existujúce medzinárodné programy a dohody, využitie väčších synergií pri implementácii si však vyžaduje ďalšie kapacitné posilnenie.

Podľa článku 8 SR spolupracuje intenzívne s Radou Európy, výsledkom čoho bol spoločný workshop na tému

Integrovaný manažment územia, ktorý sa uskutočnil v roku 2008 v období slovenského predsedníctva vo Výbore ministrov Rady Európy. V predchádzajúcom období SR spolu s Radou Európy organizovali aj medzinárodné podujatie Zdieľanie zodpovednosti nášho regiónu – definovanie verejného záujmu v územnom plánovaní.

Podľa článku 9 v spolupráci pri cezhraničných územiach za pozitívny príklad možno uviesť zriadenie cezhraničného geoparku Novohrad – Nógrad a jeho prijatie do Sieťe európskych aj svetových geoparkov pod patronátom UNESCO.

Podľa článku 10 pri monitorovaní dohovoru je očakávaný oficiálny dokument Rady Európy, v rámci ktorého sa momentálne pripravuje informačný systém, podľa ktorého bude zreteľnejšie, ktoré nástroje a akým spôsobom využívajú členské štáty Rady Európy na im-

Pohľad do Auly Magny na slávnostné otvorenie konferencie *Žijúca krajina* (foto: M. Kozová)

plementáciu záväzkov dohovoru.

V roku 2010 sa po prvýkrát v SR udelila *Cena SR za krajinu* ako naplnenie článku 11. Slovenský víťaz bude zastupovať našu krajinu v medzinárodnej súťaži *Cena Rady Európy* za krajinu.

Výzva mimovládneho sektora: Od vízie k akcii

CIVILSCAPE – Medzinárodná sieť mimovládnych organizácií na podporu EDoK v rámci workshopu vo Florencii poskytla svojim členom množstvo nových informácií a možností zapojiť sa do aktuálnych projektov:

Eucaland (www.eucalandproject.eu) je proaktívna sieť zameraná na poľnohospodárske krajiny Európy, do ktorej je zapojených 40 krajín (za SR je to Ústav krajinnnej ekológie SAV), koordinátorom je anglická University of Cambridge. Nový projekt Civilscapu v

rámci Citizenship Programe 2007 – 2013 sa nazýva **Aktívny občan v kultúrnej krajine Európy – prvý krok k intenzívnejšej spolupráci** (eacea.ec.europa.eu/citizenship) a je zameraný na podporu šírenia pozitívnych príkladov. Grand na prepájanie tém archeológie a krajiny má názov **Pusti sa (vykopávať) do kultúrnej krajiny!** Na premostenie znalostí starých a nových EÚ členov s kandidátskymi krajinami je zameraná aktivita **Podmanivá mladosť!** – zvyšovanie uvedomenia a dialóg s mladými

obyvateľmi (www.civilscape.org). Dvojročný projekt **ARTicipation** – vplyv umeleckého vzdelania na proces zmien rieši vzťah umenia a EDoK (www.engage.org). Projekt **Oskorušu – strom pre novú Európu** predstavil zástupca českej Miestnej akčnej skupiny Strážnicko za účelom získania partnerov pre celoeurópsku iniciatívu (www.treeforeurope.com). Strom sa symbolicky zasadil vo florentskej Ville Romana za spolupráce českej mimovládnej organizácie CENELC.CZ.

Európsky dohovor o krajine z vedeckej perspektívy: Konferencia *Žijúca krajina*

Medzinárodná vedecká konferencia *Žijúca krajina* (Living Landscape) bola zameraná na otázku *ako veda prispela k implementácii Európskeho dohovoru o krajine a ktoré sú hlavné témy pre ďalší rozvoj krajín Európy*. Konferencia sa konala v priestoroch starobylej Univerzity vo Florencii, v krásnej Aule Magna, a časť programu sa konala na Fakulte architektúry. Organizátorom konferencie bola UNISCAPE – Medzinárodná sieť univerzít podporujúcich implementáciu EDoK, ktorej predsedá prof. Bas Pedrolí. Na konferencii sa zúčastnilo viac ako 200 účastníkov z Európy (Taliansko, Nemecko, Holandsko, Belgicko, Veľká Británia, Rakúsko, Slovensko, Česká republika, Poľsko, Portugalsko, Rumunsko, Slovinsko, Španielsko, Írsko, Nórsko, Švédsko, Dánsko, Fínsko, Luxembursko, Francúzsko, Rusko, Maďarsko, Grécko, Škótsko), ale aj z Kanady a Japonska.

Pri tejto príležitosti vyšiel zborník článkov všetkých prednášateľov a zborník ďalších článkov, ktoré vybral vedecký výbor konferencie. Obidva diely zborníka spolu s knihou, ktorú vydala sieť UNISCAPE, dostali všetci účastníci konferencie.

Konferenciu otvorila prorektorka Univerzity vo Florencii Elisabetta Cerbai. Úvodné vystúpenia predniesli generálny

riaditeľ pre krajinu, výtvarné umenie, architektúru a súčasné umenie Ministerstva pre kultúrne dedičstvo Talianska Mario Lolli Ghetti a riaditeľka odboru priestorového plánovania Toskánskeho regiónu Anna Marson. Vedeckú časť konferencie uviedol prezident siete UNISCAPE Carlo Magnani. V prvej plenárnej časti konferencie, ktorú viedol Bas Pedrolí, vystúpili štyria renomovaní odborníci, a to: **Gian Franco Carlei** z Univerzity vo Florencii, ktorého prednáška bola zameraná na právne aspekty implementácie EDoK a jeho prepojenie s Aarhuským dohovorom. **Marc Antrop** z Univerzity

v Gente (Belgicko), čestný prezident LANDSCAPE EUROPE svoju prednášku orientoval na vedecké perspektívy EDoK, si položil dve základné otázky: *čo vieme o krajinách v Európe a do akej miery vieme tieto krajiny aj riadiť?* **Ervin Laszlo**, prezident medzinárodnej nadácie Klubu v Budapešti, kancelár Centra pre pokračujúce štúdie z Univerzity Giordana Bruna predniesol prednášku na tému *Humánnosť a živá príroda: úvahy o spôsoboch preklenutia nejasností*. **Michael Jones** z Nórskej univerzity pre vedu a technológiu v Trondheime svoje vystúpenie zamerail na umenie efektívnej participácie: vedecké posúdenie.

Ďalší vedecký program prebiehal v štyroch paralelných sekciách:

Vnímanie krajiny – sekciu viedla Teresa Pinto Correia z Univerzity v Evore (Portugalsko) a spravodajcom bol Almo Farina z Univerzity Urbino (Taliansko).

Identifikácia krajinných typov a typológia – sekciu viedla Annalisa Calcagno Maniglio z Univerzity v Janove (Taliansko) a spravodajcom bol Marc Antrop z Univerzity v Gente (Belgicko).

Vplyv koncepcií a politiky na krajinu – sekciu viedol Bas Pedrolí a spravodajcom bol Michel Prieur z Univerzity v Limogese (Francúzsko). V tejto sekcii bola zaradená prezentácia slovenských účastníkov P. Mišíkovej, M. Kozovej a M. Hubu: *Využitie vedeckých výsledkov v Národnom programe implementácie Európskeho dohovoru o krajine v SR a jeho hlavné priority*.

Participácia – sekciu viedol Peter Howard, medziná-

Prof. Bas Pedrolí, riaditeľ Uniscap, hlavný organizátor vedeckej konferencie *Žijúca krajina*, ktorý sa v septembri 2010 zúčastnil kolokvia krajinnárskych katedier na TU Zvolen (foto D. Bevilacqua)

rodný koordinátor pracovnej skupiny pre výskum krajiny (Veľká Británia) a spravodajcom bola Saša Dobričić z Univerzity Nova Gorica (Slovinsko).

Po skončení paralelných sekcií viceprezident siete UNISCAPE z Medzinárodnej univerzity v Andalúzii (Španielsko) **Florencio Zoido** predstavil Európsky magisterský kurz *Ochrana, manažment a plánovanie krajiny*. V záverečnej časti konferencie odzneli ešte dve plenárne prednášky. Teresa Pinto Correia zhodnotila súčasné výzvy EDoK a načrtla ďalšiu stratégiu vedeckého výskumu a Franco Zagari z Mediteránnej Univerzity v Kalabrii (Taliansko) predstavil prvú knihu, ktorú vydala

sieť UNISCAPE: *Krajina ako projekt*. Prehľad názorov členov siete UNISCAPE (*Landscape as a Project. A survey of views among UNISCAPE members*). Konferenciu zakončil rektor Univerzity vo Florencii Carlo Magnani.

Vedecký brífing

Bol dôležitou súčasťou prvého dňa konferencie, zorganizovaný v spolupráci s organizáciami *Európska spolupráca v oblasti vedecko-technického výskumu* (European Cooperation in the field of Scientific and Technical research – COST) a *Európska nadácia pre vedu* (European Science Foundation – ESF). COST je medzivládny európsky rámec pre medzinárodnú spo-

luprácu na výskumných činnostiach, ktoré sú financované na národnej úrovni. Keďže bol založený v roku 1971, ide o najstarší európsky systém na vytváranie sietí v oblasti výskumu. V súčasnosti ho tvorí 35 členských krajín a jeden spolupracujúci štát. COST nefinancuje samotný výskum, ale spája výskumné skupiny v rôznych krajinách, ktoré sa venujú špecifickým otázkam, podporuje vytváranie sietí, konferencie, krátkodobé výmeny vedeckých pracovníkov a publikačnú činnosť. Koordináčna činnosť sa podporuje z rámcového programu EÚ pre výskum a technologický rozvoj. COST, ako dôležitý pilier Európskeho výskumného

Čo sa deje s dohovorom v jednotlivých členských krajinách?

Počas oficiálnej oslavy výročia dohovoru dostalo 47 členských štátov Rady Európy možnosť 10-minútového vystúpenia, z nich to vrátane Slovenska využili tieto:

Belgicko (EDoK vstúpil v do platnosti 1. 2. 2005)

Región Valónsko – zástupcovia vyzdvihli dobrú spoluprácu, spoločné inšpirácie, v rámci 10 rokov dosiahli pozitívne zmeny v plánovaní a manažmente krajiny, usporiadali výstavy, vydali zaujímavé publikácie a rozšírili spoluprácu s miestnymi komunitami, ale aj s univerzitami. Za významné považujú vytvorenie platformy transhraničnej spolupráce s Francúzskom za aktívnej účasti aj zástupcov rôznych záujmových skupín. Pripravujú nomináciu na 2. kolo Ceny Rady Európy za krajinu.

Región Flámsko – prezentovali Atlas krajiny, na ktorého základe pripravujú manažmentové opatrenia a krajinné politiky. Založili observatórium ako odborné krajinné pracovisko.

Chorvátsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 3. 2004)

Pozitívne hodnotili prienik EDoK do novelizácie právnych predpisov týkajúcich sa ochrany prírody, priestorového plánovania a environmentálneho zákona, ako aj do regionálnej politiky. Ako príklady uviedli územie Dubrovníka a Istriu. Zriadili Priestorový plánovací inštitút. Organizujú množstvo podujatí na regionálnej úrovni, multidisciplinárne letné školy architektov a ďalšie vzdelávacie aktivity organizované vysokými školami. K zlepšeniu implementácie EDoK prispelo aj vytvorenie národnej komisie, ktorej členmi sú zástupcovia ministerstiev.

Česká republika (EDoK vstúpil do platnosti 1. 10. 2004)

Zúčastnili sa prvého vyhlásenia Ceny Rady Európy za krajinu. Prezentovali príklady spolupráce so Spoločnosťou pre krajinu (CZ-IALE). Prijali nové zákony a programy (napr. v roku 2006 zákon o územnom plánovaní a stavebnom poriadku, v roku 2009 Program ochrany prírody a krajiny). V lete 2010 sa EDoK dostal do Programového vyhlásenia českej vlády, v októbri 2010 sa konal seminár o implementácii EDoK a starostlivosti o krajinu, na ktorého organizácii sa podieľalo 7 ministerstiev. Výsledkom bola dohoda o medzirezortnej spolupráci v oblasti ochrany, plánovania a manažmentu krajiny.

Cyprus (EDoK vstúpil do platnosti 1. 10. 2006)

V roku 2007 sa konal prvý interdisciplinárne orientovaný seminár o hodnotení charakteru krajiny, na ktorom sa zúčastnili aj zástupcovia MVO, univerzít, miest a obcí. Pracujú na typológii krajiny, ktorá bude obsahovať aj hodnotenie charakteristického vzhľadu krajiny v rôznych mierkach (1: 1000000, 1:250000, 1:50000, 1:10000).

Fínsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 4. 2006)

Nakoľko majú veľa prírodnej krajiny (Landscape Areas of Outstanding Beauty), ich pozornosť je venovaná najmä tejto oblasti. Zúčastnili sa 1. ročníka Ceny Rady Európy

za krajinu. EDoK vo Fínsku podporil verejnú diskusiu o otázkach starostlivosti o krajinu, nadnárodný dialóg (spolupráca s Nórskom, Švédskom, Islandom a Dánskom v rámci Severskej rady) a pozitívne podporil aj diskusiu o tradičnej kultúre a krajinskej politike. Aktualizujú zoznam historických lokalít.

Francúzsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 7. 2006)

EDoK je v kompetencii ministerstva pre ekológiu, ich cieľom je posilniť rozvoj krajiny na všetkých úrovniach. Vyhrali Cenu Rady Európy za krajinu v roku 2009. Ich výskumné programy zamerané na krajinu sú otvorené aj zahraničným vedcom. Aktívne spolupracujú s Belgickom, Švajčiarskom, Talianskom a Španielskom. Venujú sa monitorovaniu zmien krajiny prostredníctvom vizuálnych metód.

Maďarsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 2. 2008)

V roku 2009 vytvorili národnú pracovnú skupinu expertov, ktorá vypracovala koncept stratégie pre implementáciu EDoK, cieľom je zvyšovať povedomie o krajine. Vydávajú popularizačné knižky (napr. Maďarská krajina – maďarské dedičstvo), bulletiny. Na témy súvisiace s EDoK sa riešia rôzne výskumné projekty. Vyhlásili 2. ročník národnej Ceny za krajinu, ktorá je v Maďarsku veľmi populárna a je v nej veľká konkurencia. Organizovali putovné výstavy kandidátov na národnú cenu. Uskutočňujú školenia a workshopy. Majú skúsenosti s integrovaním EDoK do sektorových politík. Momentálne pracujú na významnom projekte *Téka Inventarizácia a mapovanie dedičstva kultúrnej krajiny Maďarska* (www.tajertektar.hu).

Írsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 3. 2004)

Majú pripravené koncepty legislatívy o národných pamiatkach a krajinskej stratégii. Pripravujú kurzy o hodnotení charakteru krajiny a krajinné observatórium.

Taliansko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 9. 2006)

EDoK má v kompetencii Ministerstvo kultúrneho dedičstva Talianska. Zúčastnili sa 1. ročníka Ceny Rady Európy za krajinu, národná súťaž mala množstvo kandidátov. Ministerstvo pôdohospodárstva vydáva na konci roku 2010 publikáciu Katalóg historických poľnohospodárskych krajín.

Lotyšsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 10. 2007)

Pripravujú národnú smernicu pre implementáciu a dlhodobú stratégiu trvalo udržateľného rozvoja do roku 2030, kde by sa mala objaviť aj téma krajiny.

Nórsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 3. 2004)

Organizovali napr. v roku 2007 Nordický seminár (www.norden.org), ktorý sa venoval integrovaniu krajiny do plánovania na regionálnej a miestnej úrovni a seminár o meniacej sa krajine. Plánujú pokračovať v spolupráci v rámci škandinávskych krajín – najbližšie podujatie bude v roku 2011 na Islande. Veľkú pozornosť venujú prípadov-

vým štúdiám. Podporujú projekty s modernou krajinnou architektúrou.

San Marino (EDoK vstúpil do platnosti 1. 3. 2004)

V roku 2008 v synerгии s Dohovorom o svetovom prírodnom a kultúrnom dedičstve vyhlásili prvú lokalitu na zápis do zoznamu Historické centrum San Marino Historic a Mount Titano.

Slovinsko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 3. 2004)

Zdôraznili, aký význam mal pre nich projekt Typológia krajiny, ktorý bol rozpracovaný do manažmentových opatrení a územnoplánovacích dokumentácií. Zúčastnili sa 1. ročníka Ceny Rady Európy za krajinu.

Turecko (EDoK vstúpil do platnosti 1. 3. 2004)

Informovali o spôsobe koordinácie EDoK, o potrebe hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny a spolupráce s Ankarskou univerzitou. Zúčastnili sa 1. ročníka Ceny Rady Európy za krajinu.

Veľká Británia (EDoK vstúpil do platnosti 1. 3. 2007)

Predstavili kompletne podporujúce politiky a koncepcie Anglicka, Škótska, Walesu a Severného Írska. Problematiku prírodného a kultúrneho dedičstva majú najmä v Anglicku vynikajúco spracované. V Škótsku a Walese sa venuje veľká pozornosť historickému a kultúrnemu dedičstvu. Dokument Hodnotenie charakteru krajiny je veľkou inšpiráciou pre ostatné členské krajiny Rady Európy.

Srbsko (EDoK podpísali 21. 9. 2007)

Pripravujú ratifikáciu – je predpoklad, že sa stihne do konca roka 2010. Spolupracujú s univerzitami, EDoK je v kompetencii dvoch ministerstiev. Majú spracovanú typológiu okolia Belehradu.

Švédsko (EDoK podpísali 22. 2. 2001)

Robia veľa krokov smerom k ratifikácii dohovoru. Švédska národná rada pre dedičstvo pripravila v roku 2008 dôkladnú analýzu východiskovej situácie pre implementáciu EDoK, ktorý bude v kompetencii ministerstva kultúry – v prieskume oslovili 60 inštitúcií. Ratifikácia je podporovaná aj z regionálnej úrovne, vládne rozhodnutie by malo padnúť do konca roku 2010.

Andora (zatiaľ dohovor ešte nepodpísala)

Pre krajinu je typická vysoká turistická návštevnosť a v tomto kontexte vidia zatiaľ najväčšie prepojenie s EDoK. V spolupráci s univerzitami organizovali celý rad seminárov, workshopov a výstavu *Andora a krajina*. Majú spracovanú mapu kvality krajiny, krajinnú stratégiu budú publikovať v roku 2011.

Rusko (EDoK zatiaľ nepodpísali)

Ohlásili zosilnenie tlaku na podpis dohovoru najmä zo strany vedy a výskumu, pripravujú sa podmienky na prístupenie k dohovoru. Získali ocenenie UNESCO za ochranu kultúrnej krajiny v roku 2007.

priestoru, preto naďalej zohráva významnú úlohu pri rozvíjaní vedeckej a technickej spolupráce v Európe. Európska nadácia pre vedu (ESF) je asociácia 77 členských organizácií zaoberajúcich sa výskumom a vývojom z 30 európskych krajín. Bola založená v roku 1974, a teda má dlhoročnú tradíciu a skúsenosť v koordinácii celoeurópskych vedeckých a výskumných iniciatív a aktivít. Hlavným poslaním ESF je podpora vysokokvalitného základného vedeckého výskumu na európskej úrovni koordináciou kolaboratívnej spolupráce riešiteľov podporovaných jednotlivými členskými organizáciami ESF. Táto medzinárodná aktivita kombinuje oba prístupy – „zhora dolu“ aj „zdola hore“. Vedecký brífing otvoril a moderoval Tom Bloemers z Univerzity v Amsterdame (Holandsko) a do panelovej diskusie bolo prizvaných päť odborníkov.

Dokument Krajina v meniacom sa svete

Pri príležitosti vedeckého brífingu bol vydaný dokument, ktorý poukazuje na premostenia rozdielov, integráciu disciplín, službu pre spoločnosť (*Landscape in a changing world – Bridging Divides, Integrating Disciplines, Serving Society*), ktorý je zameraný nielen na analýzu dnešného výskumu krajiny, ale aj na jeho ďalšie smerovanie. Obsahuje témy, ktorým bola venovaná aj samotná panelová diskusia: 1. Univerzálny záujem: zabezpečenie krajiny ako spoločného záujmu, 2. Korene a cesty: prichádzame k termínom mobilita a vyvíjanie sa životných štýlov, 3. Reakcie a odolnosť: dlhodobá transformácia krajiny, 4. Road map: krajina ako východisko a kontext budúcej zmeny. V záverečnej časti dokument navrhuje odporúčania smerom k vízií a stratégii európskeho výskumu krajiny a európskeho fóra o krajine (www.esf.org/publications/science-policy-briefings.html).

Medzinárodnú konferenciu Žijúca krajina (Living Landscape) organizovala sieť univerzít – UNISCAPE. Vedci hovorili o nových výzvach a témach vedeckého výskumu na podporu EDoK

Hlavný odkaz: multidisciplinárnosť

Počas celej konferencie, ako aj panelovej diskusie v rámci vedeckého brífingu, bola veľmi bohatá diskusia, ktorá sa dotýkala procesu implementácie EDoK. Bolo predstavených niekoľko konkrétnych pozitívnych, ale aj negatívnych príkladov, s ktorými sa účastníci stretávajú v jednotlivých krajinách. V rámci diskusie sa zdôraznila potreba interdisciplinárnych prístupov, skvalitňovania výskumných metód, spôsobu interpretácie dosiahnutých

výsledkov, ale aj zlepšenia vzájomnej kooperácie medzi všetkými zainteresovanými účastníkmi a zlepšenia koordinácie aktivít v krajine. Viacerí účastníci upozorňovali na to, že treba rešpektovať názory všetkých účastníkov a naučiť sa vzájomne sa počúvať. Diskutovalo sa tiež o potrebe posilniť ochranu, manažment a plánovanie krajiny aj na úrovni Európskej únie, napr. prijatím smernice o krajine. V tejto súvislosti sa zdôrazňovalo, že je potrebné ešte intenzívnejšie uplatňovať environmentálne princípy a ďalšie princípy udržateľného rozvoja, ktoré môžu významne posilniť aj požiadavky na udržateľné využívanie krajiny. Väčšina prezentácií je prístupná na www.uniscape.eu.

Postgraduálny kurz Výskum krajiny

Jedným zo sprievodných podujatí konferencie bol kurz pre doktorandov, ktorý pripravil UNISCAPE v spolupráci s Florentskou univerzitou a Európskym univerzitným inštitútom. Kurz bol zameraný na interdisciplinárny prístup vo výskume krajiny s témami ako štúdie participácie, štúdie vnímania krajiny, identifikácia krajín a typológia (urbánna, vidiecka, prímestská) a vplyvy rozvoja politik na krajinu. Súčasťou bola odborná exkurzia v regióne Chianti s praktickými ukážkami manažmentu krajiny. Symbolicky sa tu zasadil ovocný strom oskoruša v spolupráci s MAS Strážnicko a GENELC.CZ. UNISCAPE má záujem pokračovať v organizovaní podobných kurzov, SR vyslovila záujem v budúcnosti v tejto oblasti spolupracovať a pripraviť podobný kurz na Slovensku.

Pavína Mišíková, MŽP SR

misikova.pavlina@enviro.gov.sk

Mária Kozová, Prírodovedecká fakulta UK Bratislava

kozova@fns.uniba.sk

Anna Kršáková, SAŽP, Centrum starostlivosti o vidiecku krajinu

anna.krskakova@sazp.sk

Medzinárodná konferencia Krajina – Človek – Kultúra 2010

Už 14. ročník medzinárodnej konferencie KRAJINA – ČLOVEK – KULTÚRA sa uskutočnil v Banskej Bystrici od 13. do 14. mája 2010. Konferencia neodmysliteľne patrí medzi podujatia organizované pre podporu implementácie Európskeho dohovoru o krajine a podujatia podporujúce výmenu poznatkov v procese zabezpečenia udržateľného systému starostlivosti o krajinu na Slovensku.

Konferenciu pod záštitou Ministerstva životného prostredia SR zorganizovala Slovenská agentúra životného prostredia spoločne s Regionálnym environmentálnym centrom Slovensko, s podporou partnerov – Technickej univerzity vo Zvolene a Únie miest Slovenska. Ústrednou témou konferencie bolo 10. výročie Európskeho dohovoru o krajine, Medzinárodný rok biodiverzity a vyhlásenie prvého ročníka Ceny Slovenskej republiky za krajinu. Konferencie sa zúčastnilo viac ako 130 účastníkov.

V dvojdnovom programe konferencie odznelo viac ako 20 odborných príspevkov. V úvode konferencie bol vyhlásený prvý ročník Ceny Slovenskej republiky za krajinu 2010.

Prvý blok konferencie bol zameraný na krajinu, jej ochranu, tradičné spôsoby života, biologické zdroje a

prínosy z využívania tradičných vedomostí v nadväznosti na starostlivosť o krajinu. Na záver prvého dňa konferencie mali účastníci možnosť pokračovať v neformálnom programe na spoločenskom večeri.

Druhý blok konferencie sa venoval problematike vplyvu zmeny klímy na biodiverzitu, nástrojom na jej zmiernenie a úspešným iniciatívam v tejto oblasti.

V tomto bloku sa hodnotil pokrok v implementácii Dohovoru o biologickej diverzite, prijatom v Riu de Janeiro v júni 1992 (Slovensko ratifikovalo dohovor v roku 1994).

Tento blok sa niesol v znamení podpory súťaže Hlavné mestá biodiverzity, do ktorej sa na Slovensku

zapojilo dvadsať miest.

Konferencia bola zároveň príspevkom Slovenska k Medzinárodnému dňu biodiverzity, ktorým je 22. máj, kedy sa každoročne pripomína deň ukončenia prác na Dohovore o biologickej diverzite. Témou tohtoročného Dňa biodiverzity bola „Biodiverzita, rozvoj a zníženie chudoby“.

Účastníci konferencie konštatovali, že strata alebo zníženie biodiverzity je veľmi závažný proces, pretože znamená nielen vyhynutie a ubúdanie organizmov na Zemi, ale aj znížovanie schopnosti Zeme poskytovať ľudstvu potrebné úžitky a služby. Preto sa prístup spoločnosti k biodiverzite, jej ochrane, udržateľnému využívaniu jej zdrojov a funkcií stáva symbolom jej vyspelosti a ďalšieho rozvoja. Za najdôležitejšie účastníci považujú zabezpečiť väčšiu inštitucionálnu podporu a stabilitu pre vykonávanie záväzkov vyplývajúcich pre Slovensko z medzinárodných dohovorov (Európskeho dohovoru o krajine a Dohovoru o biologickej diverzite) a partnerskú spoluprácu pre praktickú realizáciu jednotlivých opatrení.

Ing. Martin Lakanda

Slovenská agentúra životného prostredia
martin.lakanda@sazp.sk

Dohovor novej generácie o vzťahu spoločnosti ku krajine

Rámcový dohovor Rady Európy o hodnote kultúrneho dedičstva pre spoločnosť (ďalej Faro dohovor) bol otvorený na podpis členským štátom Rady Európy v portugalskom meste Faro, 27. októbra 2005. Do platnosti vstúpi v prípade desiatich ratifikácií. Dohovor charakterizuje posun od otázky: „Ako a akými prostriedkami môžeme chrániť dedičstvo?“ k otázke: „Prečo by sme mali zveľaďovať jeho hodnoty a pre koho?“ Tento spôsob uvažovania sa zakladá na predstave, že poznanie a využívanie kultúrneho dedičstva predstavuje jedno z občianskych práv plnohodnotnej účasti na kultúrnom živote tak, ako ich definuje Všeobecná deklarácia ľudských práv OSN.

Dohovor chápe kultúrne dedičstvo jednak ako zdroj slúžiaci ľudskému rozvoju, obohateniu kultúrnej rôznorodosti a podpore medzikultúrneho dialógu, ale aj ako súčasť modelu hospodárskeho rozvoja, založeného na princípoch udržateľného využívania zdrojov. Napĺňanie cieľov Faro dohovoru predpokladá väčšiu koordináciu a synergiu kompetencií všetkých zúčastnených vo sfére verejného, inštitucionálneho i súkromného sektora, vrátane mimovládnych organizácií. V tomto zmysle Faro dohovor zapadá do rámca priorit Rady Európy,

Ornamentálne dlaždenie chodníkov. Rôznorodosť vzorov na lisabonskej dlažbe je súčasťou kultúrneho dedičstva a užitého umenia na každý deň

stanovených na treťom samite hláv štátov a vlád v máji 2005. Chápanie kultúrneho dedičstva v zmysle Faro dohovoru je veľmi široké – predstavuje skupinu zdrojov zdedených z minulosti, ktoré ľudia chápu, bez ohľadu na aspekt vlastníctva, ako odraz a vyjadrenie svojich hodnôt, predstáv, nádejí, vedomostí a tradícií. Takýto prístup zahŕňa všetky aspekty životného prostredia vznikajúce interakciou človeka a miesta, na ktorom žije v priebehu času.

Za hranicami dedičstva

20. novembra 2009 sa v Lisabone uskutočnilo kolokvium s názvom Za hranicami dedičstva. Hlavnou náplňou kolokvia bola prezentácia rovnomennej pub-

likácie ako vysvetľujúceho dokumentu Faro dohovoru. Hlavným organizátorom kolokvia bola Rada Európy v spolupráci s portugalským Národným kultúrnym centrom, Ústavom na záchranu architektonického dedičstva a za podpory lisabonskej Gulbenkianovej nadácie.

Na podujatí sa okrem iných zúčastnil riaditeľ pre kultúru a kultúrne a prírodné dedičstvo Rady Európy Robert Palmer, predseda Riadiaceho výboru rady Európy pre kultúrne dedičstvo a krajinu Bruno Favel, bývalý maltský prezident Ugo Mifsud Bonnici, portugalská ministerka kultúry Gabriela Canavilhas či jej partner z Čiernej Hory Branislav Mičunovič alebo Manuela de Melo z Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, ale napríklad aj bývalý portugalský minister hospodárstva prof. Mateus, symbolizujúci svojou aktívnou prítomnosťou skutočnosť, že kultúrne dedičstvo nie je v Portugalsku len záležitosťou rezortu kultúry.

Charakter podujatia vhodne približujú názvy troch sekcií, v ktorých odzneli príspevky pozvaných odborníkov:

1. Dedičstvo a nová kultúra rozvoja: udržateľné využívanie zdrojov, miestna prosperita a kolektívne prínosy.
2. Dedičstvo a manažment zmeny: hodnoty pre Európu rôznorodosti a dialógu.
3. Zdieľaná zodpovednosť, partnerstvo a participácia: dedičstvo ako faktor demokratickej inklúzie.

Faro dohovor určite vnáša nové svetlo do vzťahu kultúrneho dedičstva a spoločnosti, teda nás – dedičov, s právami i povinnosťami z toho vyplývajúcimi. Možno ho označiť za dokument novej generácie. Táto iniciatíva sa zrodila v prímorskom meste Faro (kvôli tomu sa zvykne nazývať aj *Faro dohovor*) v juhozápadnom cípe Portugalska, a aj preto majú Portugalci k tomuto dokumentu taký srdečný vzťah. Faro dohovor, napriek obrovskej pozornosti, ktorú v odborných kruhoch vyvolal, nebol doposiaľ ratifikovaný dostatočným počtom členských krajín Rady Európy na to, aby nadobudol účinnosť. Slovenská republika svojím pripojením sa k nemu môže účinne napomôcť tomu, aby sa tento stav zmenil. Za situácie, kedy na Slovensku dlhodobo absentujú politici, ktorí by chápali zmysel a význam prírodného a kultúrneho dedičstva, môže sa prípadné prístupenie Slovenskej republiky k Faro dohovoru zdať byť čírou formalitou. Lenže podobne by sme mohli spochybniť aj zmysel nášho prístupenia napríklad k Európskemu dohovoru ku krajine či dohovorom z Ria de Janeiro a ďalším. Skúsenosť, napriek všetkým sklamaniam, nás učí, že to tak celkom nie je a že každý z týchto medzinárodných dokumentov má svoj význam aj pre Slovensko. Napriek tomu, že politická i hospodárska sféra v praxi zväčša ignorujú princípy a záväzky vyplývajúce z Európskeho dohovoru ku krajine, našiel tento dokument v časti kultúrnej verejnosti, na akademických

Funkčná súčasť kultúrneho dedičstva. Stará lisabonská električka stále premáva. Nič čisto iba nostalgické, ale stále reálne

a univerzitných pracoviskách, v prostredí mimovládnych organizácií, ale aj u niektorých pracovníkov verejnej správy a odborných organizácií nielen pozitívnu odozvu, ale podnikol aj desiatky aktivít, smerujúcich k jeho praktickému uplatneniu. Veľmi dobre pripravený pešiansky workshop Rady Európy na túto tému v apríli 2008 dokonca vytvoril v zahraničí dojem, že Slovensko je akýmsi – minimálne regionálnym – lídrom v tejto oblasti (aj keď každodenná prax je, ako vieme, iná). Podobne motivačne by mohlo pôsobiť aj naše prístupenie k Faro dohovoru.

Obsahová štruktúra Faro dohovoru

Okrem Preambule (čl. 1), Cieľov (čl. 2), Definícií (čl. 3) a Záverečných ustanovení (čl. 18 – 23) dohovor pozostáva z týchto článkov:

4. Práva a zodpovednosti vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu
5. Zákony a politiky/stratégie týkajúce sa kultúrneho dedičstva
6. Dosahy dohovoru
7. Kultúrne dedičstvo a dialóg
8. Životné prostredie, kultúrne dedičstvo a kvalita života
9. (Trvalo) udržateľné využívanie kultúrneho dedičstva
10. Kultúrne dedičstvo a ekonomické aktivity
11. Spoločenská/verejná zodpovednosť za kultúrne dedičstvo a ako ju organizovať
12. Prístup ku kultúrnemu dedičstvu a demokratická participácia
13. Kultúrne dedičstvo a poznanie
14. Kultúrne dedičstvo a informačná spoločnosť
15. Povinnosti zmluvných strán
16. Monitorovací mechanizmus
17. Spolupráca a následné aktivity

K tomuto miernemu optimizmu ma vedú – napriek tomu, ako cynicky sa u nás zväčša zaobchádza so vzácnym kultúrnym dedičstvom premietnutým do našej krajiny – zahraničné príklady. Nielen to, ako sa podarilo zachovať génia loci toskánskej, provensálskej, škótskej, waleskej, korzickej, čiernohorskej, rakúskej či holandskej krajiny. Ale aj to, že v mnohých európskych krajinách reálne žijú a na vysokých postoch v prospech zachovania kultúrneho a prírodného dedičstva pôsobia skutočne kultúrne, osvietené osobnosti. Niektoré som spomenul v súvislosti s lisabonským kolokviom (už len taký detail, že pani ministerka kultúry po svojom úvodnom prejave neodišla, ale aktívne sa na podujatí zúčastňovala počas celého dňa, alebo to, že kultúrny človek so záujmom o kultúrne dedičstvo môže byť aj minister hospodárstva). Ale pre pozitívne príklady nemusíme chodiť až na opačný koniec Európy. V susednej Českej republike sa už viackrát konalo sympóziom s názvom *Tváň našej zeme – krajina domova*. Pozoruhodné je, že

jeho skutočnými iniciátormi a garantmi sú, prípadne boli, také kultúrne a mienkotvorné osobnosti z radov súčasných či bývalých vrcholných politikov, ako sú Václav Havel, Petr Pithart, Martin Bursík, knieža Schwarzenberg či, žiaľ, už nebohý, Ivan Dejmál. Spomenuté osobnosti vo svojich vystúpeniach hovorili napríklad o tom, že zachovanie tváre českej krajiny by malo byť prvoradým strategickým cieľom Českej republiky, ešte dôležitejším, ako napríklad jej členstvo v NATO.

Mikuláš Huba, Geografický ústav SAV
huba@savba.sk
Foto: autor

Intímne a spoločenské v jednom. Tak pôsobia uličky starého Lisabonu vytvárajúce súčasť portugalského kultúrneho dedičstva

Vzdelávací kurz: Interpretácia krajiny

Motto: „*Najväčšie problémy spôsobujú úzko profilovaní špecialisti.*“

Mgr. Miroslav Janík, Český zväz ochrancov prírody Kosenka

V októbri 2010 sa na Morave uskutočnil už druhý ročník nového výučbového kurzu Interpretácia krajiny, ktorého cieľom bolo overiť možnosť fungovania medziodborového výučbového terénneho kurzu geografov a krajinných architektov. Takáto forma spolupráce umožnila odovzdanie znalostí, skúseností a prístupov ku krajine z pohľadu geografov z Masarykovej univerzity a krajinných architektov z Mendelovej univerzity v Brne pri spoločnom terénnom cvičení. Hlavným cieľom bolo vytvorenie platformy pre spoluprácu a dialóg medzi prírodovednými, humanitnými a aplikovanými expertnými prístupmi, s rešpektovaním lokálnych znalostí miestnej komunity. Obsahom kurzu boli analýzy jednotlivých zložiek krajiny, ich vizuálna indikácia, percepcia krajiny (napr. vizuálna percepcia, percepcia krajiny v zmysle EDoK, génus loci), spoločné interpretácie a hodnotenia, poznanie charakteru krajiny a stanovenie znakov krajinného rázu, návrh prístupov k manažmentu krajiny. Konfrontácia s miestnymi kľúčovými aktérmi – porovnanie ich vnímania krajiny s prístupom definovaným študentmi a diskusia zameraná na aktuálne problémy krajinárskej praxe bola rovnako dôležitá. Prínosom kurzu bolo poznanie nových prístupov k hodnoteniu krajiny, pochopeniu krajiny v súvislostiach a nadviazanie kontaktov k potenciálnej spolupráci medzi študentmi z rôznych odborov i s miestnymi znalcami. Kurz bol určený pre geografov – študentov magisterského štúdia (odborníky fyzickej, regionálnej, sociálnej a aplikovanej geografie, aj odbor

kartografie) a krajinných architektov – študentov záverečného ročníka bakalárskeho stupňa odborov záhradná a krajinná architektúra a manažment zá-

hradných a krajinárskych úprav. Študenti sa na kurze vyjadrovali aj k manažmentu vybraných krajinných prvkov v obci Pozoříce v zázemí brnenskej aglo-

Expert prináša do územia nový pohľad na vec, ale musí mať znalosť o hodnote územia. V študentoch, budúcich odborníkoch, je potrebné vzbudiť rešpekt k tradičným hodnotám územia, v ktorom budú počas svojej profesionálnej praxe pracovať na projektoch (foto: Daniela Vítovská)

Krajina interpretovaná prostredníctvom netradičných foriem práce so študentmi. Interaktívne metódy sú jedným zo spôsobov vedúcich k spoločnému uvažovaniu a pochopeniu skúmaného územia (foto: Daniela Vítovská)

merácie. Ich návrhy boli prostredníctvom miestnej neziskovej spoločnosti *Vetřák* a webových stránok obce diskutované s občanmi. Študenti sa tak zapojili do procesu participatívneho plánovania a niektorí z nich v území pokračujú v aktivitách nad rámec výučby. Hodnotenie kurzu potvrdilo rozdiely medzi geografmi a architektmi a tým pádom aj potenciál k vzájomnému obohacovaniu a predávaniu skúseností. Po kladnom hodnotení prvého ročníka zo strany študentov i lektorov bol tohtoročný kurz rozšírený na dva dni, do budúcnosti sa pripravuje ďalšia spolupráca, napríklad pri hodnotení študentských projektov.

Jan Trávníček, Masarykova univerzita v Brne
jan.travnicek@mail.muni.cz
Markéta Flekalová, Mendelova univerzita v Brne
marketa.flekalova@mendelu.cz

Kam kráčaš krajina Slovenska...?

Niekoľko úvah na úvod...

Človek žil odpradáva v úzkej súčinnosti s krajinou – svojou činnosťou ju formoval – či už negatívne alebo pozitívne. V minulosti ľudia na vidieku boli doslovne závislí od krajiny, v ktorej žili. Poskytovala im predovšetkým obživu, a preto veľmi šetrne a racionálne nakladali s prírodnými zdrojmi. Mali úctu a pokoru k prírode, čerpali z nej inšpirácie, žili s ňou v harmónii. Stavali domy, ktoré akoby „vyrastali“ z krajiny, pôsobili ako jej prirodzená súčasť. Hlavnú úlohu pri tom hrali prírodné a klimatické podmienky, danosti terénu a usporiadanie krajiny, historické udalosti a spoločenské pomery, ale hlavne spôsob hospodárenia a obživy. Toto všetko v súčinnosti s ľudskou činnosťou stáročia formovalo kultúrnu krajinu a vytváralo jej typické prejavy, ktoré majú miestne až regionálne špecifiká – či už sú to rôzne štruktúry krajiny (terasové políčka a iné agrárne terasy, banské haldy, odlesnené hrebene, lúky a pastviny, aleje a ovocné sady...), rôzne typy sídiel (radové potočné a cestné dediny, hromadné sídla, rozptýlené osídlenie s osadami a lazmi alebo kopanicami), pôdorysné

usporiadanie domov až po stavebné materiály a techniky stavby obydli s prislúchajúcimi detailmi. Ľudoví staviteľia využívali dostupné materiály a tradičné technológie, ktoré boli jednak vo vzájomnom súlade, ale hlavne previazané s funkčnou a tektonickou podstatou objektu. Umiestňovanie stavieb do krajiny a ich vzhľad má nielen ekonomický, ale aj estetický a duchovný rozmer. Táto „architektúra bez architektov“ je súčasne veľkou lekciami ekológie. Previazanosť

Aj toto zdedia naše deti – „architektonická tvorba“ na vidieku

s prírodným prostredím, vrátane využívania dostupných materiálov získavaných v okolí, spôsobila rozdiely podoby vidieckych sídiel. Tak vznikali charakteristické znaky hmotnej kultúry, ktoré spolu s prírodnými danosťami vytvárajú charakteristické črty vidieckej krajiny. Nimi sa regióny navzájom od seba odlišovali, čo je doteraz základom úžasnej rozmanitosti nášho prírodného a kultúrneho dedičstva.

Čo sme zdedili?

V časech industrializácie a kolektívizácie sa ľudia začali od prírody odvracať, hľadali spôsoby ako ju pokoriť a prestávali jej rozumieť. Stáročiami získané skúsenosti súžitia s prírodou vedome ignorovali. Rozorali terasové políčka na široké lány, ktoré na strmých svahoch márne odolávajú vod-

nej a veternej erózii. Vysušili močiare a rybníky, vodným tokom narovnali meandre a uväznili ich do betónových korýt. Začali stavať veľké, nezmyselne orientované a do terénu nevhodne osadzované domy narušajúce ľudskú mierku. Menili sklony a tvary striech dlhodobo overené v daných klimatických pomeroch, tradične osvedčené stavebné ma-

Malebná laznička krajina, ktorej charakteristický vzhľad bol formovaný spôsobom života a hospodárenia. Dokedy sa nám podarí udržať tento jej výnimočný obraz?

teriály vymieňali za moderné. Objekty ľudovej architektúry považovali za prežitok, dokonca za prejav minulej biedy a nedostatku a otočili voči nim svoju nenávisť. Do krásnej scenérie krajiny necitlivo osadzovali fabriky a poľnohospodárske areály. Zaasfaltovali a zadrôtovali krajinu, vyrúbali aleje popri cestách, namiesto nich nasadili na verejné priestranstvá strieborné smreký a tuje, na rozkvitnutých lúkach za dedinou si urobili smetiská... Dedina sa priblížila mestu...

Minulý režim ušetril poriadnu ranu vlastnej identite, tradíciám a kultúrnej kontinuite.

Čo zdedia naše deti?

Krajina sa znovu prudko mení po páde totality – a mám pocit, že za uplynulých 20 rokov je to ešte dramatickejší priebeh smerujúci k devastácii hodnôt vidieckej kultúry a krajiny ako predtým. Na stavby rodinných domov sme si doniesli vzory z celého sveta – v ešte typických dedinkách regiónov Liptova, Turca, Horehronia, Gemera, Hontu... stavíme kanadské bungalovy, tyrolské chaty, bavorské usadlosti, goralské koliby, stredomorské vily s japonskými záhradami. Rozširujeme intravilány obcí o nové štruktúry zástavby, ktoré menia vzhľad obce, ale aj charakter bývania a života na dedine. Do krásnej scenérie krajiny osadzujeme obrovské nezmyselné billboardy, do otvorenej krajiny mimo intravilánu sídla zbohatlíkov, na najúrodnejšiu pôdu priemyselné parky a obchodné centrá. Panenskú prírodnú krajinu vymieňame pod tlakom peňazí a s vidinou ziskov za lyžiarske zjazdovky, apartmánové dediny, zábavné centrá, aquaparky...

Na druhej strane krajina rýchlym tempom zarastá a pustne nedostatočnou starostlivosťou o ňu. V panorámach miest a dedín dominujú namiesto kostolných veží presklené „škátule“. Objekty ľudovej architektúry a staviteľstva (pokiaľ neboli v minulom režime predmetom úplnej likvidácie), nahľadané zubom času, sa nám doslova strácajú pred očami. A s tým všetkým aj typické znaky, ktoré charakte-

rizovali prísľušný región či lokalitu. Pritom ľudová kultúra a autentická krajina mohli byť výnosným artiklom pri rozvoji cestovného ruchu tak, ako je tomu vo vyspelých európskych krajinách!

Kam smerujú naše aktivity?

Centrum starostlivosti o vidiecke životné prostredie v

Slovenskej agentúre životného prostredia sústreďuje svoje snahy na elimináciu týchto negatívnych dosahov prostredníctvom úloh, ktorými je poverené ministerstvom životného prostredia. Hlavne sa venujeme **Programu obnovy dediny** na Slovensku a úlohám vyplývajúcim pre rezort z implementácie **Európskeho dohovoru o krajine**. Činnosti súvisiace s Programom obnovy dediny (POD) na Slovensku zastrešujeme už takmer 15 rokov, kedy bola poverená agentúra najprv jeho prípravou a konštituovaním a následne jeho organizáciou a odbornou garanciou. Našou hlavnou cieľovou skupinou sú vidiecke samosprávy a odborná i laická verejnosť pôsobiaca na vidieku a pre vidiek. Na centrálnej úrovni zabezpečujeme propagáciu, osvetu, vzdelávanie, medzinárodnú spoluprácu, spracúvame

metodické podklady, odborné štúdie a plány, vedieme sekretariát medzirezortnej komisie POD. Celoplošne na viacerých pracoviskách SAŽP je poskytované poradenstvo, uskutočňovaný monitoring dotácií a príkladných realizácií.

Program obnovy dediny je známym, ale hlavne obľúbeným a úspešným nástrojom rozvoja vidieka v štátoch vyspelej Európy a od roku 1998 sa pokúšame tento štandard dosiahnuť aj na Slovensku. Základným znakom tohto procesu je smerovanie k zachovaniu identity sídiel, krajiny a kultúry vidieka. Cieľom POD je vytvorenie ekonomických, organizačných a odborných predpokladov podpory vidieckych komunít k tomu, aby sa vlastnými silami snažili o rozvoj zdravého životného prostredia, udržiavanie prírodných a kultúrnych hodnôt krajiny a rozvoj ekologicky

Úpravy verejných priestranstiev v Prencove, ktoré citlivo dotvárajú atmosféru vidieckeho prostredia

Niekdajší charakter dedinskej ulice sa zachoval málokde

neškodného hospodárenia s využitím miestnych zdrojov. Naplnením cieľov POD je podporovaná aj implementácia Európskeho dohovoru o krajine. EDoK je o ochrane, manažmente a plánovaní krajiny s dôrazom na rozmanitosť jej kultúrneho a prírodného dedičstva a základ identity ľudí v krajine. Parciálnymi cieľmi sú osвета a propagácia myšlienok, princípov a opatrení POD a EDoK, vzdelávanie v oblasti obnovy vidieckeho prostredia, monitoring príkladov a v neposlednom rade podpora drobných projektov z POD – ako jediného domáceho finančného zdroja. Ide o formu priamych dotácií pre projekty obcí a mikroregionálnych združení obcí v celkových čiastkach 166 tisíc – 1 mil. eur ročne, čo činilo za 13 rokov realizácie takmer 6,760 mil. eur. Dotáciu uvoľňuje každoročne rezort životného prostredia z vlastného rozpočtu, prípadne z Environmentálneho fondu, pričom je potrebné zdôrazniť, že ide o drobné projekty a aktivity s priemernou dosiahnutou dotáciou na 1 žiadateľa 2,6 tisíc eur. Hodnota výsledného diela je však niekoľkonásobná, nakoľko obce v tomto procese intenzívne využívajú kombináciu vlastných zdrojov – domáce materiály, suroviny, dobrovoľnú prácu, spolko- vú činnosť, zapájanie nezamestnaných a miestnych podnikateľov. Tento program sa teší mimoriadnej popularite medzi obcami. Počas 13 rokov existencie sa do POD prihlásilo viac ako 83 % všetkých dedín Slovenska, ktoré podali za toto obdobie 10 684 žiadostí o podporu projektov obnovy. Z pomedzi nich však mohlo byť podporených z dôvodu limitovaných finančných prostriedkov iba 23 % požiadaviek. Realizácia všetkých 2 522 projektov je zdokladovaná finančne aj vecne.

Za posledné roky sú dotácie orientované na environmentálne aspekty obnovy dediny a krajiny – to znamená na oblasti ochrany a tvorby krajiny, ochrany zložiek životného prostredia, obnovy a tvorby verejných priestranstiev, zvyšovanie povedomia o hodnote vidieckej krajiny a environmentálnu infraštruktúru. Týkajú sa spracovania projektových dokumentácií, drobných realizácií a osvetovo-propagačných a výchovno-vzdelávacích aktivít. V duchu filozofie POD sú nastavené kritériá projektov orientované na komplexnosť, nápaditosť, originalnosť, využívanie technológií a techník šetrných k životnému prostrediu a vhodných do vidieckeho prostredia, zohľadňovanie identity a charakteru vidieckeho prostredia, využívanie miestnych zdrojov a surovín.

Osveta je až na prvom mieste

Z realizácií projektov obnovy dediny máme aj dobré, aj menej dobré príklady. Z množstva získaných či vymene-

ných skúseností a kontaktov, spracovaných dokumentácií a materiálov, zmapovaných a nafotografovaných aktivít obnovy dediny počas nášho gestorstva v POD a starostlivosti o vidiecku krajinu sú zostavované powerpointové prezentácie, príspevky, prednášky, poster a panelové výstavy ako názorné ukážky „dobrej praxe“, resp. príklady s poukázaním na chyby. Veľa diskutujeme s odborníkmi o ochrane a plánovaní krajiny, o smerovaní architektúry na vidieku a o tvorbe verejných priestranstiev v duchu zachovania charakteristického vzhľadu vidieckeho sídla a krajiny. Veľa počúvame názory a predstavy starostov, ktorí majú nástroje na usmerňovanie svojho rozvoja. Inštitucionalizovali sme Školu obnovy

dediny. Nie je to budova, je to „virtuálna škola“, ktorá má viacero foriem a často aj „chodí za žiakmi“. Učitelia sú odborníci rôznych profesií, ktorí majú čo povedať do obnovy vidieckeho prostredia, žiaci sú starostovia, poslanci obecných zastupiteľstiev, aktívni občania, zástupcovia spolkov, miestnych inštitúcií. (Ale tieto pozície sa aj veľmi rýchlo zvyknú premiešať pri interaktívnych formách výučby.) Štandardnou formou vzdelávania sú semináre a konferencie – uskutočnili sme ich niekoľko na našej pôde, prípadne na množstve ďalších odzneli príspevky našich odborných pracovníkov. Naše výsledky prezentujeme na mnohých konferenciách, seminároch a workshopoch aj v zahraničí, každoročnou účasťou na pravidelných podujatiach (ITF Slovakiatour, Agrokomplex, snemy ZMOS-u, konferencie KOMUNAL, Dni vidieka v Národnej rade SR), cez mnohé články v časopisoch.

V spolupráci so Spolkom pre obnovu dediny sme vyvi-

Prečo potrebujeme takto znehodnocovať pohľad na krásnu krajinu?

nuli vzdelávací projekt a ako pilotný sme ho spustili pred 4 rokmi. Odtedy ho aplikujeme pre vyššie uvedené cieľové skupiny pod názvom Inšpiračná škola vidieka (IŠV). Je to škola dobrých príkladov, príkladných realizácií v rôznych oblastiach života na vidieku pre inšpiráciu odbornej verejnosti, samospráv a aktívnych skupín s následným uplatnením na inom mieste, v inom regióne. Ponúka možnosť získať inšpiráciu doma, v podobných ekonomických a legislatívnych podmienkach. Najšť námety na doriešenie vlastných problémov, nadviazať kontakty a spoluprácu s obcami s podobnými problémami, získať odborný názor a návrh na riešený problém, prenášať získané skúsenosti do iných samospráv. Od roku 2004 sa uskutočnilo celkom 10 modulov IŠV, na ktorých sa „učilo“ cez 380 účastníkov a s ktorými sme navštívili príkladné projekty doma (Hrušov, Soblahov, Prenčov, Mikroregión Južné Sitno, región južné-

ho a severného Zemplína), a aj v zahraničí (obce poľského vojvodstva Opole).

Intenzívne spolupracujeme už dlhé roky so Školou vesnice Modrá v Českej republike, kde podobným spôsobom realizujeme ročne 1 až 3 obdobné moduly pre našich účastníkov. Tieto slovensko-české semináre sa tešia mimoriadnej obľube u našich starostov a okrem odborných vedomostí a skúseností bolo nadviazaných množstvo partnerských vzťahov českých a slovenských obcí a mikroregiónov. Za 10 rokov trvania tejto spolupráce sme zrealizovali 14 študijných ciest do okolia obce Modrá, MR Buchlov a Strážnicko s celkovým počtom účastníkov 480. Ďalších 7 slovensko-českých seminárov zameraných na hodnotu vidieckej krajiny sme uskutočnili na Slovensku v rokoch 2007 až 2010 s účasťou dokopy 250 aktivistov obnovy dediny. Dlhé roky pracujeme v partnerstve s mnohými ďalšími organizáciami, ktoré pôsobia vo vidieckom priestore. V rámci medzinárodnej spolupráce aktívne spolupracujeme okrem českej republiky s poľským vojvodstvom v Opole, zapojení sme do Európskeho vzdelávacieho fóra pre vidiecky rozvoj. Slovenská republika je členom Európskeho pracovného spoločenstva pre rozvoj vidieka a obnovu dediny (ARGE) od roku 1997 a od roku 2002 pravidelne posielala svojho reprezentanta (víťaza národnej súťaže Dedina roka) do súťaže o Európsku cenu obnovy dediny.

Čo povedať na záver...

Sme stále veľmi vzdialení od praxe vo vyspelých európskych krajinách – nakoniec aj od susednej Českej republiky, kde v prospech Programu obnovy dediny je uvoľňované zo štátneho rozpočtu ročne cca 500 mil. Kč. (a kde tento program po jeho niekoľkoročnom zabehnutí bol pred 3 rokmi delimitovaný na kraje vrátane účelovo viazaných financií). Navyše dlhé roky sa tam aplikujú krajinotvorné programy, ktorými Česi nepriamo podporovali implementáciu Európskeho dohovoru o krajine ešte pred jeho podpisom. U nás nemáme žiadny systémový priezovný finančný nástroj na podporu obnovy dediny a integrovanú starostlivosť o krajinu. Konceptné či legislatívne nástroje taktiež krajinu nedostatočne zohľadňujú. Európsky dohovor o krajine hovorí, že činnosti v krajine by mali smerovať k zachovaniu a udržaniu významných a charakteristických čít vyplývajúcich z historického dedičstva, prírodného usporiadania a ľudskej aktivity. Ochrana, manažment a plánovanie krajiny sú spojené s právami a povinnosťami pre každého. Verejnosť by mala zohrávať aktívnu úlohu pri formulovaní hodnôt krajiny a jej cieľovej kvality.

Slovensko je vidiecka krajina. Dedina je ko- reňom našej kultúry a tradícií. Naše dediny sa začínajú výrazne deliť na chudobné a bohaté. Úplne iný je rozvoj v blízkosti veľkých sídelných aglomerácií, ako v blízkosti malých mestečiek, ktoré väčšinou zápasia so svojimi vlastnými problémami. Regionálny rozvoj tak, ako bol dosiaľ uplatňovaný, skôr prehlbuje disparity v regiónoch, ako ich vyrovnáva. Ekonomické a sociálne dosahy sa prejavujú aj na vzhľade obce a okolitej krajiny. Vidiecka krajina je zdrojom obživy, priestorom pre oddych a rekreáciu, zásobárňou vody, producentom kyslíka, podmieňuje kvalitu nášho života. Je na nás, ako sa k nej budeme chovať...

Ing. arch. Anna Kršáková
riaditeľka Centra starostlivosti o vidiecke životné prostredie
Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica
anna.krskova@sazp.sk

Foto: autorka

Cenu Slovenskej republiky za krajinu v roku 2010 získala Nadácia Ekopolis

Proces implementácie Európskeho dohovoru o krajine na Slovensku sa rozšíril o ďalší pilier - Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky po prvýkrát ocenilo projekty podporujúce komplexnú starostlivosť o krajinu na národnej úrovni. Je to významný medzník v procese implementácie Európskeho dohovoru o krajine, ako aj samotnej podpory integrácie starostlivosti o krajinu v Slovenskej republike.

Zástupcovia ocenených organizácií na oficiálnom vyhlásení výsledkov Ceny Slovenskej republiky za krajinu 2010: Nadácia Ekopolis: Martina Paulíková, Lucia Skokanová, Štefan Jančo, BROZ - Tomáš Kušík, Obec Suchá nad Parnou - Milena Moyzeová a František Oboril (foto: Lucia Vačoková)

Zmluvné strany dohovoru považujú za významný prvok v procese plnenia dohovoru samotný prenos informácií a sieťovanie skúseností s inovatívnymi prístupmi a metódami v manažmente krajiny. Príklady dobrej praxe predstavujú významný stimulačný nástroj v systéme starostlivosti o krajinu, a preto si zaslúžia príslušnú publicitu a hlavne širšie zviditeľnenie výsledkov dosiahnutých v jednotlivých projektoch. Jedným zo spôsobov je aj samotné ocenenie týchto aktivít, smerujúce k poukázaniu na ich vysokú spoločenskú, ekonomickú a environmentálnu hodnotu.

CENA SLOVENSKEJ REPUBLIKY ZA KRAJINU

Cena Slovenskej republiky za krajinu je udeľovaná Ministerstvom životného prostredia Slovenskej republiky a jej cieľom je oceniť významné aktivity smerujúce ku kvalitnému a udržateľnému manažmentu krajiny. Cena je motivačným nástrojom pre podporu starostlivosti o všetky typy krajiny a ocenením príkladných snáh o dosiahnutie naplňania spoločných cieľov v procese implementácie Európskeho dohovoru o krajine.

Slovenská republika udeľuje túto cenu na podporu prezentácie úspešných aktivít smerujúcich k ochrane, manažmentu, plánovaniu krajiny na Slovensku a následnej nominácii víťazného projektu na udelenie medzinárodného ocenenia *Ceny Rady Európy za krajinu*.

Vyhlasenie prvého ročníka

Historicky prvý ročník Ceny Slovenskej republiky za krajinu sa uskutočnil v roku 2010. Organizáciou ceny bol poverený jej národný koordinátor: Slovenská agentúra životného prostredia.

Oprávnenými kandidátmi na udelenie ceny sú miestne a regionálne samosprávy, združenia miestnych a regionálnych samospráv (mikroregionálne partnerstvá), cezhraničné združenia miestnych a regionálnych samospráv spoločne spravujúce krajinu a mimovládne organizácie.

Prvý ročník bol oficiálne vyhlásený na medzinárodnej konferencii *Krajina - Človek - Kultúra* 13. mája 2010 v Banskej Bystrici. Na konferencii bol predstavený model fungovania národnej ceny a termíny platné pre rok 2010. Oprávnení kandidáti sa mohli prihlásiť alebo byť navrhnutí inou stranou v termíne do 18. júla 2010. Následne po akceptácii prihlášok a návrhov bola vykonaná ich administratívna kontrola z hľadiska oprávnenosti a splnenia kritérií. Nominácie na Cenu Slovenskej republiky za krajinu boli zverejnené v auguste 2010.

Nominácie

Nominované boli celkovo projekty troch subjektov: Bratislavského regionálneho ochrannárskeho združenia, Nadácia Ekopolis a obce Suchá nad Parnou, ktorú navrhol Ústav krajinej ekológie SAV v Bratislave. Zástupcovia subjektov, ktoré boli nominované, mali možnosť prezentovať svoju činnosť a jednotlivé projekty na zasadnutí odbornej komisie Ceny Slovenskej republiky za krajinu 11. až 12. septembra 2010 na Teplom Vrchu.

Odborná komisia bola zložená z odborníkov na ochranu, plánovanie a manažment krajiny, jej členovia boli Ing. arch. Anna Kršáková (SAŽP), Mgr. Pavlína Mišíková (MŽP SR), doc. Ing. Peter Jančura (TU Zvolen), PhD., doc. Ing. Ingrid Belčáková, PhD. (FA STU), Ing. Stanislav Doktor (ZMOS), Mgr. Juraj Smatana (Ekofórum Bratislava), Ing. Anna Dobrucká (Ateliér záhradnej a krajinej architektúry Nitra), Ing. Martin Lakanda (SAŽP). Všetky tri subjekty využili možnosť prezentácie svojich projektov pred odbornou komisiou. Komisia hodnotila kvalitu predložených projektov najmä na základe plnenia kritérií trvalo udržateľného územného rozvoja, vzorovej hodnoty, účasti verejnosti na príprave a realizácii projektu, procesu zvyšovania povedomia verejnosti o projekte a udržateľnosti projektu. Jedným z významných kritérií je aj nutnosť, aby bol predložený projekt najmenej tri roky ukončený a daný k dispozícii pre

užívanie verejnosťou. Následne sa komisia po zložitom rokovaní dohodla na udelení ceny a osobitných uznaní, výsledky sa nominovaní dozvedeli až na slávnostnom vyhlásení výsledkov ceny.

Vyhlasenie výsledkov

Slávnostné vyhlásenie výsledkov prvého ročníka Ceny Slovenskej republiky za krajinu sa uskutočnilo 24. novembra 2010 v Banskej Bystrici, za účasti zástupcov organizácií, subjektov a autorít, pôsobiacich v oblasti starostlivosti o krajinu. K účastníkom slávnostného vyhlásenia a oceneným sa prihovril aj riaditeľ sekcie ochrany prírody a tvorby krajiny Ministerstva životného prostredia SR Rastislav Rybanič.

Cenu Slovenskej republiky za krajinu v roku 2010 získala Nadácia Ekopolis,

za Projekt trvalej starostlivosti o krajinu prostredníctvom grantových programov Nadácie Ekopolis.

Osobitné uznanie

- Bratislavskému regionálnemu ochrannárskemu združeniu (BROZ), za vysokú vzorovú hodnotu projektu *Veľkolélsky ostrov - návrat k tradičnému hospodárstvu v Dunajských luhoch* v oblasti manažmentu krajiny v území so špecifickým režimom a
- obci *Suchá nad Parnou* za komplexný prístup k lokálnemu manažmentu krajiny, za zapojenie verejnosti do riešenia projektu, systematické zvyšovanie environmentálneho povedomia verejnosti a príkladné zabezpečenie udržateľnosti projektu *Realizácia ekologickej siete a integrovaný manažment využitia prírodných zdrojov a Učíme sa navzájom*.

Cenu vo forme plakety a diplomu za Nadáciu Ekopolis prevzali Lucia Skokanová, Martina Paulíková a Štefan Jančo. Slovenskej republike sa tak podarilo splniť ďalší predpoklad úspešnej implementácie dohovoru a posilniť prezentáciu úspešne realizovaných projektov, verejných uznaní a šírenia výsledkov projektov, ktoré naprávajú, alebo zlepšujú kvalitu našej krajiny.

Samotnému vyhláseniu oficiálnych výsledkov predchádzalo množstvo prác, ktoré sa začali už v roku 2009 a to

Zasadnutie odbornej komisie (zľava: Peter Jančura, Pavlína Mišíková, Anna Kršáková, Ingrid Belčáková, Stanislav Doktor a Martin Lakanda), (foto: Lucia Vačoková)

prípravou procesu implementácie článku 11. Európskeho dohovoru o krajine. V prípravnej fáze bol po vyhodnotení rôznych európskych systémov národných cien zostavený model Ceny Slovenskej republiky za krajinu, boli vypracované usmernenia a vytvorené organizačné zázemie pre spustenie celého procesu, ktorý vyvrcholil slávnostným odovzdaním ceny na národnej úrovni. Týmto sa však proces nekončí, naďalej je nutné v národných, ale aj medzinárodných pomeroch posilňovať mieru propagácie úspešne realizovaných projektov na Slovensku. V súčasnej dobe je nutné sústrediť sa najmä na kvalitnú prípravu slovenského kandidáta na Cenu Rady Európy za krajinu a prípravu druhého ročníka Ceny Slovenskej republiky za krajinu, ktorý bude vyhlásený v roku 2012.

Slovenská republika nominuje v decembri, prostredníctvom stálej misie SR pri Rade Európy v Štrasburgu, Nadáciu Ekopolis do súťaže o Cenu Rady Európy za krajinu, ktorej druhý ročník sa bude konať v roku 2011. Cena Rady Európy za krajinu je čestným vyznamenaním. Do prvého ročníka bolo členskými štátmi Rady Európy v roku 2009 nominovaných 8 návrhov na udelenie ceny. Návrhy predložili Španielsko, Francúzsko, Turecko, Fínsko, Taliansko, Slovinsko, Česká republika a Maďarsko. Na základe rozhodnutia Výboru ministrov Rady Európy Cenu Rady Európy za krajinu v roku 2009 získal francúzsky kandidát: Lille Métropole s projektom Parc de la Deûle, ktorý sa zaoberal revitalizáciou rozsiahlej krajiny. Počas realizácie projektu bolo na 300 ha vysadených 45 tisíc stromov a kríkov,

obnovených 15 ha pastvín, 10 ha nevyužívanej pôdy premenenej na lúky a bolo upravených 20 ha mokradí a bažín pre potreby zriadenia náučných chodníkov, pozorovacích miest a obnovu lúk. Osobitné uznanie získal španielsky kandidát s projektom „Parque de Christina Enea“, San Sebastián.

Úspešným ukončením prvého ročníka Ceny Slovenskej republiky za krajinu a nomináciou kandidáta na Cenu Rady Európy za krajinu, bude Slovenská republika prezentovať vlastné príklady a formy starostlivosti o krajinu na európskej úrovni v rámci implementácie Európskeho dohovoru o krajine.

Ing. Martin Lakanda

Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica
martin.lakanda@sazp.sk

Ocenené projekty

Nadácia Ekopolis (www.ekopolis.sk)

ekoPolis
nadácia

Nominovaný projekt: *Projekt trvalej starostlivosti o krajinu prostredníctvom grantových programov Nadácie Ekopolis*

Prostredníctvom grantových programov nadácie sú podporované projekty v mestskej, vidieckej aj sídelnej krajine. Jednotlivé grantové programy podporujú citlivú obnovu v chránených územiach Slovenska a zveladenie rekreačných a poznávacích funkcií slovenskej prírody, obnovu a vylepšovanie turistických značených chodníkov, náučných trás a verejných priestranstiev, výsadbu a ošetrovanie zelene v obciach a mestách, vytváranie, obnovu alebo oživenie ekologicky hodnotných plôch a trás, obnovu zanedbaných verejných priestranstiev a ich premenu na miesta, kde sa stretávajú ľudia, a tiež plánovanie a budovanie trás pre aktívny spôsob života a nemotorovú dopravu, čím sa skvalitňujú podmienky pre turizmus, poznávanie prírody a krajiny. Cieľom grantových programov je zapojenie obyvateľov do plánovania a realizácie zmien v ich okolí, v okolitej krajine. Prostredníctvom aktívnej účasti občanov na plánovaní a realizácii zvyšujeme záujem ľudí o verejné veci a pomáhame občianskym lídrom v danej lokalite aktivizovať ďalších obyvateľov. V rámci všetkých svojich programov nadácia prispieva k zvyšovaniu kvality krajiny, podporuje vzťah občanov k prostrediu v obciach, mestách a okolitej sídelnej a otvorenej krajine.

Bratislavské regionálne ochrannárske združenie (www.broz.sk)

Nominovaný projekt: *Veľkolélsky ostrov – návrat k tradičnému hospodáreniu v Dunajských luhoch*

Cieľom projektu bolo zachovanie posledných zvyškov lužných lesov na slovenskom úseku Dunaja. Jedným z cieľových území projektu

Ochrana a manažment dunajských lužných lesov bol aj Veľkolélsky ostrov, ktorého časť BROZ získalo do vlastníctva, respektíve prenájmu. Veľkolélsky ostrov, ako jeden z posledných veľkých dunajských ostrovov, s rozlohou viac ako 250 hektárov predstavuje unikátnu mozaiku lesných, mokradných a trávnatých biotopov. Veľkolélske

lúky s mohutnými soliternými topoľmi, vrbami a dubmi však zostali zo strany ochrany prírody nepovšimnuté a po všeobecnom ústupe pastvy v celej Podunajskej nížine začali veľmi rýchlo zarastať burinou a inváznymi rastlinami prinášanými riekou. Veľkolélsky ostrov je súčasťou CHKO Dunajské luhy, ďalej Chráneného vtáčieho územia Dunajské luhy a okrem toho je aj samostatným územím európskeho významu Veľkolélsky ostrov s rozlohou 328,65 ha.

Aktivity BROZ na Veľkolélskom ostrove sa zamerali na tri oblasti:

- obnova lesných porastov smerom k prirodzenému drevinovému zloženiu,
- návrat k tradičnému pasienkovému hospodáreniu,
- revitalizácia Veľkolélskeho ramena a obnovu prirodzených riečnych brehov.

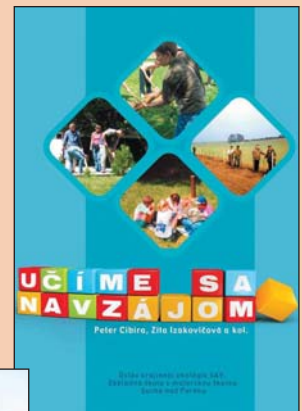
Obec Suchá nad Parnou (www.suchanadparnou.sk)

Nominované projekty: *Učíme sa navzájom a Realizácia ekologickej siete a integrovaný manažment využitia prírodných zdrojov*

Základným cieľom projektu *Učíme sa navzájom* je zvyšovanie environmentálneho vedomia, a to formou aplikácie netradičných foriem výchovy a vzdelávania – výchovy cez projekt a výchovu priamo v prírode. Výstupmi projektu bolo: spracovanie modelu Ekologizácie hospodárenia vo vidieckej intenzívne poľnohospodárske vyžívanej krajine a vybudovanie Prírodného environmentálneho laboratória: ekocentra, ekolaboratória a náučného chodníka.

Súčasťou programu bolo aj spracovanie rovnomenného manuálu. Manuál je vhodnou

didaktickou pomôckou pre výchovno-vzdelávací proces nielen na základných školách, ale môže byť aj inšpiračným materiálom pre záujmové krúžky, odbornú sféru, projekčnú prax a pod.

V rámci projektu *Realizácia ekologickej siete a integrovaný manažment využitia prírodných zdrojov* sa spracoval návrh kostry ÚSES, ako aj

návrh ekostabilizačných opatrení v Obci Suchá nad Parnou. Na základe tohto dokumentu sa realizovala výsadba modelových prvkov územného systému ekologickej stability, urbánneho biocentra lokalizovaného v centre obce Suchá nad Parnou a biokoridoru na rozhraní katastrov obcí Suchá nad Parnou – Zvončín – Ružindol.

Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR odštartoval v 23 obciach

Vláda SR schválila 27. októbra 2010 Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí Slovenskej republiky a jeho realizačný projekt 2010. Na rokovanie vlády ho predložil splnomocnenec vlády SR pre územnú samosprávu a integrovaný manažment povodí a krajiny Ing. Martin Kováč, ktorého *Enviromagazín* požiadal o rozhovor.

Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí Slovenskej republiky je ojedinelým a veľmi zaujímavým nástrojom prevencie pred povodňami a revitalizácie krajiny na Slovensku, ktorý si vyžaduje participáciu viacerých rezortov. Mohli by ste nám bližšie predstaviť jeho zámery?

Program predstavuje systémový nástroj nielen prevencie pred povodňami a pre znižovanie povodňových rizík, ale aj pre znižovanie rizík sucha a znižovanie rizík ostatných náhlych prírodných živelných pohrôm. Filozofiou programu je zmena civilizačného prístupu k vode a ku krajine. Pôjde o zadržanie dažďovej vody v krajine, zmenu prístupu k hospodárskemu využívaniu krajiny, celkovej revitalizácii a obnove poškodenej krajiny. Celý program dosahuje významné medzinárodné parametre kladené na integrované riešenie výziev v oblasti zmien klímy, obnoviteľných zdrojov energie, udržateľného a inovačného rozvoja, znižovania povodňových rizík a rizík sucha, ochrany a obnovy biodiverzity, miestny a hospodársky rozvoj a zamestnanosť. Štartuje procesy zefektívňovania správy povodí, podporuje integrovanú správu povodí a revitalizácie krajiny.

Aký bude jeho environmentálny dosah a aké sú jeho ďalšie prínosy?

Environmentálna revitalizácia krajiny je hlavnou podmienkou a dominantným preventívnym opatrením celospoločenského významu. Cieľom revitalizácie krajiny je minimalizácia vzniku povodňových privalových vôd v ich zdrojovej oblasti vhodnými opatreniami a úpravami v krajine, zmenou hospodárskeho využívania krajiny a priestorová optimalizácia funkcií, potrieb a využívania krajiny človekom vzhľadom na dosiahnutie jej ekologickej stability. Program sa bude zaoberať zefektívnením správy a údržby drobných vodných tokov a meliorácií, zlepšením systému správy povodí a vytvorením systému efektívnej

správy a údržby nových vodozádržných štruktúr a vodných zdrojov v krajine. Umožní zapojiť do systému prevencie pred povodňami 95 % územia rozlohy Slovenskej republiky, ktorá sa doteraz nezapájala aktívne do znižovania povodňových rizík. Rozsah prirodzenej redukcie povodňových rizík je tak závislý od komplexnosti revitalizácie krajiny, čo môže znížiť redukciu rizík v rozsahu rádovo niekoľko desiatok percent oproti súčasnému stavu pred revitalizáciou krajiny. Rozširuje nástroje súčasnej environmentálnej politiky o oblasť prevencie pred povodňami, adaptácie krajiny na zmeny klímy a oblasť revitalizácie krajiny, ktoré boli doteraz v úzadi hospodárskych a environmentálnych prístupov ku krajine. Plne podporuje implementáciu Rámcovej smernice o vode a Povodňovú

zdrojov, vrátane prirodzeného vodného cyklu biomasy a optimalizácie priestorovej organizácie hospodárenia v krajine, najmä poľnohospodárstva a lesného hospodárstva a územného rozvoja.

Významnou mierou má tento projekt prispieť k zamestnanosti. Koľko pracovných miest vznikne pri jeho realizácii?

Pri budovaní vodozádržných systémov a technických riešení v lesnej, poľnohospodárskej krajine a v intravilánoch miest a obcí, v úvode podporí vznik 300 pracovných miest. V závislosti od výšky finančných zdrojov pre program bude do roku 2011 vytvorených minimálne 5 000 pracovných miest – pri alokácii v minimálnej výške 33,5 mil. eur. Program zhodnotí ľudský potenciál cez inovácie do uvedenia nových technológií a zavedenia nových

výrob, produktov a služieb a vytvorí impulzy pre želaný hospodársky rast a podporí efektívne nakladanie s verejnými zdrojmi v oblasti životného prostredia. Vytvorí taktiež prostredie, v ktorom bude možné bezpečne pracovať, podnikáť a kvalitne žiť. Prinesie zlepšenie kvality života ľudí, čím vytvorí na Slovensku lepšie miesto pre život.

Z akých zdrojov bude financovaný tento program?

Pôjde viac o financovanie z viacerých zdrojov a naštartovať ho má podpora z rezervy predsedníčky vlády, na ktorú v roku 2011 nadviaže podpora zo zdrojov štátneho rozpočtu, fondov EÚ a spolufinancovanie prijímateľov finančnej podpory. Program zároveň iniciuje vytvorenie nových finančných a podporných mechanizmov, mimo finančných zdrojov štátu pre realizáciu plánovaných aktivít. Aktívne vstúpi do prípravy budúceho programovacieho obdobia, v ktorom bude mať po svojom rozbehnutí v nasledujúcich troch rokoch významné postavenie a finančné zabezpečenie. Každá rozpočtová kapitola sa bude môcť svojím odborovým a sektorovým zameraním podieľať na podpore a spolufinancovaní realizačných projektov programu – veda a výskum, školstvo, inovácie a technologický vývoj, zamestnanosť a podobne. V úvode programu pôjdu finančné prostriedky z rezervy predsedníčky vlády SR pre 23 obcí na zrealizovanie prvých štartovacích projektov prevencie pred povodňami v súhrnnej výške 580 000 eur.

Aké boli kritériá pre zaradenie štartovacích projektov do Realizačného projektu na rok 2010 a kde sa budú realizovať?

Na dosiahnutie čo najväčšieho synergetického efektu, ako aj vzhľadom na výšku disponibilných finančných prostriedkov, sú štartovacie projekty realizované v tých katastrálnych územiach obcí, ktoré už v minulosti urobili prípravu alebo prvú časť preventívnych protipovodňových opatrení a kde sú teda pripravené podmienky a kapacity na realizáciu účinných, spoločensky a makroekonomicky efektívnych riešení, ktorých realizáciou sa protipovodňové opatrenia vo vybraných katastrálnych územiach stávajú komplexnými, čo je zmyslom a podstatou programu. Prvé projekty sme odštartovali v 23 obciach v povodiach riek Ondava, Torysa, Hornád, Váh a Kysuca.

Mgr. Helena Poláková

Ilustračné foto: archív autorky

Splnomocnenec vlády SR pre územnú samosprávu a integrovaný manažment povodí a krajiny Ing. Martin Kováč s „duchovným otcom“ programu revitalizácie krajiny Ing. Michalom Kravčíkom, CSc. (foto: Ľuboš Krno)

smernicu v podmienkach Slovenskej republiky, systém ochrany prírody a krajiny, systém územného plánovania, systémy vodného hospodárstva, poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Vybudovaním vodozádržných systémov v krajine s cyklickou zádržnou kapacitou dažďovej vody o objeme 250 mil. m³ sa súčasne: prispieje k prevencii pred povodňami, vysušovaním krajiny a ostatnými rizikami náhlych živelných pohrôm a vybuduje sa účinná celoplošná ochrana územia SR pred povodňami a ostatnými rizikami. Program prispieje k zníženiu rizík vzniku

škôd na majetku, kultúrnych hodnotách, zdraví a životoch ľudí. Vytvorí sa nové vodné zdroje v krajine, podporí sa ochrana ekosystémových funkcií krajiny, ktoré svojimi prirodzenými vlastnosťami zadržia viac dažďovej vody, umožní sa jej vsakovanie a zvýši sa tiež obnova pôdy. V rámci priestorovej optimalizácie funkcií, potrieb a využívania krajiny človekom navrhované revitalizačné opatrenia zvyšujú jej ekologickej stability. Súčasne sa tým podporí rozvoj obnoviteľných

Suchý polder v Lipanoch

Ochrana pred povodňami dostala najvyššiu prioritu vlády SR

Boli o krok vpred

Keď sa vo viacerých obciach Slovenska v okolí riek Ondavy, Torusy, Hornádu, Váhu či Kysuce už pred dvoma rokmi rozhodli pripravovať projekty lokálnych protipovodňových opatrení v intenciiach „novej filozofie“ zadržovania vody v krajine, to ešte nikto netušil, čo priniesie rok 2010. Ochrana pred povodňami dostala najvyššiu prioritu novej vlády premiérky Ivety Radičovej, čoho konkrétnym výsledkom bolo aj schválenie Programu revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí Slovenskej republiky (PRKaIMP, pozri prílohu na s. 3 – 8). Doterajší hospodársky prístup v nakladaní s pôdou a vodami získal celoplošný integrovaný rozmer, ktorého cieľom sú ekosystémové revitalizačné opatrenia v krajine. Ide predovšetkým o vybudovanie vodozadržných krajinných a terénnych útvarov a technických systémov na celom území Slovenska, ktoré dokážu zadržiavať dažďovú vodu v objeme až 250 miliónov m³. 23 obcí Slovenska, kde si svoje projekty začali pripravovať už vlni či predvlni, sa odrazu dostalo o krok vpred. Projektová pripravenosť na realizáciu vodozadržných opatrení v objeme viac ako 130-tis. m³ prívállovej vody, ale v niektorých obciach už aj realizované stavby za pomoci Environmentálneho fondu, ich takpovediac zo dňa na deň posunuli aj na štartovaciu čiaru realizačného projektu PRKaIMP, podporeného už tohto roku 580-timi tisícmi eur z rezervy predsedníčky vlády.

Hradenie na Minarickom potoku

Protipovodňová nádrž s prepadom na Minarickom potoku na hranici intravilánu a extravilánu obce Stará Bystrica

Spnomocnenec vlády SR pre územnú samosprávu, integrovaný manažment povodí a krajiny Ing. Martin Kováč v Starej Bystrici na stretnutí k štartovacím projektom, na ktorom sa zúčastnili starostovia z 23 obcí

Stretnutie v Starej Lesnej

Spnomocnenec Vlády SR pre miestnu samosprávu a integrovaný manažment povodí Ing. Martin Kováč ihneď po svojom vymenovaní do funkcie (27. 8. 2010 – pozn. red.) začal iniciovať pravidelné pracovné stretnutia všetkých zainteresovaných zložiek, od ktorých sa očakáva požadovaný integrovaný prístup. Nemenej dôležité sú však aj pracovné rokovania so starostami „pilotných“ 23 obcí, ktoré boli vybrané do prvej etapy realizácie protipovodňových opatrení. Takéto stretnutie sa uskutočnilo aj 23. novembra v Starej Lesnej. *„Tento program bol vo vláde schválený až 27. októbra, preto sme až teraz, na jeho základe, mohli začať pripravovať zmluvy s vytýpanými obcami, no a keďže ide o úplne nový prístup k celému riešeniu, tak uzavretie zmluvných vzťahov zaberá aj určitý čas,“* objasňuje M. Kováč zdanlivý časový sklz. *„Okrem obcí, kde sa ešte len stanovujú miesta realizačných prác a vytvárajú pracovné tímy, máme však aj také obce, kde sa preventívne protipovodňové opatrenia už realizovali z iných finančných zdrojov, ale začlenenie do tohto projektu im ich pomôže rozšíriť na ďalšie lokality,“* doplnia M. Kováč a poznamenáva, že s prvými výsledkami sa už môžu pochváliť napríklad v Starej Bystrici a Hornom Hričove.

Minarický potok

a Hričovská vodná cesta

„Minarický potok, ktorý preteká aj časťou našej Starej Bystrice, nám sice v suchom období takmer vysychá, ale v čase prívállových dažďov nám robí veľké problémy,“ postažo-

val si starosta Starej Bystrice PhDr. JUDr. Ján Podmanický a pripomenul aj ničivú bleskovú povodeň z 29. 6. 2009, keď do katastra Starej Bystrice spadlo až 100 mm zrážok. *„Preto sme sa v obci rozhodli pusťiť aj do tohto projektu, ktorý teraz máme možnosť ešte rozšíriť, keďže z rezervy predsedníčky vlády by sme mali dostať sľúbenú dotáciu 30 tis. eur,“* dodáva J. Podmanický. Obec Stará Bystrica, ktorá získala z Environmentálneho fondu vyše 180 tisíc eur, však už od augusta do októbra tohto roku vykonala celý rad protipovodňových opatrení. Opravili a zriadili nové priepusty a nové hospodárske prejazdy, na hranici extravilánu a intravilánu obce vybudovali protipovodňovú nádrž s prepadom,

Hlavný autorský a gestorský tím Programu revitalizácie krajiny - zľava Peter Straka, Martin Kováč, Michal Kravčík a Milan Gerbery v Starej Lesnej vo Vysokých Tatrách

na časti Minarického potoka prechádzajúcej obcou vytvorili sypanú hrádzku z lomového kameňa, ale aj drevené hrádzky po celej dĺžke vodného toku. Na poľných a lesných cestách pribudli nové odrážky a na poľnohospodárskej pôde vsakovacie jamy a zemné vrstevnicové hrádzky.

Podobným úspešným projektom, čiastočne už realizovaným, sa mohol pochváliť aj starosta Horného Hričova Ing. Jozef Trizuljak. Už pred dvoma rokmi odovzdali do užívania Hričovskú vodnú cestu. Tento projekt, doteraz financovaný taktiež z Environmentálneho fondu, bol však zameraný nielen na zníženie rizík lokálnych povodní v okolí Zlatného potoka a Šípovej studničky (miestne názvy potoka a prameňa), ale aj na vytvorenie príjemného prostredia pre návštevníkov obce, v ktorej panuje legenda o mníchovi pôsobiacom v okolí Šípovej studničky a vyprosujúcom pre ľudí liečivosť vytekajúcej vody. V Hornom Hričove tak pribudli aj palisádové prehrádzky, zádržné jazierka, ale aj prístrešok na posedenie pre návštevníkov Hričovskej vodnej cesty. Obec sa však už pustila aj do riešenia druhej etapy protipovodňovej ochrany, na ktorú má z rezervy predsedníčky vlády prislúbených 20 tisíc eur. Pôjde najmä o vybudovanie vodozadržných prvkov, tzv. vodoholdingov.

Výmena skúseností

Skúsenosti z realizácie takýchto projektov sú neoceniteľným príkladom a inšpiráciou aj pre starostov ďalších obcí zapojených do tohto pilotného projektu, ktorý by mal byť, podľa slov splnomocnenca vlády Ing. M. Kováča, ukončený v apríli budúceho roka. M. Kováč: „*My však už teraz sústreďujeme pozornosť aj na ďalšie väčšie celky územia Slovenska. Na celé mikropovodia, ktoré sú problémové a kde je potrebné revitalizovať krajinu. Ak by som to zjednodušil, tak by mohlo ísť zhruba o 15 mikropovodií, pričom každé z nich by sústredovalo skupinu 8 až 12 obcí.*“

Zmena vodohospodárskej politiky

Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí sa však nerodil a nepresadzuje práve najľahšie. Odmietavé, respektíve rezervované postoje časti vodohospodárskej verejnosti zazneli aj na nedávnej odbornej vodohospodárskej konferencii na Štrbskom plese. Natíska sa preto otázka. Aké postavenie a úlohy čakajú v tomto procese slovenských vodohospodárov? M. Kováč: „*Je potrebné stanoviť novšiu a modernejšiu stratégiu. Účelne zhodnotiť vybudovanú technickú*

Odrážky na lesnej ceste v Starej Bystrici

infraštruktúru, využiť existujúce vodné diela v záujme lepšieho využitia ich retenčného priestoru, zlepšiť manipulačné poriadky s efektívnou koordináciou napúšťania a vypúšťania týchto vodných diel, ale aj systematicky obnovovať existujúcu infraštruktúru vodohospodárskych objektov, ktoré slúžia na ochranu územia v čase povodní. A čo je veľmi dôležité, tak pri úprave vodných tokov neskracovať samoúčelne ich dĺžku a neurýchľovať tým

odtok vody z krajiny. Odstránili sa mokrade na úkor urbanizácie alebo zástavby, odrezali sa prirodzené meandre a to všetko dnes naruša ekosystém krajiny.“

Informovanosť a osveta

Dôležitým fenoménom v úspešnosti Programu revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí bude však aj naďalej schopnosť pochopiť filozofiu novej vodnej paradigmy a osvojiť si interdisciplinárny prístup. Základom úspechu môže byť len zapojenie všetkých partnerov v povodí. Ing. M. Kováč už vytvoril pracovné skupiny zložené zo zástupcov jednotlivých rezortov, ale aj samospráv, akademickej obce a ďalších zložiek. „Duchovný otec“ celého tohto programu – šéf OZ Ľudia a voda z Košíc Ing. Michal Kravčík, CSc. však zdôrazňuje, že na Slovensku musí prísť v tomto smere široká osveta. „*Ja som tiež vyštudoval vodohos-*

Starostovia si prezreli aj protipovodňové opatrenia v katastri obce Stará Bystrica

podárstvo, konkrétne inžinierstvo vodných stavieb a patríam ku skupine vodohospodárov,“ priznáva sa M. Kravčík, „*ale za to, ako sme dopustili zbvavovanie sa vody, tohto Božieho daru, jej rýchlym odtokom sa dnes hanbím. Postupne som však moju hlavu, učenú ako sa najrýchlejšie zbavovať vody, reinkaroval a pochopil som, že tu cesta nevedie! Že dažďovú vodu musíme zadržávať, krajinu nasycovať a celý tento unikátny ekosystém stabilizovať, pretože jediné, na čom sme na planéte Zem závislí, je voda. Pritom však neobjavujeme nič nové,*“ poznamenal na záver M. Kravčík a zacitoval z nariadenia českého kráľa Karla IV. z r. 1356 – „*Všem stavům a obcím nařízení dávám. Pilně budovati rybníky, aby bylo hojnost ryb, aby se voda v rybnících mohla zhromažďovati a za účinku slunce vypařovati a tak blahodárně působiti na okolité rostlinstvo a tak řešiti ochranu obcí před povodněmi.*“

Mgr. Luboš Krno
Foto: archiv autora

Krajina v krajine: netradičná konferencia uprostred krajiny

Ako urobiť konferenciu, seminár alebo workshop plné života? Stretnutia odborníkov majú ustálený, viac-menej formálny priebeh. I keď umožňujú osobné srdečné stretnutia na večerných rauchoch, hlavnou časťou programu je preplnenosť prezentáciami. Poznáte to – vonku svieti slniečko a my, vo vnútri, v zatemnenej sále debatujeme o krajine, ktorá je tam, vonku. Už dávno sme cítili potrebu urobiť stretnutie, kde sa prelína odborný program s osobnými zážitkami a bezprostredným kontaktom s krajinou. Priamo na mieste činu. Podarilo sa to v strede Slovenska. Stretnutie krajinárov na tému hodnoty krajiny (ktorí sa v česko-slovenskom priestore zaoberajú problematikou výskumu krajinného rázu, krajinného obrazu a charakteristického vzhľadu krajiny) sa v septembri minulého roku uskutočnilo v pomerne neznámom pohorí Ostrôžky. Komorné podujatie KRAJINA V KRAJINE v obciach Budiná a Divín bolo stretnutím v teréne s výhľadom na krajinu a do krajiny, v priateľskej inšpiratívnej atmosfére asi päťdesiatich účastníkov od Prahy (v Čechách) po Prahu (okres Lučenec). Prezentácie v kultúrnom dome Budiná na tému hodnoty krajiny z rôznych aspektov pohľadu a diskusie k teoretickým a praktickým problémom striedali výpravy do krajiny Ostrôžky – krajiny ďalekých výhľadov alebo večných hmieľ. Hovorilo sa o možnostiach vývoja krajiny, jeho kultúrnohistorickom profile, o historických

krajinných štruktúrach, špecifickom lazničkom osídlení, hodnote zabudnutých krajín, o krajine spisovateľky B. S. Timravy. Na podujatí prednášali: doc. Ivan Vorel, Ing. arch. Jiří Kupka, Ing. arch. Kateřina Hrnovská (FS ČVUT Praha), doc. Alena Salašová, Ing. Lenka Kulišťáková (FZ MU Brno),

Viny osídľovania kopaničiarskej krajiny Zvolenskej kotliny kedysi podnietilo zabezpečovanie potravy a surovín poľnohospodárstvom. Novousadlíci dnes obvykle neriešia základné existenčné problémy a nie sú odkázaní na produkty, ktoré si sami dopestujú. Napodobňujú spôsob života, ktorý fungoval v minulosti, avšak na inej kvalitatívnej úrovni, s inými mentálnymi dispozíciami a novým vedomím, ktoré do krajiny vracajú (foto: B. Jakubec)

doc. Petr Kučera (dekan FZ MU Brno), Ing. Roman Bukáček a Mgr. Pavlína Bukáčková (CENIA Žďár nad Sázavou), Hedviga Psotová (Arvita), prof. Mikuláš Huba (GU SAV Bratislava), Ing. Dagmar Štefunková (ÚKE SAV Bratislava), Mgr. Pavlína Mišíková (MŽP SR), doc. Ingrid Belčáková

(FA STU Bratislava), Ing. Peter Sabo (UMB Banská Bystrica), Ing. Pavlík (A-Projekt Liptovský Hrádok), Ing. Dušan Bevilaqua (PU SAV Bratislava), Dr. Pavol Vyletel. Večery boli venované témam identity krajiny a ľudí, spomienkovo-optimistickému pásmu o tom, ako dobrovoľníci zachraňujú historické stavby v krajine (prof. Mikuláš Huba), kontakt so živou ľudovou kultúrou, (originál heligónkar, rodák, bývalý starosta Milan Gábor). Zmysel workshopu bolo prežiť tri dni „na konci sveta“, počas ktorých sme mali na krajinu a na seba dost' času. Upevnil sa pocit profesionálnej identity ľudí pracujúcich s krajinným rázom, posilnili sa aj medziľudské vzťahy a prínosom bola výmena poznatkov a názorov. Tému sme neuzavreli. Tohto roku sme pokračovali Krajinou v krajine u českých partnerov v Žďári nad Sázavou. Organizátormi podujatia na Budinej boli Katedra plánovania a tvorby krajiny, Fakulta ekológie a environmentalistiky, TU vo Zvolene; SAŽP – Centrum starostlivosti o vidiecke životné prostredie Banská Bystrica; Krajinárske združenie Kolégium, Budiná; Obecný úrad Budiná; Obecný úrad Divín za účasti starostov Ing. Mariána Čerpáka a Jána Kozu.

Peter Jančura, TU Zvolen
jancura@vsld.tuzvo.sk
Katarína Trizuliaková

Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny

Najväčší negatívny vplyv na štruktúru poľnohospodárskej krajiny Slovenska, jej heterogenitu a biodiverzitu v minulosti mala bezpochyby kolektívizácia a socializácia poľnohospodárskej výroby, ktorá prebiehala od 50. do 70. rokov minulého storočia. Napriek tomu sa v niektorých marginálnych územiach dodnes zachovali krajinné štruktúry, ktoré vytvárajú charakteristický ráz regiónov a ktoré označujeme ako „historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny“. Majú nenahraditeľný krajinoekologický a kultúrnohistorický význam. Sú obrazom dlhého, vyvíjajúceho sa vzájomného vzťahu medzi človekom a krajinou a stali sa objektom záujmu mnohých výskumníkov. J. Supuka, M. Huba, P. Jančura, P. Slavkovský, M. Dobrovodská,

Oráčino-lúčno-pasienkársku krajinu reprezentuje katastrálne územie obce Liptovská Teplička. Pôvodné obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom, ale aj lesníctvom, plnícťvom a garbiarstvom. Aj v súčasnosti si obec zachovala svoj poľnohospodársko-pasienkársky charakter. Typické pre túto oblasť sú zemiakové pivnice lokalizované vo svahu za obcou. Predmetom výskumu sú predovšetkým terasované pásové polia využívané tradičným spôsobom, trvalé trávne porasty, kamenité valy a terasy, ktoré sú zdrojom biodiverzity rastlinných a živočíšnych druhov (foto: Milena Moyzeová)

D. Štefunková a mnohí ďalší skúmajú tieto krajinné prvky s tradičným spôsobom hospodárenia a považujú ich za významné fenomény kultúrnej krajiny z národného, ale aj medzinárodného hľadiska. Sú svedkom vývoja poľnohospodárskej krajiny stredoeurópskeho priestoru ovplyvňovaného stretom mnohých kultúr. Zaslúžia si našu pozornosť aj z hľadiska zachovania krajinné diverzity a biodiverzity.

Môžeme si dovoliť stratiť, čo tvorí typický charakter Slovenska?

Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny Slovenska tvoria pásové oráčiny striedajúce sa s lúkami a pasienkami na bývalých poliach, preklenuté medzami, miestami zarastenými šípkami, trnkami a divými čerešňami, kolíkové vinohrady so zvyškami kamenných múrikov a rún a vysokokmenné sady a i. V mnohých takýchto územiach sa na poľnohospodárske práce dodnes používajú kone a tradičné nástroje. Neopakovateľný ráz krajiny dotvárajú studničky, senníky, tradičné drevenice so šindľovou strechou, zemiakové pivničky, drevené maľované kríže a zachované tradície ľudovej tvorby. Mnohé z prvkov týchto vysokodiverzných štruktúr tvoria ostrovy druhovo bohatých rastlinných a živočíšnych spoločenstiev. Sú to územia, ktoré sú dnes i v európskom priestore veľmi zriedkavé a vysoko cenené. Na Slovensku však nemajú zabezpečenú špeciálnu legislatívnu ochranu ani podľa zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, ani podľa iných legislatívnych opatrení a často stoja na okraji záujmu spoločnosti. Existuje preto vážne riziko, že v najbližších rokoch dôjde k ich nenávratnému zániku, a tým aj k strate biodiverzity viazanej na tieto špecifické biotopy. Sú ohrozené predovšetkým v dôsledku opúšťa-

nia a následnej rýchlo postupujúcej sukcesie lesa, ako aj tlakom investičnej výstavby, nadmerným rozvojom cestovného ruchu, ale aj nevhodným obhospodarovaním krajiny. Ochrana takýchto typov krajiny, podpora ich prirodzeného vývoja a zachovanie ich typického rázu, ktorý dokumentuje a vytvára identitu územia, je cieľom aj Európskeho dohovoru o krajine.

Výskum, ktorého výsledky pomôžu ochrane

Na Slovensku doteraz nebol realizovaný celoplošný výskum historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny, o ktorý by sa príprava vhodných dokumentov mohla oprieť. Takýto výskum vyžaduje náročný, komplexný a interdisciplinárny prístup, založený na skĺbení poznania prírodných podmienok s poznaním ľudskej spoločnosti a jej regionálnych špecifik. Pracovníci Ústavu krajinné ekológie Slovenskej akadémie vied pod vedením Marty Dobrovodskej v rokoch 2009 až 2011 riešia projekt **Výskum a zachovanie biodiverzity v historických štruktúrach poľnohospodárskej krajiny Slovenska**, ktorý je finančne podporený z Finančného mechanizmu EHP, z Nórskeho finančného mechanizmu a zo Štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Základným cieľom výskumu je rozšíriť doterajšie poznatky o výskyte historických poľnohospodárskych štruktúr na Slovensku, vytvoriť databázu biotopov, zrealizovať ich podrobný interdisciplinárny výskum v troch modelových územiach, vypracovať Stratégiu

ich optimálneho využívania v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja. Dôležitou súčasťou projektu je aj implementácia výsledkov medzi odbornou aj laickou verejnosťou, s cieľom zvýšiť ekologické vedomie obyvateľstva Slovenska.

Databáza biotopov historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny Slovenska

Databáza bude vytvorená kombináciou vizuálnej interpretácie leteckých snímok v 1 km² sieti vytvorenej v Google Earth a terénneho výskumu reprezentatívneho počtu polygónov pre jednotlivé prírodnosídlné spádové regióny Slovenska. Štatistickým spracovaním získanej databázy sa dosiahne typizácia biotopov historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny Slovenska.

3 typy historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny Slovenska

Interdisciplinárny výskum v troch modelových územiach bude zameraný na podrobný výskum rastlinstva a živočíšstva, abiotických faktorov, využitia zeme, sociálno-ekonomických javov a výskum ľudskej spoločnosti. Vybrané modelové územia reprezentujú tri základné typy historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny na Slovensku:

- Svätý Jur – vinohradnícka krajina

- Liptovská Teplička – oráčino-lúčno-pasienkárská krajina
- Hriňová – poľnohospodárska krajina s rozptýleným osídlením.

Na základe výsledkov výskumu v troch pilotných územiach bude spracovaná *Stratégia ochrany a manažmentu historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny s výskytom cenných biotopov*. Dokument bude prezentovať optimálny spôsob ich obhospodarovania. Keďže biodiverzita takýchto území priamo súvisí s poľnohospodárskou činnosťou človeka, do stratégie budú zapracované aj požiadavky a názory miestnych obyvateľov, resp. užívateľov dotknutých pozemkov získané z pracovných workshopov a neformálnych stretnutí. Cenné sú pre nás všetky názory, ktoré svedčia o lokálnych znalostiach a o pozitívnom vzťahu k prírodným, kultúrnym aj sociálnym hodnotám tradičnej poľnohospodárskej krajiny.

Implementácia výsledkov

Výskum biodiverzity v historických štruktúrach poľnohospodárskej krajiny Slovenska je pilotný projekt v tejto oblasti. Získané výsledky prispievajú k rozšíreniu a doplneniu vedeckých poznatkov o ekologických vzťahoch, faktoroch a hodnote biodiverzity biotopov týchto historických poloprírodných krajinných prvkov. Hlavnou implementačnou aktivitou medzi odbornou verejnosťou bude medzinárodná konferencia venovaná historickým štruktúram poľnohospodárskej krajiny, ktorá sa uskutoční v marci 2011 vo Viničnom a na ktorej budú prezentované hlavné výsledky projektu. Medzi širokú verejnosť budú výsledky výskumu implementované formou rozhlasových vstupov a článkov v regionálnej tlači. Pozornosť bude venovaná aj žiakom základných a stredných škôl, pre ktorých bude vypracovaný učebný program. Práve mladá generácia s dostatočným ekologickým vedomím môže byť nositeľom zachovania

Vinohradnícku krajinu reprezentuje katastrálne územie obce Svätý Jur, ktorý si do dnešnej doby zachoval vinohradnícky charakter a tradičné spôsoby pestovania viniča. Hlavnou oblasťou vinohradníctva je úpätná vrchovina Malých Karpát. Výskum v tejto lokalite bude zameraný na mozaiku pôvodných vinohradov a sadov, dubníky, pustáky, kamenice (rúny), kamenné múriky, umelé terasy (police), na ktoré sa viaže bohatá fauna a flóra (foto: Dagmar Štefunková)

týchto hodnotných krajinných prvkov.

Veríme, že výskum historických poľnohospodárskych krajinných štruktúr prispeje k zachovaniu tradičného rázu krajiny Slovenska, aby ho spoznali a obdivovali aj generácie, ktoré prídu po nás.

Milena Moyzeová, Ústav krajinné ekológie SAV
milena.moyzeova@savba.sk

Marta Dobrovodská, Ústav krajinné ekológie SAV
marta.dobrovodska@savba.sk

Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny

Krajina je téma, ktorá je spoločensky čoraz viac zaujímavá. Krajinu môžeme chápať z odborného pohľadu, vykladať ju ako komplexný systém tak, ako ju chápe geografia a krajinná ekológia. Môžeme ju chápať tvorivo ako krajinári či architekti, ktorí sa podieľajú na jej pretváraní a zmene vzhľadu. Môžeme ju chápať ako hospodári, lesníci, poľnohospodári či vodohospodári, pre ktorých je krajina predmetom úžitku. Môžeme ju vnímať ako laici, turisti, pre ktorých je krajina priestorom pre pobyt, rekreáciu, pohyb a súčasne ako fenomén krásy.

Súčasný európske trendy

Súčasný európske trendy sa sústreďujú na relatívne nový fenomén, hodnotovo-významové vlastnosti krajiny. Krajiny sa menia. Mnohé ich významné znaky (črty) zanikajú a doslova nám miznú pred očami. Časť krajiny je intenzívne využívaná. Časť mizne pod stavbami ako výsledok stále expandujúceho územného rozvoja. Iná časť krajiny zarastá, je opúšťaná ľuďmi, ktorí ju kedysi využívali. Z krajiny nám postupne miznú historické formy obhospodarovania, ľudové stavby, charakteristické prvky, ktoré sa podieľali na jej jedinečnosti. Nastala potreba zachovania tých charakteristických črt krajín, ktoré krajinu „ešte“ reprezentujú. Pre celú Európu sa stala významnou potreba zachovať to, čo vytvára rozmanitosť európskych krajín. Ide o zachovanie hodnôt spoločného prírodného a kultúrneho dedičstva.

Vizuálna komunikácia

Žijeme v informačnej spoločnosti. Informácie sú všadeprítomné. Čo z informácií čoraz viac prevláda? Vizuálne informácie. Čoraz viac hovoríme o vizuálnej komunikácii. Obrazy – ikony, piktogramy značky, logá, fotografie, sa stávajú hlavným komunikačným prostriedkom. Aj krajinu vnímame ako súbor obrazov. Krajina je súborom znakov, ktoré ju charakterizujú. Tak vznikol aj jeden zo spôsobov jej skúmania. Vizuálna informácia tvorí najväčšiu časť našich vnemov a následne poznatkov. Prenos informácie je možný prostredníctvom sústav znakov, ktoré tvoria okolitú realitu. Napríklad krajinu. Termíny ako krajinný obraz, krajinný ráz a charakteristický vzhľad krajiny sa vžívajú nielen v odbornom jazyku, ale sú postupne zrejme aj širšej verejnosti. To, že sa krajina dotýka všetkých ľudí, sa stalo aj základom Európskeho dohovoru o krajine (EDoK). EDoK motivoval aj úsilie na Slovensku o formovanie metodiky, podľa ktorej by sa na vedeckej úrovni dali identifikovať, zatriediť a hodnotiť tak charakteristický vzhľad, ako aj charakteristické črty krajiny v zmysle EDoK.

Metodika identifikácie a hodnotenia

Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny sa formovala na SAŽP, Centre starostlivosti o vidiecke životné prostredie v Banskej Bystrici v spolupráci s Katedrou plánovania tvorby krajiny Fakulty

ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene a MŽP SR. Autormi metodiky sú doc. Ing. Peter Jančura, PhD., FEE TU Zvolen a SAŽP B. Bystrica, Mgr. Iveta Bohálová, SAŽP B. Bystrica, Ing. Martina Slámová, FEE TU Zvolen. Významný podiel na jej formovaní mala Mgr. Pavlína Mišíková z MŽP SR. Oponentmi

Postup je založený na diferenčnom prístupe (*lat. dif-ferre rozlišovať, odlišit, odstupňovať*). Metodika sa zaoberá predovšetkým vizuálnymi prejavmi usporiadania krajinného priestoru. Krajina je „čitateľná“ ako súbor vizuálnych obrazov. Postup má niekoľko základných krokov, ktoré na seba logicky nadväzujú. Najprv sa diferencuje krajina na časti, následne sa jej základné diferenčné jednotky (zložky, prvky) identifikujú ako znaky. Krajinu chápeme ako súbor charakteristických znakov. Postup ich určenia spočíva v identifikácii ich výskytu, zastúpenia a kombinácie znakov. Po vyčlenení a inventarizácii znakov sa charakterizujú ich vlastnosti a porovnávajú sa s vlastnosťami iných znakov. Metodika zahŕňa aj adekvátne spôsoby grafickej interpretácie znakov a ich vizualizácie (modely 3D, blokdiagramy, panorámy, sektorálne snímky, rezy, mapy). Vizuálne interpretované výstupy sú čitateľné a pochopiteľné aj pre laickú verejnosť.

Celkový postup má šesť krokov...

Nultý krok obsahuje základné územné charakteristiky – súpis vlastností, ktoré podávajú prvotné už známe orientačné informácie o krajine. Spracováva sa vstupná databáza o území. V prvom postupovom kroku skúmame vizuálno-optické vlastnosti. Dôležitou súčasťou postupu je spracovanie fotodokumentácie. Z prvého kroku vyplýva výrok týkajúci sa definovania rozľahlosti krajinného priestoru, vizuálnych polí (vzdialenosti, šírky a uhly rozhľadu) a vizuálne exponovaných priestorov.

V druhom kroku identifikujeme vizuálne znaky krajiny (krajinný obraz). Charakterizujeme typické znaky (črty), z ktorých sa krajina skladá. Výsledkom druhého kroku je výrok o identifikovaných špecifických a typických znakoch krajinného obrazu.

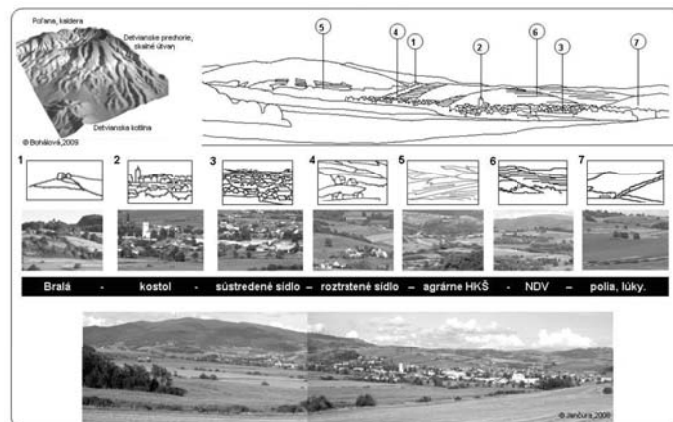
V treťom kroku hodnotíme a klasifikujeme obsah, význam a hodnotu znakov (krajinný ráz). Na základe vizuálnej semiotiky definujeme charakteristiky špecifických vizuálnych, obsahových a významových atribútov

Vizuálne harmonicky pôsobiaci výhľad na Myjavskú pahorkatinu v Branči. Štruktúru tzv. kultúrnej krajiny (využívanej ľuďmi) tvorí mozaika rôzneho využitia územia: kombinácia sádov a maloplošných poličok v blízkosti kopaníc a osád s plochami lesa a polí, ktoré sú členené remizkami vegetácie. Rôzne plodiny majú iné farebné odtiene, čo zvyšuje dojem vizuálnej rôznorodosti bez prítomnosti negatívne pôsobiacich dominant (foto: Peter Jančura)

boli Prof. RNDr. Ján Ořahel, CSc. z GÚ SAV Bratislava, Ing. Dagmar Štefunková, PhD. z ÚKE SAV Bratislava a doc. Dr. Ing. Alena Salašová z MU Brno, ZF Lednice n. Morave. Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny bola po odbornej oponentúre a po internom pripomienkovom konaní schválená na operatívnej porade ministra MŽP SR dňa 15. februára 2010. Následne bola v júli oficiálne zverejnená vo vestníku Ministerstva životného prostredia (cit. Jančura, P., Bohálová, I., Slámová, M., Mišíková, P., 2010: Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny. Vestník Ministerstva životného prostredia, ročník, XVIII, čiastka 1b, ISSN 135-1567, s. 2-51).

Praktické uplatnenie metodiky môže byť preventívne alebo kauzálne. Preventívne sa uplatňuje tam, kde posudzovanie významných fenoménov charakteristického vzhľadu krajiny a krajinného rázu. Používa sa pri identifikácii súčasných hodnôt krajiny a rizík zániku významných prvkov v krajine. Kauzálne (prípadové) posudzovanie vplyvu pripravovaného zámeru sa využíva tam, kde poznáme zámer možných zmien v krajine (napr. veterné elektrárne, zariadenia cestovného ruchu, priemyselné parky).

Analýza a interpretácia znakov pri identifikácii charakteristického vzhľadu krajiny

znakov krajiny. Tretí krok smeruje k formulovaniu výroku o hodnotení krajinného rázu. Obsahuje vyjadrenia o prírodnej a kultúrnej hodnote krajiny. V tejto fáze už vieme, čo krajinu charakterizuje a čo vytvára jej hodnoty. Môžeme odpovedať aj na otázku, čo vytvára atraktivitu (aj menej významných) krajín.

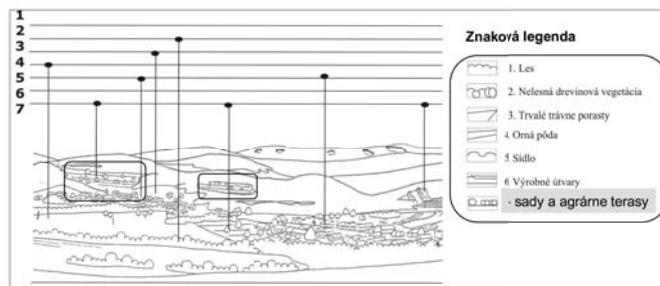
Ďalšie kroky predstavujú skúmanie rizík zániku, príčin nepriaznivých zmien a možností ich nápravy. Štvrtý postupový krok rieši riziká zániku významných znakov, ktoré krajinu charakterizujú. Hodnotí sa v ňom vizuálna kapacita krajiny a riziká zániku krajinných typov. Na základe týchto poznatkov sa formuluje štvrtý výrok. Jeho základom je definovanie znakov charakteristického vzhľadu krajiny podporujúcich, neovplyvňujúcich alebo znižujúcich hodnotu charakteristického vzhľadu krajiny. Obsahuje vyjadrenie o vlastnostiach „negatívnych“ znakov (symptómov) znižujúcich hodnotu charakteristického vzhľadu krajiny.

Piaty krok obsahuje návrh opatrení na zachovanie žiaduceho stavu krajiny. Reaguje na poznatky o rizikách zániku významných krajinných prvkov. Obsahuje regulatívy, návrhy na nápravu porúch a na optimalizáciu usporiadania krajinných štruktúr. Sleduje dosiahnutie cieľovej kvality krajiny. Z piateho kroku vyplýva formulácia záverečných výrokov. Tie spočívajú v definovaní regulatív a odporúčaní, zásad situovania objektov v krajine, charakteru opatrení, návrhov manažmentu a mo-

nitorovacieho programu. (Pozn: Obsah jednotlivých postupových krokov metodiky a z nich vyplývajúce výroky zachytáva tabuľka v prílohe na s. 9.)

Kto potrebuje poznatky o charakteristikom vzhľade krajiny?

Získané poznatky o charakteristickom vzhľade krajiny sú potrebné pre územné plánovanie, tiež pre proces hodnotenia vplyvov na životné prostredie (EIA), pre projekty pozemkových úprav, Program obnovy dediny, programy starostlivosti o chránené územia, rozvojové programy atď. Prínos týchto vedomostí o hodnote krajiny je významný aj pre cestovný ruch. Záverečný výrok nespočíva v súmároč atraktorov v krajine, nie je súčtom významných (atraktívnych) prvkov v krajine. Výsledky zdôrazňujú súvis a multiplikačný efekt hodnôt. Týka sa to aj doteraz „neznámych“ krajín. Informácie sú zaujímavé aj pre samosprávy a aj obyvateľov obcí, ktorí majú záujem vedieť, čím je ich sídlo a chotár vzácné. Definovanie hodnoty krajiny nevyplýva iba z doteraz chránených prvkov a území prírodného a kultúrneho dedičstva, ale dotýka sa aj „nechránených“ častí krajiny. Z nich vynikajú historické krajinné štruktúry, ako sú archaické políčka, staré cesty, kaplnky, studničky, stromy, aleje...

Objektová analýza, charakteristické znaky krajiny

Doteraz prezentované výsledky spracovaných území uvedenou metodikou poukazujú na naliehavosť a aktuálnosť potreby hodnotiť špecifiká a identitu krajín. Je dôležité poznať hodnotu jednotlivých krajín. Neodkladne, pokiaľ ešte existujú a pokiaľ hodnotu ešte majú. Krajina je naše národné bohatstvo. V súčasnosti nám hrozí to, že v krajine iba zdokumentujeme, čo nám z jej hodnôt zostalo, ale to nie je našim cieľom. Smerujeme ku kvalite. Cieľom je identická krajina, ktorá má svoju pamäť. Takou je krajina, z ktorej sa ešte nestratilo to, čo ju charakterizovalo doteraz. Ozajstný zmysel má starostlivosť o krajinu v zmysle EDoK, nielen jej ochrana a pretváranie.

Peter Jančura, Katedra plánovania a tvorby krajiny Fakulty ekológie environmentalistiky TU Zvolene, jancura@vsld.tuzvo.sk
Iveta Bohálová, Centrum starostlivosti o vidiecke životné prostredie, SAŽP Banská Bystrica, iveta.bohalova@sazp.sk

15. kolokvium krajinárskych katedrií Zvolene 2010

Už po 15. krát sa stretli katedry krajinárskeho zamerania zo Slovenska a Čiech vo Zvolene na svojom 15. kolokviu. Kolokvium bolo zamerané na výskumné ciele príbuzných študijných programov v oblasti záhradnej a parkovej tvorby, tvorby krajiny, v ochrane, manažmente a plánovaní krajiny tak, ako sa vyučuje na jednotlivých katedrách. Kolokvium sa organizovalo pri príležitosti 10. výročia Európskeho dohovoru o krajine a nadväzovalo na rokovania o európskej spolupráci univerzít podporujúcich EDoK, združených v organizácii UNISCAPE. Podujatie organizovala Katedra plánovania a tvorby krajiny, Fakulty ekológie a environmentalistiky, Technickej univerzity vo Zvolene 21. septembra 2010 v priestoroch TU.

Jedným z cieľov kolokvia bolo informovanie sa o možnostiach medzinárodnej spolupráce v rámci Európskeho dohovoru o krajine pri príležitosti 10. výročia jeho vzniku. V spolupráci s Ministerstvom pôdohospodárstva, životného prostredia a regionálneho rozvoja SR (MPŽPRR SR) a SAŽP Banská Bystrica sme sa venovali informáciám o možnostiach spolupráce európskych inštitúcií v UNISCAPE – Medzinárodnej sieti univerzít na podporu Európskeho dohovoru o krajine (European Network of Universities for the implementation of the European Landscape Convention).

V programe kolokvia boli prezentácie jednotlivých katedrií, smerovanie výskumu a ich praktických aplikácií. Diskusia bola zameraná na výmenu informácií o zameraní krajinárstva na Slovensku. O medzinárodnej spolupráci v rámci EDoK informovala Pavlína Mišíková (MPŽPRR SR), o možnostiach spolupráce európskych univerzít v rámci UNISCAPE hovoril prof. Dr. Bas Pedrol z Univerzity vo Wageningene (Holandsko), riaditeľ UNISCAPE. Kolokvium skončilo neformálnym posedením so zahraničnými hosťami. Pre úplnosť je potrebné spomenúť aj ďalších zahraničných hostí nášho kolokvia, a to doc. Henry W. A. Hansona, hosťujúceho profesora Českého vysokého učení

technického v Prahe, Fakulty architektúry z Pennsylvania State University v USA. Prítomní boli aj zástupcovia CENELC z Čiech, Centre of European Network for the Implementation of the European Landscape Convention in Czech Republic, Ing. akad. arch. Martin Stránský, prezident a Ing. Klára Salzmán PhD.

Zo Slovenska okrem zástupcov MPŽPRR SR sa kolokvia zúčastnili účastníci zo SPU Nitra, Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva, Katedry záhradnej a krajinej architektúry a Katedry krajinného plánovania a pozemkových úprav, zástupcovia STU Bratislava, Fakulty architek-

lógie a hosťujúcej Katedry plánovania a tvorby krajiny.

Prvotné kolokviá združovali katedry so zameraním na parkovú a krajinársku tvorbu. Medzitým pribudli nové témy a zameranie kolokvia sa rozšírilo. Krajinárstvo na Slovensku má dnes všestranné zameranie. V súčasnosti môžeme v rámci krajinárstva hovoriť o troch kľúčových smeroch (a) parkovej, záhradnej, krajinárskej tvorbe a dizajne (b) krajinnoekologickej a geografickej (komplexne geografickej) orientácii výskumu vlastností a fungovania krajiny, aplikácia poznatkov o krajine a krajinnom plánovaní, (c) krajinnom inžinierstve, aplikácie poznatkov,

Účastníci 15. slovensko-českého kolokvia krajinárskych katedrií na TU Zvolene v septembri 2010

túry, Ústavu záhradnej a krajinej architektúry, Stavebnej fakulty, Katedry vodného hospodárstva krajiny a z Ústavu manažmentu, oddelenie priestorového plánovania. UK Bratislava, Prírodovedeckú fakultu reprezentovali zástupcovia Katedry krajinej ekológie. Zúčastnili sa aj kolegovia z UMB Banská Bystrica, Ústavu vedy a výskumu, Inštitútu výskumu krajiny a regiónov. Prítomní boli samozrejme zástupcovia organizátora, TU vo Zvolene, Fakulty ekológie a environmentalistiky z Katedry aplikovanej eko-

smerom ku projektovaniu v krajine, projektom pozemkových úprav, pretváraní krajiny a ich realizáciám. Kým v predchádzajúcich rokoch boli prioritou rodiace sa nové študijné programy, tentokrát to bolo zamerané na aplikáciu výskumu. Dôležitá je rôznorodosť výskumných a aplikatívnych aktivít, ako aj široká škála zahraničnej spolupráce.

Lucia Hrkčková, Martina Slámová, Peter Jančura
Katedra plánovania a tvorby krajiny
Fakulty ekológie environmentalistiky TU Zvolene

Krajina v dohovore a krajina vo vede

Dohovor, ale aj samotný pojem *krajina* znamená v súčasnosti aj „*križovatkou prírodných a humanitných vied, plánovania a empiricizmu*“.

(citácia z výzvy pre konferenciu Living Landscapes, ktorá sa konala pri príležitosti 10. výročia prijatia EDoK)

Európsky dohovor o krajine (EDoK) je výraznou morálnou podporou vedcom – geografom, krajinným ekologom, krajinným a iným špecialistom, ktorí sa snažili o medzinárodnú inštitucionalizáciu objektu ich vedeckého záujmu, ktorým je krajina. V nasledujúcich riadkoch pripájam niekoľko kritických poznámok k tejto križovatke, konvergenciám ustanovení EDoK, vedeckého chápania krajiny a reálnej praxe, bez akéhokoľvek náznaku, že by som považoval EDoK za nedobry, nepotrebný. Práve naopak, touto analýzou by som chcel upozorniť na tie úskalía dohovoru, ktoré by mohli sťažiť jeho implementáciu.

Základným odborným cieľom dohovoru bolo inštitucionalizovať komplexné, celopriestorové chápanie krajiny – v súčasnosti označované ako integrovaný prístup – v priestorových plánovacích procesoch, kde vo vzťahu ku krajine prevládali technokratické a analytické postupy, ktoré sa čiastočne dodnes prejavujú. Ako tento problém rieši dohovor?

Dohovor otvoril širokú bránu pre výrazný pochod krajiny už len tým, že ju postavil do pozornosti všetkých relevantných inštitúcií (čl. 5 žiada strany dohovoru podľa bodu c) „*zaviesť postupy pre účasť širokej verejnosti, miestnych a regionálnych orgánov a iných strán*“ a bodu d) „*integrovat krajinu do svojich regionálnych a územnoplánovacích koncepcií*“. Prečo teda napriek dobrému dohovoru realizácia jeho zámerov nie je na dostatočnej úrovni? Skúsme analyzovať niekoľko zdanlivo odťažité terminologické problémov, ktoré však odrážajú nesúlad vedeckých a pragmatických výstupov.

1. Definícia krajiny v dohovore je sama osebe dobrá, pravdivá, vyhovuje akémukoľvek chápaniu krajiny, ale práve pre túto kompromisnosť je „mäkká“ pre prax, politiky, manažmentové opatrenia, vyžaruje z nej najmä kultúrno-historicko-hodnotový až umelecko-romantický duch. Ako možno na mäkkej definícii krajiny, ktorá podľa čl. 1 znie: „*časť územia tak, ako ju vnímajú ľudia, ktorej charakter je výsledkom činnosti a vzájomného pôsobenia prírodných a/alebo ľudských faktorov*“ (čl. 1) budovať prísne definované politiky, koncepcie a „nástroje zamerané na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny“ (čl. 6 E)? Cynická odpoveď je jednoduchá: ľubovoľne, tak, ako si to tvorca politiky, koncepcie, plánu, manažmentu želá! Prakticky každá „pozitívna“ aktivita v území vyhovuje požiadavkám bez ohľadu, či existuje dohovor alebo nie, napr. veľkoplošná ochrana prírody, návrh zelene v krajine ap. Definícia krajiny týmto predurčuje aj „mäkkosť“ implementácie a realizácie dohovoru. Okrem definície je mäkká aj preambula, zdôrazňuje predovšetkým kultúrno-historické aspekty, kultúrne dedičstvo a ďalšie politicky sformulované aspekty. Pozitívom takejto mäkkosti je, že sa naň možno odvolať pri dožadovaní sa akýchkoľvek nástrojov zameraných „*na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny*“.

V čom je vlastne problém? Definícia z dohovoru je „nemateriálna“, hovorí o percepcii, charaktere, interakciách, faktoroch. Na druhej strane súčasný stav, ako aj každá zmena akokoľvek holisticky chápanej krajiny je dôsledkom/výsledkom využívania a zmien každého jednotlivého, ohraničiteľného materiálového fliačika zeme, ktorý niekto vlastní, každá aj sebaznešenejšia politika, opatrenie na uchovanie hodnôt, ochranu a manažment krajiny sa musí dotknúť využívania konkrétneho materiálneho prvku krajiny, a to sa v civilizovaných krajinách deje cez plánovacie a projekčné procesy. Priestorové plánovacie procesy, samozrejme, existujú a fungujú – avšak z pohľadu geografov, krajinných ekologov, krajinnárov na najrôznejšej, nie vždy vyhovujúcej úrovni! Túto rôznu úroveň v rôznych krajinách nezjednocuje ani dohovor. Treba zároveň povedať aj to, že mnohí krajinnári pochádzajúci z najrôznejších profesií nie sú práve nadšení myšlienkou, aby sa so vznešenou krajinou a jej scenériou a inými percipovanými hodnotami zoberali podľa prísnych, technicky definovaných analýz a syntéz krajinnoeekologických komplexov. Jedným dychom možno povedať aj opačný prístup: technokratický pláno-

chápanie, ako aj čl. 2 dohovoru podporujú celopriestorovosť: „*dohovor sa dotýka celého územia zmluvných strán, všetkých „oblastí“ a všetkých typov krajiny „...považované za pozoruhodné, ale aj... všedných alebo narušených*“. Iné paragrafy však tento princíp spochybňujú, napr. podľa preambuly je krajina „*dôležitou súčasťou kvality života ľudí*“, „... je kľúčovým prvkom priaznivých podmienok pre život“. Slovenský preklad definície (čl. 1) hovorí, že „*krajina znamená časť územia...*“ (anglický originál používa pojem *area*), čl. 5 označuje „*krajinu ako základnú zložku prostredia* ...“ Teda v praktických ustanoveniach dohovoru sa krajina považuje za súčasť, prvok, časť, zložku, nie za všadeprítomný materiálny rámec a podmienku života ľudí.

3. Pri možných sporoch o požadovaných manažmentových opatreniach z tejto nezrovnalosti môžu vyplývať iné praktické problémy: je krajina vecou, ktorá nie je všade, ale len niekde, len tam, kde ich strany dohovoru určia? Čl. 6 C1 síce hovorí, že zmluvné strany identifikujú svoje krajiny na celom území (slovenský preklad je tu vedecky prísnejší, hovorí o „*vymedzení vlastných typov krajiny na celom svojom území*“), ale čl. 15, paragraf 1 tvrdí, že štát môže „*vymedziť územie, na ktoré sa bude tento dohovor vzťahovať*“ a paragraf 2 pokračuje, že strany môžu „*rozšíriť pôsobnosť... na akékoľvek iné územie*“. Ale čo je horšie, podľa paragrafu 3 môže vymedzené územie aj kedykoľvek odvolať! Môžu teda určiť, kde je a kde nie je krajina – čo je, samozrejme, absolútny fyzický nezmysel – a pri absencii dobrej vôle môžu narábať s krajinou, ako pred dohovorem. Nebude to narušovať záväzky, lebo čl. 4 hovorí, že každá zmluvná strana realizuje tento dohovor „*podľa vlastného rozdelenia právomocí ... v súlade so svojimi vlastnými koncepciami*“, teda podľa svojho úsudku. Monitorovanie podľa čl. 10 nemá prinucovací charakter, ak zmluvná strana nemá dobrú vôľu.

Dúfajme, že strany pristúpili k dohovoru s pozitívnymi predsavzatiami. Aj tak ale treba v zásadných implementačných

dokumentoch a politikách jednoznačne a pragmaticky upresniť východiskové pojmy, a to aspoň v základných úrovniach, a to možno od konca:

- krajina nie je vec, ktorá je len niekde a niekde nie je, nemožno ju odvolať,
- krajina nie je časť, súčasť, prvok, zložka niečoho, ale celopriestorová integrovaná hmotná entita, ktorá tvorí hmotný a priestorový rámec života ľudí na celej planéte,
- krajina je integrovaný geosystém s konkrétnou hmotnou a priestorovou štruktúrou, hmotnými prvkami a vzťahmi. Nástroje „zamerané na ochranu, manažment a/alebo plánovanie krajiny“ sa musia opierať o takúto definíciu.

Nič z týchto záverov v ničom nenaruša ustanovenia dohovoru, ani holistický, integrovaný, hodnotový, kultúrnohistorický či iné prístupy ku krajine. Naopak, nejasné formulácie umožňujú vyhnúť sa problémom pri implementácii Európskeho dohovoru o krajine.

László Miklós, Technická univerzita vo Zvolene
laszlo.miklos@vsld.tuzvo.sk

Prof. László Miklós pri svojom vystúpení na Európskej IALE konferencii v Salzburgu minulý rok, kde ho zvolili za prezidenta Európskej asociácie pre krajinnú ekológiu (foto: Mária Kozová)

vači, developeri, poľnohospodári, lesníci a ďalší užívatelia jednotlivých častí krajiny nepovažujú nevyhnutne za hodnoty krajiny to, čo krajinnári, milovníci prírody, maliari a romantici. Možno práve naopak, veď tie prvky krajiny – scenérie, tradičné formy využitia zeme, ľudová architektúra, drobné stavby ap., ktorými sa nadchýname, sa zachovali práve preto, lebo regióny, kde sa nachádzajú, zaznamenali úpadok, nie rozvoj. Pre pôvodných obyvateľov tieto prvky boli skôr znakom chudoby ako prosperity – napr. terasové polička, staré vinohrady. Mnohé krajinné scenérie, ktoré si tak ceníme, znamenali v čase vzniku nekontrolovaný zásah do krajiny – napr. historická banícka krajina. Ako by sme reagovali dnes napríklad na výstavbu 60 umelých vodných nádrží (prípád banských tajchov v okolí B. Štiavnice) v horskom prostredí? Všetky tieto protiklady v chápaní krajiny podčiarkujú potrebu racionálneho prístupu k implementácii dohovoru.

2. Z vedeckého pohľadu môže zísť problém aj z rozporného chápania krajiny v rôznych ustanoveniach dohovoru, menovite, či je krajina prvkom/časťou niečoho, alebo je to entita, ktorá zaberá celý priestor zemského povrchu. Vedecké

Yves Luginbühl o záväzkoch vyplývajúcich z EDoK

K polemike o Európskom dohovore o krajine prinášame názor francúzskeho profesora Yvesa Luginbühla, jedného zo spoluvorcov textu dohovoru a experta Rady Európy.

Pán profesor, vy sa netajíte názorom, že nerovnomerné životné úrovne v európskych štátoch majú priamy vplyv na stupeň realizácie záväzkov dohovoru do praxe, s čím súvisí aj odlišný postoj krajín západnej a východnej Európy k otázke, nakoľko má či nemá byť dohovor záväzný. Aký je váš postoj?

Je evidentné, že životné úrovne a dostupnosť k majetku, komfortu, istote zamestnania, ochrane zdravia atď. nie sú v Európe rovnaké. V tomto ohľade je jasný rozdiel medzi západnou a východnou Európou. Preto je nepredstaviteľné, že by sa národy strednej a východnej Európy nesnažili dohnať tento nedostatok. Európska únia tu, samozrejme, zohráva významnú úlohu v pomoci rozvíjať investície do ekonomík týchto štátov, ich komunikačných systémov atď. Túto situáciu možno porovnať so Španielskom a Portugalskom v čase, keď vstúpili do EÚ. O tridsať rokov neskôr tieto štáty urobili obrovský pokrok v oblasti demokracie a ekonomického rastu. Značné sumy investované Európskou komisiou boli hnacou silou ich rozvoja.

Prechod k demokracii v strednej a východnej Európe však ide ruka v ruke so zavádzaním ekonomik voľného trhu, ktoré majú svoje výhody i nedostatky. Tie druhé zahŕňajú tendenciu k individualizmu a hľadaniu maximalizovania ziskov za každú cenu. Fakt, že jednotlivci vo východnej Európe, ktorí zažili núdzu, by si priali dosiahnuť spotrebné

tovary dostupné v západnej Európe, je doslova logický. Avšak rýchlosť rozvoja ma za následok riziko, že brať do

Prof. Yves Luginbühl, jeden zo spoluvorcov EDoK. Je vedeckým riaditeľom v Národnom centre vedeckého výskumu (CNRS) vo Francúzsku a členom pracovnej skupiny, ktorá pod taktovkou Rady Európy pripravuje Informačný systém o Európskom dohovore o krajine (ELCIS) za účelom monitoringu (foto: P. Mišíková (2009))

úvahy krajinárske hľadisko môže byť krátkodobou prehlíadané.

O projektoch výstavby a infraštruktúry, investícií do energetiky, priemyselných závodov atď. môže byť rozhodnuté rýchlo a s nedostatočným ohľadom na kritériá životného prostredia a krajiny. Takéto rozhodnutia vedú ku premenám v krajine, ktoré môžu ohroziť jej kvalitu. Skutočnosť, že určité regióny východnej Európy zaostávajú, môže viesť v poľnohospodárskom sektore k metódam produktívneho farmárstva, ktoré kriticky zmenili západoeurópske krajiny a ktoré môžu mať škodlivé následky na biodiverzitu a trvalo udržateľný rozvoj. Je preto pochopiteľné, že isté stredo- a východoeurópske štáty by mali mať záujem zvládnuť tieto trendy a mať v úmysle implementovať záväzné opatrenia vedúce prostredníctvom prinútenia ku kontrole procesov meniacich krajinu. V žiadnom prípade však nie je isté, či by premena Európskeho dohovoru o krajine na smernicu EÚ mohla mať skutočne efektívne výsledky. Naviac, podstata dohovoru je v skutočnosti rámcová a vsádza na schopnosť dohody a diskusie medzi zainteresovanými politikmi, organizáciami a občanmi. V zásade je krajina politickou otázkou vyplývajúcou zo spoločného cieľa, ktorým je prosperita. Kvalitná krajina nie je výsledkom veľkého donútenia prostredníctvom zákonov a smerníc.

Viac myšlienok prof. Luginbühla nájdete v prílohe na strane 9 – 11.

Pripravila Pavlína Mišíková, MŽP SR, misikova.pavlina@enviro.gov.sk

Ako sa starať o svoju krajinu?

V Banskej Bystrici 11. až 12. novembra 2010 odborníci diskutovali na tému starostlivosti o krajinu na medzinárodnej konferencii pre krajiny strednej a východnej Európy *Krajina v meste, mesto v krajine* s podtitulom *Európsky dohovor o krajine ako výzva pre starostlivosť o mestskú a prímestskú krajinu*. Konferenciu pri príležitosti 10. výročia EDoK zorganizovali Nadácia Ekopolis a Slovenská agentúra životného prostredia, v spolupráci s Úniou miest Slovenska, RECEP ENELC a CIVIL SCAPE. Konferencia sa uskutočnila v rámci implementácie Európskeho dohovoru o krajine (EDoK) na Slovensku s podporou Environmentálneho fondu a projektu UrbSpace – zvyšovanie atraktivity a kvality mestského prostredia – Central Europe (Európsky fond regionálneho rozvoja). Konferencie sa zúčastnilo približne 130 účastníkov z 10 krajín Európy. Hlavným cieľom bolo zosumarizovať desať rokov implementácie EDoK a predstaviť ďalšie vízie v kontexte zvyšovania povedomia mimovládnych organizácií, miestnych a regionálnych samospráv a kľúčových hráčov, vo vzťahu k mestskej, prímestskej a sídelnej krajine.

Konferencia pozostávala z troch tematických blokov. Prvý bol venovaný spoločným východiskám a príležitostiam v implementácii EDoK, druhý sa venoval novým inšpiráciám pre mestskú a sídelnú krajinu a tretí blok patril dobrým príkladom a úspešným projektom v krajine.

Na úvod konferencie sa k účastníkom prihovarila riaditeľka Centra starostlivosti o vidiecke životné prostredie SAŽP Anna Kršáková a riaditeľ Nadácie Ekopolis Peter Medveď. Koordinátorka EDoK Pavlína Mišíková z MŽP SR prezentovala spoločné princípy EDoK a výstupy

z konferencie Florencia +10. Z partnerských organizácií prijali pozvanie Gerhard Ermischer zo siete mimovládnych organizácií pre podporu EDoK, CIVILSCAPE. Vo svojom príspevku sa zameril na úlohu mimovládnych organizácií a ich úspešných aktivít pri implementácii EDoK. Clinton Healey z partnerskej organizácie – RECEP – ENELC poukázala na možnosti samospráv miest, obcí a regiónov v starostlivosti o krajinu sídiel. Cena za krajinu

Za predsedníckym stolom počas I. bloku prednášok – zľava Pavlína Mišíková (MŽP SR), Peter Medveď (Nadácia Ekopolis), Anna Kršáková (SAŽP), Gerhard Ermischer (CIVIL SCAPE) a Clinton Healey (RECEP ENELC), (foto: L. Vačoková)

v Maďarsku bola témou Gabora Kissa z MŽP MR. Ivona Cimermanová zo SAŽP predstavila geopark Novohrad-Nóográd, ktorý je prvým cezhraničným geoparkom v Európskej aj Globálnej sieti geoparkov. Od problematiky otvorenej krajiny, tému plynule presunul k mestskej krajine Peter Jančura z TU Zvolen. Nasledovali zaujímavé

inšpirácie pre mestskú a sídelnú krajinu od Steva Davisa a Eleny Madison z organizácie Project for Public Spaces (USA). David Murphy z Environmental Partnership for Sustainable Development a Daniel Mourek z Nadace Partnerství (ČR) hovorili o plánoch mobility ako nových prístupoch k tvorbe urbánneho prostredia.

Druhý deň konferencie otvorili úspešne realizované projekty v krajine, o ktorých hovorila Martina Paulíková z Nadácie Ekopolis na príklade grantovej podpory miestnych komunit. Mestskej krajine sa venovala aj Zuzana Hudeková z REC Slovensko. Z Čiech uviedla zaujímavý príklad návrhu krajinárskeho parku Sv. Jiří v Plzni Klára Salzmann. O dôležitosti EDoK vo vzťahu k mestským priestorom hovoril Richard Stilles z University of Technology vo Viedni. Plán zeleného manažmentu pre mestskú a prímestskú krajinu priblížila Anna Karmienko zo samosprávy poľského mesta Torun. Konferenciu uzavrela prezentácia Tomáša Sobotu a Petra Kaššu, ktorí vyzdvihli účasť verejnosti a otvorenú súťaž ideových návrhov na príklade mestského parku Lanice vo Zvolene.

O tom, že konferencia mala naozaj medzinárodný rozmer, svedčila významná účasť prednášajúcich zo zahraničia, ale aj zahraničných účastníkov, predovšetkým zo siete Environmental Partnership for Sustainable Development, ktorá zahŕňa okrem Slovenska aj Českú republiku, Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko. Konferencia bola prvou a určite nie poslednou tohto druhu, pri ktorej spolupracovalo tak široké spektrum rôznych organizácií, od štátnych až po neziskové.

Ing. Lucia Skokanová, Nadácia Ekopolis, skokanova@ekopolis.sk
Ing. Lucia Vačoková, SAŽP, lucia.vacokova@sazp.sk

Typizácia krajiny Slovenska

Zachovaná krajina a nenarušené prírodné systémy sú základným predpokladom kvalitného života a fungovania spoločnosti a jej trvalo udržateľného rozvoja. Počas posledného obdobia intenzívny rozvoj sociálno-ekonomických aktivít, sprevádzaný neracionálnym využívaním zdrojov a potenciálov krajiny, ako aj neúnosné zaťažovanie krajiny a jej zložiek nežiaducimi látkami, vyvolali jej výrazné zmeny a značne ovplyvnili samoregulačné schopnosti krajiny, čo sa prejavuje okrem zmeny využitia krajiny a zmeny krajinného rázu tiež aj stále intenzívnejším prejavom prirodzených rizík, hazardov a pod.

Základom eliminácie týchto problémov, ako aj prevencie vzniku nových environmentálnych problémov, je vhodné využitie a ochrana krajiny a jej jednotlivých zložiek. Ochrane a tvorbe krajiny sa venujú nielen vedci, ale je jej venovaná významná pozornosť aj na politickej úrovni. 20. októbra 2000 bol vo Florencii pre podpis otvorený Európsky dohovor o krajine (*European Landscape Convention*). Po jeho ratifikácii desiatimi krajinami vstúpil do platnosti 1. marca 2004. Slovensko pristúpilo k nemu v roku 2005, čím sa zaviazalo k plneniu záväzkov vyplývajúcich z dohovoru. Cieľom tohto dohovoru je podporiť ochranu, manažment a plánovanie krajiny a organizovať európsku spoluprácu v oblasti starostlivosti o krajinu. Dohovor sa dotýka celého územia zmluvných strán a zahŕňa všetky typy krajiny: prírodné, vidiecke, mestské a prímestské oblasti, plochy pevniny, vnútrozemské vodné plochy a morské oblasti. Týka sa tých typov krajiny, ktoré môžu byť považované za pozoruhodné, ale aj typov krajiny všedných alebo narušených.

Zmluvné krajiny dohovoru majú povinnosť analyzovať vlastné typy krajiny na celom svojom území, analyzovať ich charakteristiky, zaznamenávať ich zmeny, špecifikovať hybné sily a tlaky, ktoré ich formujú a vyhodnocovať vymedzené typy s ohľadom na špecifické hodnoty, ktoré im pripisujú zainteresované strany a obyvateľstvo. Poznanie a identifikácia jednotlivých krajinných typov umožní posilnenie starostlivosti o krajinu, eliminuje environmentálne problémy a zabezpečí zachovanie rozmanitosti jednotlivých krajinných typov.

Projekt

Ústav krajinej ekológie bol riešiteľom projektu **Scenár vývoja reprezentatívnych ekosystémov krajiny Slovenska v kontexte globálnych zmien**, podporeného z nórskeho finančného mechanizmu. Hlavným cieľom projektu bolo spracovanie metodického postupu na špecifikáciu vlastných reprezentatívnych typov krajiny Slovenska (RKES) za účelom vypracovania efektívnej stratégie ochrany biodiverzity a návrhu manažmentu trvalo udržateľného využívania typov krajiny Slovenska, ktorý by zabezpečil zachovanie všetkých reprezentatívnych typov.

Čiastkovými cieľmi projektu boli:

- identifikácia hlavných hybných síl a tlakov na jednotlivé RKES, ktoré podmieňujú globálne zmeny v krajine,
- zhodnotenie súčasného stavu využitia a ochrany RKES, ich degradácia i potenciálne ohrozenie,
- vypracovanie scenárov možného vývoja RKES v kontexte globálnych zmien,
- návrh manažmentu trvalo udržateľného využívania RKES s cieľom zachovania všetkých reprezentatívnych typov krajiny Slovenska.

Reprezentatívne typy krajiny Slovenska boli vyčlenené

využitia zeme boli relevantné mierke spracovania (1: 500 000). Dominantným prvkom využitia zeme krajiny Slovenska je orná pôda. Značné zastúpenie majú lesy, ktoré boli hodnotené na základe prevažujúceho druhového zloženia. Tretou najrozsiahljšou kategóriou je kombinovaná kategória poľnohospodársko-lesnej krajiny, ktorá vytvára v území často malebne pôsobiace mozaiky.

Syntézou uvedených čiastkových podkladov boli vytvorené reprezentatívne typy krajiny SR (obr. 1): (RKES). Celkovo bolo identifikovaných 126 základných jednotiek - reprezentatívnych typov krajiny. K dominantným typom

patrí **oráčinová nížinná, oráčinová kotlinová krajina a horská lesná krajina**. Orná pôda dominuje v nížinných typoch krajiny, kde je sústredená viac ako polovica jej rozlohy. Vinohrady dominujú v nížinných palogénnych pahorkatinách a plošinatých predhorách, kde je lokalizovaných až 80 % z celkovej rozlohy vinohradov Slovenska. Lúky a pasienky sú zastúpené najmä v oblasti pahorkatín, vrchovín a hornatín, kde sa viažu predovšetkým na plošiny a brázdy. V horskej krajine dominujú lesy rôzneho druhového zloženia. Krajina s prevahou subalpínskej vegetácie je viazaná

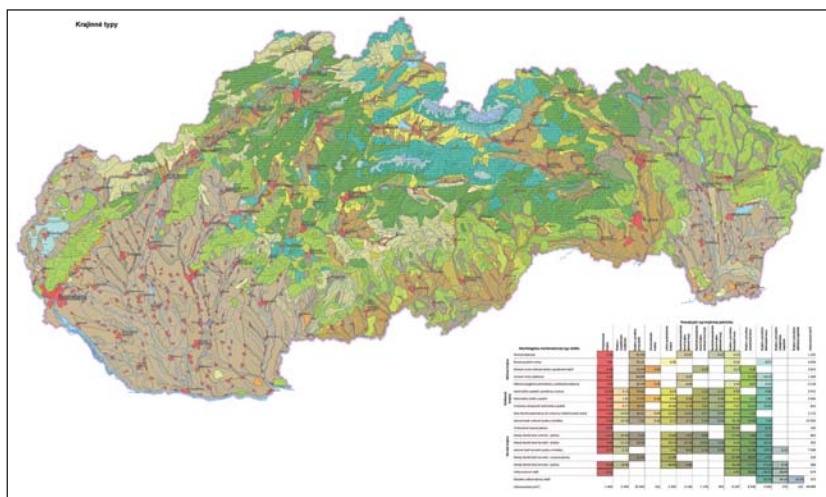
na veľhornatinný reliéf a krajina s prevahou alpskej vegetácie na glaciálny veľhornatinný reliéf. Koncentrované sídla sú sústredené najmä v nížinných a kotlinových typoch krajiny, rozptýlené sídla sa viažu na pahorkatiny, vrchoviny a hornatiny.

3. **Špecifické ukazovatele vlastností krajiny** (obr. 2) - následne vyčlenené typy krajiny boli prehodnotené na báze špecifických pomocných kritérií, aby sme vystihli špecifické črty a mohli charakterizovať vzácne a unikátne typy krajiny SR, a to: vybrané výrazné ukazovatele geologicko-reliéfového komplexu a vybrané vý-

razné ukazovatele vegetácie. Tieto slúžili na charakteristiku špecifických črt prírodnej krajiny. Vybrané výrazné ukazovatele priestorovej štruktúry krajiny - historické krajinné štruktúry slúžili na charakteristiku špecifických črt kultúrnej krajiny. Na základe vzácnosti, častosti a rozlohy výskytu, ako aj na základe osobitných črt priestorovej štruktúry sme v rámci systému základných typov RKES vyčlenili 2 špecifické kategórie typov RKES. Medzi unikátne typy sme zaradili

typy krajiny bradlového pásma, krajinu vulkanických sopúchov, typy krajiny zamokrených depresí a mokradí, krajinu sústavy riečnych ramien - vnútorná delta Dunaja a typy krajiny lokalít svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Kategóriu vzácných typov RKES tvoria krajiny krasových planín, krajiny veľhôr, krajiny stratovulkánov a typy krajiny s historickými krajinnými štruktúrami.

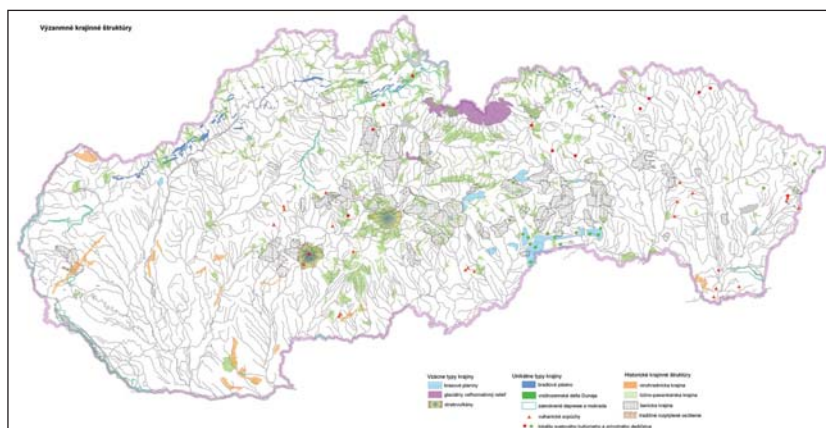
Obr. 1 Priestorová diferenciacia reprezentatívnych typov krajiny SR

v mierke 1:500 000. Ich vyčlenenie bolo realizované na základe syntézy dvoch základných parametrov, a to:

1. **Morfologicko-morfometrických typov reliéfu**, ktoré odrážajú základné charakteristiky abiotického komplexu územia. Boli vyčlenené tri základné kategórie: nížinná krajina, kotlinová a horská krajina, ktoré boli ešte podrobnejšie členené na subkategórie. Celkovo bolo vyčlenených 18 subkategórií. V rámci nížinnej krajiny bolo vyčlenených 5 základných subkategórií, v type kotlinovej krajiny tri a v rámci horskej krajiny až

Obr. 2 Priestorové vyjadrenie unikátnych a vzácných typov krajiny SR

10 subkategórií. Na území Slovenska dominuje horská krajina, ktorá zaberá až 53 % územia, na nížinnú krajinu pripadá 29 %. Najmenší podiel pripadá na kotlinovú krajinu, ktorá zaberá 18 % z výmery Slovenska.

2. **Spôsob využitia krajiny** - v rámci tohto kritéria bolo hodnotených 18 základných jednotiek vyjadrujúcich rôzne spôsoby využitia územia. Vychádzalo sa z Corine Land Cover map 2006. Stanovené kategórie

Počas historického vývoja človek výrazne zasahoval do krajiny štruktúry, čo sa prejavovalo najmä výrazným záberom lesných ekosystémov (odlesňovaním) a ich premenou na poľnohospodársku, predovšetkým ornú pôdu. Výrazná intenzifikácia poľnohospodárstva nastala v čase **kollektivizácie a socializácie**. Kolektivizácia odštartovala proces sceľovania pozemkov, vytváranie veľkoblukovej oráčinovej krajiny, ekostabilizačnej vegetácie, likvidáciu remíz, čo viedlo k vytvoreniu monofunkčne intenzívne poľnohospodársky využívanej krajiny s nízkym stupňom ekologickej stability. Využívanie intenzívnej chemizácie a mechanizácie malo za následok aj ohrozenie kvalitatívnych vlastností pôd a vôd. Nevhodné spôsoby obrábania pôdy podmienujú rozvoj erózne-akumulačných procesov. Zvýšené dávky pesticídov, umelých hnojív a iných ochranných látok viedli k zvýšenému obsahu cudzorodých látok v pôde a vode, čo spôsobilo, že mnohé vody a pôdy v poľnohospodárskych oblastiach prekračujú prípustné limity, najmä dusičnanov a ťažkých kovov. S rozvojom poľnohospodárstva boli zrealizované aj viaceré hydromelioračné opatrenia, ktoré spôsobili zánik mnohých cenných biotopov rastlín a živočíchov, najmä mokradných ekosystémov, brehových porastov a pod.

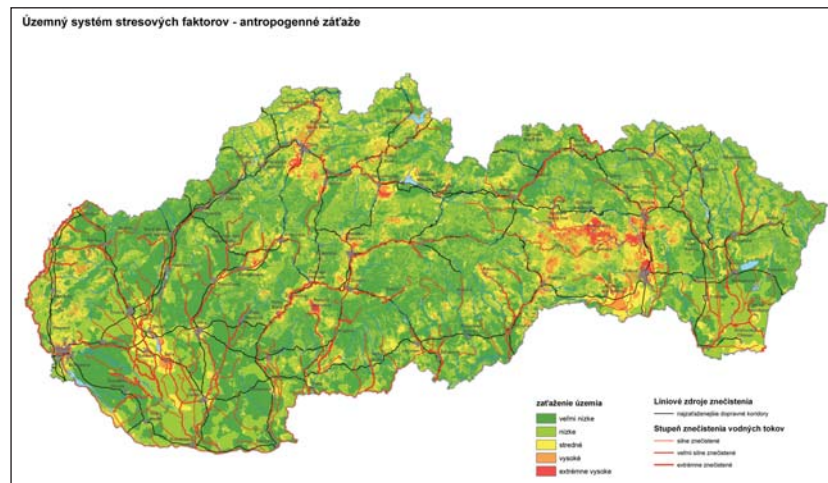
Výrazné zásahy do prirodzenej štruktúry RKES spôsobila aj **urbanizácia a industrializácia**. Rozmach industrializácie sa prejavil na tvorbe priemyselných celkov s výrazným stupňom antropizácie územia. Ich negatívne vplyvy okrem záberu prirodzených ekosystémov sa prejavovali tiež výraznou produkciou cudzorodých látok a následnou kontamináciou zložiek životného prostredia, čo ovplyvnilo prirodzený vývoj mnohých ekosystémov. Rozvoj urbanizácie viedol k vytvoreniu uniformných mestských sídlisk, ktoré sa vyznačovali hustou intenzitou zástavby. Plochy zelene sa minimalizovali. Podobne znaky unormity sa prejavili aj v architektúre vidieckych sídiel – budovanie typizovaných rodinných domov, občianskej vybavenosti a pod.

Ďalším významným medznikom bola **zmena spoločenského zriadenia** z centrálneho socialistického plánovania na hospodárstvo založené na trhovom princípe, čo malo za následok rozpad a likvidáciu mnohých štátnych subjektov, vrátane poľnohospodárskych. Mnohé tieto objekty sú dodnes opustené, chátrajú a negatívne ovplyvňujú estetiku krajiny SR. Došlo k výraznej reštrukturalizácii priemyselnej výroby, mnohé priemyselné prevádzky sa zlikvidovali a mnohé regióny stratili svoj pôvodný priemyselný charakter. Naopak vytvorili sa nové priemyselné centrá charakteru priemyselných parkov, vytvorili sa mohutné logistické centrá, areály obchodno-obslužných zariadení. Nastala aj pomerne výrazná zmena štruktúry poľnohospodárstva, opúšťanie poľnohospodárskej pôdy, pustnutie krajiny, nárast synantrópnych druhov, pokles intenzity poľnohospodárskej výroby, narastajúci tlak na záber poľnohospodárskej pôdy ako i ostatných prírodných zdrojov v dôsledku silného tlaku presadzovania investičných zámerov a pod. Nové ekonomické podmienky našťartovali pestovanie plodín lukratívnych na trhu, ako sú energetické plodiny, obilniny a pod. Značný pokles, ba možno i úplne vylúčenie,

bolo zaznamenané u plodín náročných na prácu, ako je pestovanie cukrovej repy, ale aj kukurice a pod. Taktiež výrazne poklesla aj živočíšna výroba, čo malo za následok redukciu lúčno-pasienkárkeho hospodárenia. Nové poľnohospodárske subjekty sú orientované na ekonomický zisk a nie na optimalizáciu využívania krajiny. Takmer štyridsaťročné pretrhnuté puto od hospodárenia na pôde spôsobuje nezájum mladej generácie o takéto formy hospodárenia a tradičné hospodárenie na pôde postupne upadá. Podobné trendy boli zaznamenané aj po vstupe SR do EÚ. Možnosti využívania fondov EÚ opäť podmienujú intenzívnejšie formy obhospodarovania pôdneho fondu, na druhej strane však prístupenie k legislatíve EÚ znamenalo ekologickejšie a racionálnejšie využívanie a ochranu prírodných zdrojov. Každoročne sa zaznamenáva rast ekologických foriem hospodárenia.

Najväčšími zmenami prešli krajinné typy nížin a kotlín, kde sa prejavili najvýznamnejšie antropické tlaky na prírodné ekosystémy (obr. 3). Prírodné ekosystémy, ako sú lesy, TTP a pod., boli zabrané a zlikvidované v dôsledku rozvoja urbanizácie, industrializácie na výstavbu umelých technických prvkov – obytná zástavba s potrebnou infraštruktúrou, priemyselné podniky, obslužné areály, komunikačné systémy a pod. Tieto typy boli intenzívne zasiahnuté aj rozvojom poľnohospodárstva,

Obr. 3 Stupeň zaťaženia jednotlivých reprezentatívnych typov krajiny SR

nakoľko ide o územia s výskytom najkvalitnejších plôch a s priaznivými klimatickými podmienkami pre rozvoj poľnohospodárstva.

Horské a podhorské krajinné typy boli ovplyvňované rozvojom pastierstva. Nekontrolovateľný rozvoj pasienkarstva, často aj nad hornou hranicou lesa, znamenal výrazný zásah do prirodzených ekosystémov alpskeho a subalpskeho pásma. Živelný rozvoj pasienkarstva ohrozoval svojimi negatívnymi vedľajšími účinkami okrem prirodzených ekosystémov aj pôdne a vodné zdroje.

Z hľadiska zachovania RKES je potrebné navrhnuť vhodný manažment pre jednotlivé reprezentatívne krajinné typy Slovenska, navrhnuť vhodný systém obhospodarovania a ich ochrany. Pre jednotlivé typy RKES boli na základe ich potenciálu stanovené aktivity, ktoré je vhodné v tom ktorom type realizovať a tiež bol vypracovaný manažmentový plán pre ochranu, využívanie a zachovanie RKES. V intenzívne zaťažených a antropizovaných typoch je potrebné eliminovať zdroje zaťaženia krajiny, zrealizovať revitalizačné opatrenia a zabrániť ich ďalšej degradácii. V RKES s nízkym stupňom ochrany, ako sú nížinné a kotlinové oblasti, je potrebné zvýšiť podiel ochrany tak, aby sa zachovala čo najväčšia rozmanitosť krajinných typov.

Konferencia

Výsledky projektu boli prezentované na konferencii Typizácia krajiny Slovenska, ktorá sa konala 4. – 5. októbra na Smolenickom zámku pri príležitosti 10. výročia dohovoru o krajine. Nad podujatím prevzala záštitu *nórska veľvyslankyňa J. E. Trine Skymoene* a prezident SR Ivan Gašparovič. Organizátormi podujatia boli: Ústav krajiny ekológie SAV, Komisia pre životné prostredie SAV, SEKOS, European Academy of Sciences and Arts, IALE-Europe, Ministerstvo pôdohospodárstva, životného prostredia a regionálneho rozvoja SR. Podujatia sa zúčastnilo cca 80 zástupcov rôznych organizácií: z akademických pracovísk, zo škôl, projekčných organizácií ale aj zástupcov štátnej správy, verejnej správy i samosprávy. Prvý deň bol venovaný prezentácii výsledkov projektu. Na úvod vystúpil so svojím príspevkom splnomocnenec vlády SR pre územnú samosprávu, integrovaný manažment povodí a krajiny Ing. Martin Kováč. Okrem príhovorov hostí a zástupcov organizátorov vystúpili s prezentáciami riešitelia projektu, ktorí okrem metodiky prezentovali výsledky hodnotenia jednotlivých reprezentatívnych typov krajiny SR. Taktiež boli prezentované príklady z modelových lokalít, kde bola aplikovaná typizácia. Modelové lokality boli vybrané tak, aby reprezentovali rôzne špecifické krajinné typy Slovenska či už z pohľadu prírodného (mokradná, lesná, subalpínska, alpínska, nížinná, kotlinová, horská, vysokohorská krajina a pod.), sociálno-ekonomického (urbanizovaná, lesná, priemyselná, poľnohospodárska a pod.), kultúrohistorického (vinohradnícka, lúčno-pasienkárka, krajina s rozptýlením osídlením), regionálno-administratívneho (západné, východné, severné i južné Slovensko). Boli vybrané tieto lokality:

- Parížske močiare – mokradová nížinná krajina
- Novobanská štáľová oblasť – horská poľnohospodársko-lesná

krajina rozptýleného osídlenia

- Suchá nad Parnou – intenzívne poľnohospodársky využívaná nížinná krajina
- Horné Orešany – vinohradnícka nížinná-horská krajina
- Liptovská Teplička – horská lúčno-pasienkárka krajina
- Nitra – urbanizovaná nížinná-horská krajina
- Koš – poľnohospodársko-priemyselná kotlinová krajina
- Orava – lúčno-lesná horská krajina
- Poloniny – horská poľnohospodársko-lesná krajina
- Tatry – lesná, subalpínska a alpínska horská krajina

Na druhý deň vystúpili so svojimi príspevkami zástupcovia Ministerstva pôdohospodárstva, životného prostredia a regionálneho rozvoja SR a SAŽP, ktorí prezentovali kroky implementácie Dohovoru o krajine v podmienkach SR a východiská pre ďalšie obdobie.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu: SAV-FM-EHP-2008-03-09 Scenáre vývoja reprezentatívnych ekosystémov krajiny Slovenska v kontexte globálnych zmien.

Zita Izakovičová
Ústav krajiny ekológie SAV

Metodický postup spracovania Typológie krajiny SR – úspešný krok pri implementácii naplňania Európskeho dohovoru o krajine

V mesiacoch júl – september 2010 odborníci (autori) Slovenskej asociácie pre krajinu ekológiu (IALE-SK) a ďalší špecialisti vypracovali na základe požiadavky objednávateľa – Slovenskej agentúry životného prostredia, návrh Metodického postupu spracovania Typológie krajiny Slovenskej republiky. Ambíciou vypracovaného metodického postupu je zabezpečiť implementáciu plnenia Európskeho dohovoru o krajine (EDoK), a to čl. 6 špeciálneho opatrenia časť C1a „Vymedzenie vlastných typov krajiny“ a súvisiacich medzinárodných záväzkov.

Odborný tím

Koordinátorkou úlohy bola prof. RNDr. Mária Kozová, CSc. z Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského, Bratislava a na úlohe sa ako hlavní riešitelia podieľali: Ing. arch. Viera Dvořáková (Pamiatkový úrad SR, Bratislava), prof. Ing. arch. Maroš Finka, PhD. (Ústav manažmentu STU v Bratislave), prof. RNDr. Mikuláš Huba, CSc. (Geografický ústav SAV, Bratislava), RNDr. Zita Izakovičová, PhD. (Ústav krajinnej ekológie SAV, Bratislava), doc. Ing. Peter Jančura, PhD. (Fakulta ekológie a environmentalistiky TU, Zvolen), prof. RNDr. Ján Ořáhel, CSc. (Geografický ústav SAV, Bratislava) a RNDr. Eva Paudišová, PhD. (Prírodovedecká fakulta UK, Bratislava). Na úlohe konzultačne a metodicky spolupracovalo ďalších desať slovenských a zahraničných odborníkov. Dokument vychádza z podkladových štúdií a výsledkov pracovných rokovaní členov riešiteľského tímu v zložení: M. Kozová (UK v Bratislave, Prírodovedecká fakulta), T. Hrnčiarová (Ústav krajinnej ekológie SAV, Bratislava), J. Ořáhel (Geografický ústav SAV, Bratislava), F. Žigrai a M. Finka (STU, Ústav manažmentu, Bratislava), P. Jančura (TU, Zvolene, Fakulta ekológie a environmentalistiky), V. Dvořáková (Pamiatkový úrad SR, Bratislava), E. Horanská (AI NOVA, Svätý Jur), P. Gajdoš (Sociologický ústav SAV, Bratislava), J. Podoba (Etnologický ústav SAV, Bratislava), D. Bevilacqua (Prognostický ústav SAV, Bratislava), pracovníci – špecialisti Slovenskej agentúry životného prostredia (P. Burda, P. Chomjak, A. Kršáková, M. Slamková, M. Glevaňák, M. Birošová) a pracovníčka Ministerstva životného prostredia SR (P. Mišíková), ktorí participovali na prípravných prácach k metodickému postupu v r. 2007 – 2008.

Špeciálne ciele projektu

Špeciálny cieľ 1: Metodický a koordinačne riešiť koncepcný postup spracovania Typológie krajiny SR.

Špeciálny cieľ 2: Metodologicky integrovať 3 hlavné súčasti krajinnej identity Slovenska:

a/ prírodovedný aspekt ako základ fyzických aspektov utvárania krajiny a reliéfu, b/ súčasné využívanie spolu s urbanisticko-spoločenskovedným aspektom vnímania krajiny, c/ kultúrnohistorickú hodnotu priestoru krajiny, vrátane pamätných miest a symbolov.

Špeciálny cieľ 3:

- Koncepcne naznačiť: a/ spôsob spolupráce pri metodickom vedení počas vlastného spracovania Typológie krajiny SR, b/ spôsob implementácie Typológie krajiny SR ako prierezového dokumentu, c/ odporučiť kritériá pri výbere modelových území na overenie metodického postupu.

Východiská

Úvodná časť dokumentu obsahuje základné informácie o problematike typológie dokumentu (typizácie) krajiny

a zdôrazňuje jej význam pri poznávaní štruktúry a základných vlastností krajiny (jej potenciálu, únosnosti, stability a ďalších atribútov). Okrem hodnotenia štandardných charakteristík zložiek krajiny autori zdôrazňujú, že je dôležité zakomponovať aj charakteristiky prírodných rizikových faktorov (napr. zosuvy, povodne, veterné kalamity, lavíny, erózia, sucho a pod.). Vo väzbe na nové prístupy a požiadavky hodnotenia kumulatívnych účinkov aktivít v krajine a zohľadnenie „ľudského faktora“, najmä z hľadiska vnímania krajiny, je krajinný priestor čím ďalej, tým viac chápaný nielen z hľadiska komplexu charakteristík prírodných štruktúr, ale aj kvantitatívnych, a hlavne kvalitatívnych charakteristík kultúrnohistorických a sociálnych subsystémov. Tieto spoločne tvoria potenciál krajiny a premietajú

Historické krajinné štruktúry a trvalo udržateľná starostlivosť o ne dáva predpoklad k zachovaniu tohto špeciálneho krajinného typu

sa do územného kapitálu, ktorý musí byť východiskom plánovania ako súčasť rozvojovej politiky na každej úrovni, od lokálnej, cez regionálnu až po celoštátnu či rozvojovú politiku vyššej úrovne. Preto je podľa autorov dôležité, aby sa proces typológie kultúrnej krajiny vykonával aj na základe posúdenia významných kultúrnohistorických aspektov a zhodnotenia územia historických krajinných štruktúr, ktoré pretrvávajú do súčasnosti, pričom sa v nich prelínajú kultúrne a prírodné prvky krajiny tvoriace harmonicky vyvážený celok. Hodnota týchto lokalít vyplýva predovšetkým z nízkeho stupňa intenzifikácie, vysokej diverzity krajiny, zachovaného tradičného spôsobu ľudových, technických a iných stavieb, pôvodných obydľí, zachovaných tradičných foriem poľnohospodárskeho využívania krajiny s komplexmi lesov a ľudovou architektúrou, ktoré tvoria významnú spoločenskú hodnotu územia.

V rámci Európy bolo najmä po roku 2000 spracovaných niekoľko významných medzinárodných a národných projektov využiteľných na vypracovanie Typológie krajiny SR a vytvorili sa podporné medzinárodné siete expertov. Pre Slovensko to znamená vynikajúcu príležitosť a predpoklady pre čo najlepšie zhodnotenie a využitie dostupných skúseností, ako aj už vypracované európske a národné projekty a klasifikačné grafické výstupy – mapy.

V ďalšej kapitole úvodnej časti autori podrobne analyzujú typológiu krajiny z hľadiska požiadaviek EDoK, a to najmä jeho článku 6. Špeciálne opatrenia časť C „Identifikácia a hodnotenie“, v ktorom sa uvádza:

1) S aktívnou účasťou zainteresovaných strán v súlade

s článkom 5 písm. c) za účelom zlepšenia úrovne poznania svojich typov krajiny sa každá zmluvná strana zaväzuje:

a) i) vymedziť vlastné typy krajiny na celom svojom území, ii) analyzovať ich charakteristiky, ako aj hybné sily a tlaky, ktoré ich formujú, iii) zaznamenávať ich zmeny;

b) vyhodnotiť takto vymedzené typy krajiny s ohľadom na zvláštne/specifické hodnoty, ktoré sú im pripisované zainteresovanými stranami a obyvateľstvom.

2) Tieto princípy identifikácie a hodnotenia budú usmerňované výmenou skúseností medzi zmluvnými stranami na európskej úrovni podľa článku 8 EDoK.

Aj ďalšie články dokumentu sa dotýkajú problematiky typov krajiny, napr. v súlade s článkom 9 EDoK „Cezhraničné typy krajiny“ sa zmluvné strany zaväzujú povzbudzovať

cezhraničnú spoluprácu na miestnej a regionálnej úrovni a v prípade potreby vypracovať a realizovať spoločné programy zvyšovania kvality krajiny. Pre ilustráciu súčasného stavu danej problematiky autori uvádzajú príklady medzinárodných a národných projektov využiteľných na vypracovanie Typológie krajiny SR a súvisiace medzinárodné siete, ktoré tiež prispievajú k naplňaniu požiadaviek implementácie EDoK. V súlade s naplnením požiadaviek zadania a jednotlivých špeciálnych cieľov autori rozdelili samotný

postup návrhu metodického spracovania tohto dokumentu do dvoch častí:

Časť A Koncepcné návrhy a odporúčania na plnenie špeciálnych cieľov 1 a 3 obsahuje koncepcný náčrt koordinácie, metodického riadenia, implementácie a overenia metodického postupu spracovania Typológie krajiny SR a má tri kapitoly. **Prvá kapitola** je venovaná koncepcným návrhom a odporúčaniam pre kvalitné zabezpečenie metodického usmernenia, koordinácie a spôsobu spolupráce, pričom autori metodicky odporúčajú vytvoriť štyri pracovné riešiteľské skupiny s týmto rámcovým zameraním: 1. pracovná skupina prírodných faktorov, historickej a súčasnej krajinnej štruktúry, 2. pracovná skupina kultúrnohistorických faktorov, 3. pracovná skupina urbanizačných a spoločenskovedných aspektov vnímania krajiny, 4. pracovná skupina implementačno-propagačná.

Pre úspešné riešenie projektu autori za osobitne dôležité považujú zabezpečiť priebežne usmerňovanie práce týchto skupín tak, aby sa dosiahla nielen metodologická integrácia prírodných, kultúrnohistorických a urbanizačných aspektov v previazaní na spoločenskovedné aspekty vnímania krajiny, ale predovšetkým účinná implementácia a propagácia priebežných a výsledných výstupov projektu Typológie krajiny SR. Túto úlohu by mala plniť pracovná skupina metodicko-koordinačná (M) spolu s tzv. koordinačnou radou projektu v spolupráci s externými domácimi a zahraničnými konzultantmi.

Druhá kapitola predstavuje koncepcné návrhy a odporúčania na spôsob implementácie Typológie krajiny SR.

Autori v nej poukazujú na široké možnosti využitia takéhoto výstupu. Kľúčovou myšlienkou celého projektu je, že **vypracovanie príslušných máp typológie krajiny by nemalo byť cieľom, ale iba prostriedkom ako kvalitatívnejšie realizovať starostlivosť o krajinu.** Hlavným poslaním tejto časti projektu bude podrobne analyzovať všetky oblasti riadiacej, plánovacej a rozhodovacej praxe, kde výstupy projektu môžu nájsť uplatnenie. Zároveň bude spracovaná detailná analýza, overenie a v maximálnej možnej miere eliminovanie možných bariér, ktoré by mohli ohroziť efektívne využívanie vypracovaných typologických máp krajiny a ďalších čiastkových výstupov projektu.

Dôležitou oblasťou implementácie bude najmä územné plánovanie, krajinné plánovanie, programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja, projekty pozemkových úprav, integrovaný manažment povodí, koncepcie ochrany prírody, koncepcie ochrany pamiatkového fondu a proces posudzovania vplyvov na životné prostredie. Výsledky projektu však môžu slúžiť aj na hodnotenie cieľovej kvality krajiny v súlade s požiadavkami EDoK. Podľa autorov pre hodnotenie cieľovej kvality krajiny sa môžu využiť rôzne už existujúce metodické prístupy, ktoré hodnotia atraktivitu, vizuálnu kvalitu, krajinný obraz, charakteristický vzhľad krajiny, krajinnú scenériu a ďalšie vlastnosti vyjadrujúce kvalitu krajiny na základe určitej kombinácie objektívne merateľných ukazovateľov a zistení o subjektívnom vnímaní jej hodnôt rôznymi cieľovými skupinami. Pri formulovaní cieľovej kvality krajiny je však potrebné dôsledne zohľadniť:

- faktor prebiehajúcej zmeny klímy a jej dosah na predpokladané zmeny v krajine súvisiace so zmenou vodného režimu, zmeny vo vegetačnej pokrývke na území Slovenska, vrátane premeny nelesných a lesných spoločenstiev a celkovej zmeny súčasnej krajinnej štruktúry,
- zmeny súvisiace s intenzívnejším využívaním prírodných zdrojov na výrobu obnoviteľných zdrojov energie,
- zmeny a požiadavky súvisiace s urbanizáciou a výstavbou infraštruktúry v území,
- zmeny súvisiace s rozvojom agrosektora, najmä selektívne využívanie najkvalitnejšej a najdostupnejšej poľnohospodárskej pôdy a postupné opúšťanie menej kvalitnej a dostupnej pôdy so všetkými dôsledkami na zmenu súčasnej štruktúry krajiny.

Tieto očakávané zmeny a z nich vyplývajúce požiadavky bude potrebné premietnuť aj do tvorby nových spresnených regulatívov jednotlivých typov krajiny, napr. pri navrhovaní veterných parkov, solárnych elektrární, ako aj veľkopoľného pestovania monokultúr na energetické účely, pri návrhoch nových rozvojových plôch, infraštruktúry a cestovného ruchu, pri návrhoch opatrení posilňovať využívanie obnoviteľných zdrojov energie s dôsledným posúdením ich predpokladaných účinkov na životné prostredie a zdravie obyvateľov.

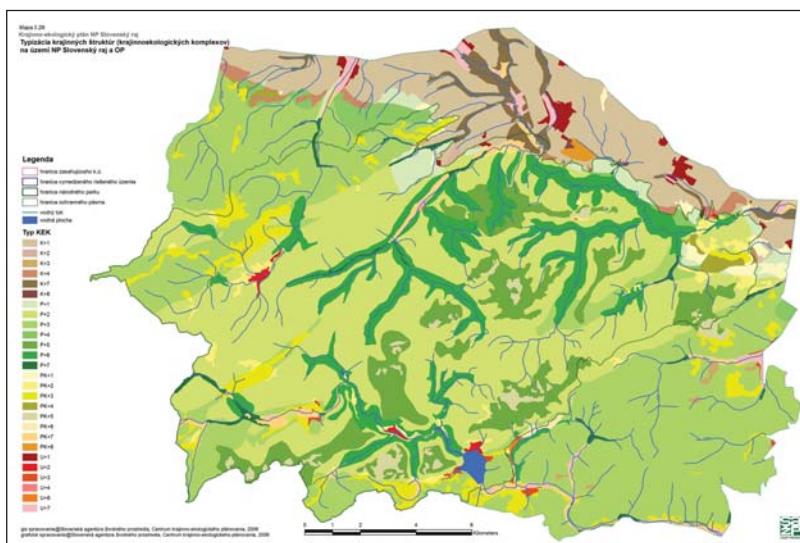
Tretia kapitola obsahuje koncepčné návrhy a odporúčania ako určiť kritériá na výber modelových území na overenie metodického postupu. Autori zdôrazňujú, že už počas realizácie samotného projektu, ktorého výstupom bude

Typológia krajiny SR, je potrebné zabezpečiť overovanie jeho čiastkových výstupov pri realizácii konkrétnych aktuálne riešených projektov, plánov a programov na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni (t. j. overí sa, do akej miery môžu byť výstupy typologických máp prínosom pre skvalitnenie tvorby územných plánov, projektov pozemkových úprav, v procese posudzovania vplyvov na životné prostredie a pod.). Podľa autorov je regionálna úroveň najdôležitejšia na komplexné overovanie výstupov z projektu. Ukazuje sa, že práve na regionálnej úrovni je možné najlepšie zabezpečiť efektívne optimalizačné procesy funkčného využitia územia. Preto je potrebné preniesť ťažisko implementácie overovania a plánovacích aktivít na regionálnu úroveň.

Časť B Návrh postupu plnenia špecifického cieľa 2 ako metodicky integrovať tri hlavné súčasti krajinnej identity na Slovensku obsahuje podrobnú charakteristiku spracovania analýz a syntéz a koncepčne načrtáva interpretáciu, monitoring zmien druhotnej krajinnej štruktúry a ďalšie body, ktoré naplňujú tento špecifický cieľ.

- **Analýza** je spracovaná pre všetky tematické oblasti. Autori zdôrazňujú, že je dôležité využiť existujúce skúsenosti na úrovni Európy, ako aj z vybraných európskych krajín. Preto odporúčajú spracovať prehľad o východiskách a kritériách z viacerých európskych krajín, v ktorých už bola spracovaná typológia krajiny (napr. z Českej republiky, Slovinska, Rakúska, Maďarska, Belgicka, Holandska, prípadne Nemecka, Portugalska, Španielska a Veľkej Británie). Odporúča sa spracovať, prípadne aj konzultovať v zahraničí vybrané detailnejšie informácie o typológiách s ukázkami máp. Dôležité sú informácie najmä z okolitých (so Slovenskom susediacich) krajín.

Postupnosť jednotlivých krokov v analytickej časti má štandardný charakter, keď je potrebné zamerať sa na to, aby sa v čo najväčšej miere dostali do vstupnej databázy okrem štandardných vstupov týkajúcich sa prírodného a urbánneho prostredia aj údaje o kultúrnohistorických aspektoch, ako aj o dynamike zmien krajinnej štruktúry.

Typizácia krajinných štruktúr na území NP Slovenský raj a OP (rok 2004) - príklad tvorby krajinnoekologických komplexov ako jedného z analytických podkladov pre ďalšie kroky spracovania Typológie krajiny

- **Syntéza** predstavuje kategorizáciu typov krajiny v nadväznosti na európsky systém kategorizácie typov krajiny, syntézu východiskových kritérií na tvorbu typov krajiny na národnej, regionálnej a lokálnej úrovni. Národná a regionálna úroveň: mala by obsahovať zoznam štandardných a overených klasifikačných kritérií tvorby typov krajiny. Pôjde o zoznam klasifikačných znakov (referenčných, prevládajúcich alebo o kombináciu znakov), na ktorých zákla-

de je možné identifikovať typy krajiny. Dôležitým krokom je usporiadanie a škálovanie klasifikačných znakov podľa hierarchických úrovní a podľa toho, či ide o čiastkové alebo komplexné syntézy.

- **Interpretácia a hodnotenie** sú zamerané na bežné, reprezentatívne, vzácne, unikátne a ohrozené typy krajiny a regióny Slovenska. Autori odporúčajú spracovať zoznam vhodných kritérií, na ktorých základe bude možné stanoviť reprezentatívnosť (typické pre územie Slovenska a pre regionálnu úroveň), vzácnosť (s malým výskytom na území Slovenska) a unikátnosť (ojedinilý výskyt aj z medzinárodného hľadiska) typov krajiny Slovenska a následne aj všeobecne rozšírené (bežné, všedné a narušené) typy krajiny. Pri členení krajiny sa odporúča akceptovať nielen hodnotiace kritériá, ale aj hierarchické úrovne. Dôležitými budú aj kritériá určujúce ohrozenosť typov krajiny. V tejto časti budú uvedené kritériá, na ktorých základe je možné krajinu diferencovať na rôznych hierarchických rovinách.

- **Monitoring** je zameraný na zmeny druhotnej krajinnej štruktúry, jej prvkov a zložiek z hľadiska Typológie krajiny SR. Súčasťou tejto časti projektu bude informácia venovaná hlavným procesom transformácie a zániku rôznych častí typov krajiny v podmienkach Slovenska a jeho regiónov ako dôsledok dynamiky zmien v krajine. Jedným z hlavných indikátorov zániku časti tradičných typov krajiny Slovenska a jeho regiónov je intenzita a spôsob využívania krajiny, ale je predpoklad, že v tomto bode budú uvádzané aj ďalšie indikátory. Autori odporúčajú využívať účinné spôsoby a metódy hodnotenia dynamiky krajinnej štruktúry, vrátane prípravy návrhov adaptačných opatrení na zmiernenie následkov očakávanej zmeny klímy. Dôležitým krokom je vypracovanie prognóz a scenárov, ktoré pomáhajú klasifikovať krajinné typy v rámci niekoľkostupňovej škály podľa toho, či v súčasnosti vyžadujú špeciálnu ochranu (špeciálny manažmentový prístup), alebo je možné realizovať súčasné spôsoby využívania územia bez toho, aby prišlo k narušeniu územia, resp. bude možné identifikovať územia, ktoré majú tzv. pozitívne rezervy rozvoja a pod.

- **Návrh tvorby zásad a regulatívov na funkčné využitie územia** obsahuje rámčový náčrt zásad a regulatívov, ktoré definujú hodnoty jednotlivých typov krajiny. Autori odporúčajú, aby sa táto časť prepoila na implementáciu a overovanie využiteľnosti metodického postupu. Napríklad procesy spracovania modelových projektov, programov, plánov a koncepcií by mohli sprevádzať overovania aj niektorých navrhovaných zásad a regulatívov, prípadne by sa overovali špeciálne manažmenty reprezentatívnych a vybraných unikátnych, vzácných a ohrozených typov krajiny v podrobnejšej mierke, ako aj návrhy diferencovanej starostlivosti o typy krajiny a typy charakteristického vzhľadu krajiny s prihliadnutím na predpokladané environmentálne vplyvy.

- **Digitálne spracovanie máp bežných, reprezentatívnych, vzácných, unikátnych a ohrozených typov krajiny a regiónov Slovenska** bude základom pre vypracovanie výstupu, a to Digitálnej encyklopédie krajiny SR. Digitálne spracovanie bežných, reprezentatívnych, unikátnych, vzácných a ohrozených typov krajiny a regiónov Slovenska bude vychádzať

zo štandardných postupov uplatňovaných pri spracovávaní údajov do geografického informačného systému (GIS). Pri spracovávaní údajov tvoriacich GIS je odporúčané pracovať v dvoch úrovniach, a to spracovávať grafické dáta a súčasne aj atribútové údaje viažuce sa na priestorové dáta. Vytvorením kvalitnej údajovej bázy tematických dát sa vytvorí dobrý základ pre operácie v prostredí GIS. Samotný krok klasifikácie a reklasifikácie plôšok (polygónov), ktoré vznikajú ako výsledky geografických analýz do intervalov (typov), súvisí nielen s mierkou a detailnosťou spracovávaných údajov a s ďalšími pravidlami kartografickej tvorby, ale aj s požiadavkou, resp. účelom, na ktorý je výstupná mapa (komplexná syntézová mapa) určená. Kľúčové sú, samozrejme, klasifikačné kritériá, vy-
plývajúce z aplikovanej metodiky.

- **Digitálna encyklopédia krajiny SR** bude vychádzať z vypracovania digitálnych analytických, syntézových, interpretačných a ďalších tematických máp. Konkrétne mapové výstupy budú spresnené v prvej etape riešenia projektu na základe konzultácií s domácimi a zahraničnými expertmi. Súčasťou Digitálnej encyklopédie krajiny SR budú údajové bázy (od analytických dát až po syntézové a interpretačné údaje). Pozn.: Grafické vyjadrenie metodického postupu spracovania dokumentu pozri prílohu s. 12.

Oponentúra

Návrh metodického postupu bol v zmysle príslušnej špecifikácie projektu podrobený oponentúre z úrovne renomovaných odborníkov – autorit: **doc. Ing. arch. Jiří Löw, CSc., LÖW & spol., s. r. o., Brno, Ing. arch. Ludmila Husovská, CSc., Bratislava, RNDr. Peter Mederly, PhD., REGIOPLÁN, Nitra.** Záverečné oponentské konanie inicioval obstarávateľ SAŽP – CKP v Prešove a konalo sa 4. 11. 2010 na Ministerstve životného prostredia SR v Bratislave.

Pracovné rokovanie viedol riaditeľ Centra krajinného plánovania, prírodných a energetických zdrojov SAŽP v Prešove Ing. Jozef Kuchta ako obstarávateľ diela. Vo svojom úvodnom príhovore o doterajších postupoch obstarávacieho procesu predmetu zmluvy so spracovateľom zdôraznil, že ide o metodický postup spracovania projektu Typológie krajiny SR (nie však o samotnú metodiku spracovania – tá sa bude postupne formovať v rámci overovacieho procesu spracovania na vytypovaných modelových územiach). Koordinátorka projektu prof. RNDr. Mária Kozová, CSc., predsedníčka IALE-SK, prezentovala výsledky (výstupy) projektu s hodnoverným preukázaním dodržania podmienok špecifikovaných v zadaní (súbor špecifických cieľov 1 – 3 zadaní).

Z týchto cieľov je zjavné, že ide o multidisciplinárny a prierezový dokument, ktorý by sa mal opierať o výsledky základných či aplikovaných domácich i zahraničných výskumov, poznatkov a dokumentácie o krajine ako územia zloženého z viacerých vrstiev, javov a štruktúr, ktoré sú určované vzťahmi v priestore a čase. Vzhľadom na cieľ úlohy sa predpokladá, že na základe prierezového hodnotenia krajiny vzniknú nástroje, ktorými bude možné klasifikovať krajinu od lokálnej úrovne po celoslovenskú, s previazaním až na nadnárodnú úroveň v rámci krajín, s ktorými SR susedí, prípadne aj na ďalšie štáty Európy. Taktod hodnotená typizovaná krajina bude zobrazená v mapovom dokumente

– diele. Oponenti zároveň vyjadrili potrebu klásť dôraz na akceptáciu samotného finálneho diela – Typológie krajiny SR verejnosťou, pričom vnímanie hodnoty krajiny verejnosťou prezentovali ako základný a zásadný atribút. Pozornosť sa upriamila na fenomén Karpát so svojimi špecifikami, pričom doc. Ing. arch. Jiří Löw, CSc., autor Typológie krajiny Českej republiky, označil geografický priestor Karpatského oblúka a slovenskej krajiny v porovnaní s Českým masívom pojmom „jiný svet“. Súčasne vyzdvihli zvolený prístup zapojenia do procesov tvorby dokumentu aj konzultantov zo zahraničia so želaním zintenzívniť spoluprácu minimálne na úrovni krajín Vyšehradskej skupiny. Práca je hodnotená ako vyvážená, dostatočne podrobná a vhodne zasadená do celoeurópskych súvislostí. Vedľa jednoznačného a bezchybného metodologického aparátu je zvlášť cenný vlastný postup typizácie aj zameranie projektu na edukačné a popularizačné aktivity výsledného diela. Práve týmto prístupom sa výrazne naplnia ustanovenia EDoK pri zvyšovaní povedomia občianskej spoločnosti, súkromných organizácií a verejných orgánov o hodnotách krajín, ich úlohe a ich zmenách. Až prijatie krajinných typov a ich regulatívov, ako viditeľné a zrozumiteľné hodnoty akceptované širokou verejnosťou, môže v skutočnosti zabezpečiť ich prirodzenú a účinnú ochranu.

V práci boli použité štandardné metódy tvorby odborného dokumentu. Jeho štruktúra je prispôbená cieľom práce, je zameraná na prezentáciu štruktúry a hlavných metód pre spracovanie nasledujúceho projektu Typológie krajiny SR. Napriek značnej hutnosti materiálu a potrebe zosústruženia, konštatuje, že multidisciplinárny tím autorov nadviazal na veľmi bohaté skúsenosti a výsledky dosiahnuté v oblasti typológie a hodnotenia krajiny Slovenska. Viacerí autori patria v tejto oblasti k medzinárodne uznaným odborníkom a majú za sebou množstvo projektov a bohatú publikačnú činnosť. Hodnotená práca je zásadným dokumentom, ktorý by mal byť kľúčovým z hľadiska

Kultúrnohistorický typ krajiny s artefaktmi kultúry a pamiatkového dedičstva v Liptovskej kotline

ka ďalšieho postupu prác na Typológii krajiny SR. Jeho aplikáciou bude daný priamy postup spracovania typológie krajiny a modelových projektov na rôznych reprezentatívnych priestorových úrovniach. Metodický postup vytvára pre spracovanie Typológie krajiny SR seriózny základný rámec, avšak v mnohých oblastiach ide len o náčrt metód, odporúčaných postupov a rámcového prehľadu o zdrojoch existujúcich údajov. Preto bude potrebné v prvej fáze riešenia typológie viaceré metodické otázky precizovať a riešiť podrobnejšie. Koncepčný návrh implementácie Typológie krajiny SR do plánovacej a riadiacej praxe je formulovaný ambiciózne.

Oponenti zdôrazňujú, že digitálna forma výstupov bude kľúčovou pre ďalšie reálne využitie výsledkov *Typológie krajiny SR* v praxi, preto je potrebné tejto problematike venovať náležitú pozornosť a v rámci projektu počítať s vytvorením a ďalšou prevádzkou metainformačného servera *Typológie krajiny SR* či už ako samostatného informačného portálu alebo v rámci existujúcich (napr. Enviroportálu). Pričom rovnako dôležitá je nielen mapová zložka, ale aj tematická databáza prepojená na jednotlivé grafické vrstvy s adekvátnou mierkou spracovania a prezentácie dát. Prof. RNDr. Mária Kozová, CSc., ocenila prístup oponentov, poďakovala za ich veľmi cenné pripomienky, zdôraznila skutočnosť, že *Typológia krajiny SR* je autormi diela vnímaná ako encyklopedický digitálny mapový dokument. Poukázala taktiež na meniace sa prístupy krajín k EDoK, a to na základe praktických skúseností (závery Konferencie pri príležitosti 10. výročia EDoK, Florencia, október 2010). Zdôraznila, že digitálny mapový dokument nie je cieľom, ale prostriedkom (prierezovým odborným dokumentom), ktorý má prispieť k skvalitneniu preventívnej starostlivosti o prírodu a krajinu.

Po prezentovaní oponentských posudkov a reakciách autorského tímu bol priestor venovaný všeobecnej rozprave. RNDr. Ladislav Ambroš (MŽP SR), oceňujúc snahu autorov, zvýraznil význam EDoK ako dokumentu nielen významu EÚ (27), ale celej Európy, nakoľko ide o program Rady Európy. RNDr. Jozef Klinda (MŽP SR) poukázal na súčasné postavenie krajinných dokumentácií v legislatívnom, resp. právnom prostredí SR a načrtol niektoré príležitosti posilnenia a postavenia krajinných dokumentácií v aktuálnom spoločenskom prostredí. RNDr. Marta Záhumenská (MDVRR SR) poukázala na priestor, ktorý by mohol byť využitý v územnoplánovacích procesoch, na urbanizačno-spoločenské aspekty pri dôraze na KURS, ÚPN VÚC.

V závere pracovného rokovania s konštatovaním vzáornej zhody názorov na úroveň spracovania diela **Metodický postup spracovania Typológie krajiny SR**, priebeh a obsah, pri súčasnom pocite odhodlania, nasadenia a nadšenia účastníkov, obstarávateľ diela poďakoval za zodpovedný prístup všetkých do procesov tvorby zainteresovaných odborníkov – autorit, čo sa premietlo aj do formulácie záveru z tohto rokovania: Posudzovaná práca *Metodický postup spracovania typológie krajiny Slovenskej republiky* je spracovaná na vysokej odbornej úrovni. V práci sa zúčastnili doterajšie skúsenosti autorov, ich vedecká a odborná kvalifikácia. Práca spĺňa stanovený hlavný cieľ a špecifické ciele určené objednávatelom. Jej forma a obsah dáva reálny predpoklad na úspešné a kvalifikované spracovanie nasledujúceho dokumentu *Typológia krajiny Slovenskej republiky*. Ide o celkovo výnimočnú, významnú a vydarenú prácu, ktorú oponenti diela odporúčajú schváliť a uviesť do reálnej praxe.

Pripomienky oponentov, ktoré vyjadrili na oponentskom konaní, budú v ďalšej etape prác na úlohe akceptované a finálna verzia metodiky v zmysle odporúčaní upravená/doladená v detailoch.

Slovenská agentúra životného prostredia je v rámci Plánu hlavných úloh pre rok 2011 garantom príslušných, relevantných úprav metodiky, pričom v tomto zmysle bude spolupracovať s hlavnou koordinátorkou celého projektu a odborným pracovným tímom.

Ing. Jozef Kuchta
riaditeľ Centra krajinného plánovania,
prírodných a energetických zdrojov SAŽP v Prešove
Foto: Ing. Marek Glevaniák

Bratislavské visuté záhrady

Historická krajinná štruktúra vinohradov na juhovýchodných svahoch Malých Karpát siaha do samotného srdca Bratislavy. Stala sa súčasťou jej krajinného obrazu, súčasťou jej kultúrnej identity. Tak, ako sa postupne vytratili tradičné vechy a vinárne z ulíc Bratislavy a nahradili ich bary a puby, strácajú sa spolu s nimi aj vinohrady nad Bratislavou. Miznú pod tlakom zástavby, keďže svojou polohou, poskytujúcou krásne výhľady na celé mesto, sú atraktívnou lokalitou pre luxusné bývanie. Reštitúcie a nové spoločensko-ekonomické podmienky so zmenenými vlastníckymi a užívateľskými právami k pozemkom sa premietajú aj do fyzickej štruktúry územia. Mnoho vinohradníckych honov je neobhospodávaných a neudržiavaných, postupne zarastajú náletovou vegetáciou a čakajú na zmenu funkčného využitia.

V snahe zachovať túto jedinečnú časť vinohradníckej kultúrnej krajiny v Bratislave, zachovať vinohrady ako zelené územie mesta prístupné všetkým vrstvám obyvateľstva a súčasne, podľa vzoru iných európskych metro-pol, vytvoriť moderný verejný park, ktorý zatiaľ Bratislave chýba, Magistrát hlavného mesta Bratislavy prichádza s projektom Bratislavské visuté záhrady. Bratislava takýmto spôsobom môže nadviazať na svoju výnimočnú históriu zakladania parkov, keďže dnešný Sad Janka Kráľa, založený v roku 1775, bol prvým verejným parkom v strednej Európe. Týmto projektom mesto otvára tému zelenej politiky mesta a súčasne tému ochrany kultúrnej krajiny a historických krajinných štruktúr. Partnermi projektu sa stali univerzity orientujúce sa na architektúru, urbanizmus a záhradnú a krajinnú architektúru: Fakulta architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre a Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave. Projekt podporili aj Slovenská komora architektov, Spolok architektov Slovenska a mesto Viedeň, kde vinohrady tiež predstavujú prechodovú zónu medzi husto zastavanými oblasťami a prírodným prostredím lesa. Viedeň má skúsenosti s využitím vinohradov aj pre verejnosť, napríklad vo forme vínnych ciest.

Študentské návrhy

V úvodnej fáze projektu študenti vysokých škôl, zapojení do projektu, spracovávali v rámci ateliérových prác návrhy visutých záhrad pre vytypovanú lokalitu vhodnú pre vznik terasovitých záhrad – lokalitu vinohradov v zóne Podhorský Pás, nachádzajúca sa za internátom Mladá garda, neďaleko opusteného kameňolomu – chráneného Rösslerovho lomu, medzi železnicou a okrajom lesa.

Prvé ateliérové práce s témou Bratislavských visutých záhrad pre túto lokalitu, ktoré vznikli na pôde STU v Bratislave a na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre boli koncom januára a začiatkom februára vystavené v priestoroch Primaciálneho paláca.

Verejnosť mohla 24 prác vyše 50 študentov pripomenovať prostredníctvom knihy postrehov a pre veľký záujem verejnosti o projekt Bratislavských visutých záhrad bola výstava o týždeň predĺžená oproti pôvodne plánovanému termínu. Študentské práce z akademického prostredia priniesli rôzne zaujímavé pohľady a vízie akým smerom by sa mohol uberať rozvoj tejto zóny. Uvažujú s možnosťami

rozličného funkčného využitia územia, ale najmä s využitím vinohradov ako parku. Navrhujú napríklad vinohradnícke múzeum s využitím terás vinohradov pre prezentáciu pestovania viniča so sieťou vínných pivníc, ovocné sady a kvetinové lúky, vyhladkové trasy cez vinohrady a terasy, náučné chodníky pre peších, cyklotrasy a bežecké chodníky. Do návrhov študenti zakomponovali aj prírodnú pamiatku Rösslerov lom, kde je možné vidieť zaujímavé geologické štruktúry hornín. Keďže územie má byť moderným viacgeneračným parkom, využívaným všetkými vekovými kategóriami, vyhladkové terasy sú v návrhoch doplnené napríklad o detské herné prvky, ale aj o exteriérové posilňovacie stroje pre starších. Navrhované zaujímavosti, ako napríklad labyrinty zo živých plotov, viniča a mnohé ďalšie atrakcie by mali zabezpečiť návštevnosť parku.

Verejná diskusia k projektu

Výstavu študentských prác spreádzala aj odborná diskusia s témou Bratislavské visuté záhrady – filozofia a realizácia projektu, ktorá sa konala vo štvrtok 4. februára 2010 v Primaciálnom paláci. Zúčastnili sa jej zástupcovia Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy, Mestských lesov v Bratislave, Komory architektov Slovenska, Spoločnosti pre záhradnú a krajinnú tvorbu, Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, Mendelovej univerzity v Brne, partnerského Mesta Viedeň a Nadácie Pontis. Účastníci diskusie vyjadrili podporu zámeru vybudovať reprezentatívny park hlavného mesta a zároveň sa pokúsili naznačiť, akým smerom by sa mala uberať realizácia tejto atraktívnej myšlienky.

Projekt má aj vlastnú internetovú stránku www.visutezahradny.bratislava.sk, ktorá zaznamenáva vysokú návštevnosť, komunikuje aj prostredníctvom stránok hlavného mesta a cez Facebook, s vyše tisícov fanúšikov. Zdá sa, že myšlienka bratislavských visutých záhrad naozaj oslovila všetkých a prichádza v pravú chvíľu, keď developerský boom Bratislavy pociťuje už aj potrebu investície do pridanej hodnoty zelene.

Pohľad na visutú lávku (autori študentských návrhov: Tomáš Hanáček, Ivan Godarský)

Budúcnosť projektu

Projekt sa zatiaľ nachádza v úvodnom štádiu formulovania myšlienok a vízií. Podľa bývalého primátora Andreja Ďurkovského ďalším krokom by mala byť urbanistická štúdia a hľadanie partnerov z oblasti súkromného sektora pre financovanie projektu. Mesto chce projekt čiastočne financovať z verejných zdrojov, no v podstatnej miere však

predpokladá spoluúčasť súkromného kapitálu. Je možné, že pre projekt budú vytypované aj ďalšie možné lokality v meste, vhodné k umiestneniu Bratislavských visutých záhrad, v prípade niekoľkých menších lokalít by mohla vzniknúť aj sústava viacerých záhrad, ktoré by zastrešovali spoločný názov. Ak by sa takýto ambiciózný projekt zrealizoval, obyvateľom a návštevníkom mesta by ponúkol

Perspektívny pohľad na riešené územie vinohradov (autori študentských návrhov: Tomáš Hanáček, Ivan Godarský)

naozaj jedinečný verejný priestor zelene, kultúry a oddychu. Súčasťou tohto areálu by mohli byť aj kryté záhrady a kryté zelené priestory, ktoré by umožňovali využitie aj v zimnom období alebo za nepriaznivého počasia, ponúkajúci takto zdravú alternatívu využitia voľného času.

Bratislavské visuté záhrady v kontexte EDoK

Projekt Bratislavských visutých záhrad na terasách vinohradov dokumentuje aj celé spektrum problémov a otázok týkajúcich sa ochrany a zachovania hodnôt historickej vinohradníckej kultúrnej krajiny. Pre zachovanie takýchto území často nepostačuje len pasívna legislatívna ochrana, v prípade bratislavských vinohradov napríklad ochrana vyplývajúca z vinohradníckeho zákona alebo územného plánu, ale je potrebné uplatniť aj iné aktívne ekonomické nástroje, napríklad formou dotácií a úľav, ktoré by motivovali vlastníkov vinohrady obhospodarovať a udržiavať, alebo umožnili aj formou napríklad odkúpenia priamy vstup

verejného sektora do manažmentu územia vinohradov, ako by to bolo v prípade realizácie projektu visutých záhrad. Práve ekonomické motivácie majú najväčší vplyv na zmeny kultúrnej krajiny, v prípade vinohradov napríklad dotácie Európskej únie, podporujúce vyklčovanie vinohradov, môžu viesť k strate tradičných historických krajinných štruktúr a mať negatívny vplyv na zmeny kultúrnej krajiny. Projekt Bratislavské visuté záhrady je taktiež dôkazom toho, že desať rokov od uvedenia problematiky

chápania hodnôt kultúrnej krajiny v Európskom dohovore o kultúrnej krajine a desať rokov skúsenosti pri hľadaní kľúča k jej efektívnej ochrane rezonuje už aj v spoločnosti, vo verejnosti a stáva sa prioritou aj pre samosprávy.

Katarína Kristiánová, Eva Putrová
Ústav záhradnej a krajinej architektúry, Fakulta architektúry
STU Bratislava

Vplyv sukcesie rastlinstva na charakteristický vzhľad krajiny

Zákon NRSR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny okrem iného ukladá „zachranu charakteristického vzhľadu krajiny“ (§ 1, ods. 1 zákona). V starších právnych úpravách, ktorými boli vyhlasované národné parky a chránené krajinné oblasti, sa tento termín nevyskytoval. Vo vzťahu k ochrane krajiny cieľom bolo „zachovať prírodné útvary v pôvodnej podobe a estetický ráz kraja“ (TANAP 1948), „chrániť krajinné krásy“ (PIENAP 1967), „chrániť bohatstvo a krásy krajiny“ (CHKO Slovenský raj 1964, CHKO Malá Fatra 1967). Platný zákon o ochrane prírody a krajiny vysvetľuje termín *významný krajinný prvok*, ktorý vytvára charakteristický vzhľad krajiny alebo prispieva k jej ekologickej stabilite. Z taxatívne vymenovaných vý-

Plesivská planina - Veľký vrch. Na hospodársky nevyužívaných trávnych porastoch Plesivskej planiny vzniká riziko zarastania drevinovou vegetáciou, čo spôsobí ujmu na charakteristickom vzhľade krajiny

znamných krajinných prvkov v našich národných parkoch a chránených krajinných oblastiach sa vyskytuje les, rašelinisko, brehový porast, jazero, mokrad, rieka, bralo, tiesňava, park, aleja a remíza.

V súvislosti s Európskym dohovorom o krajine vzniká otázka, či zákonom požadovaná záchrana *charakteristického vzhľadu* krajiny nie je len vysnívaným, ťažko dosiahnuteľným cieľom, bez aplikácie v priestorovom krajinnokoekologickom plánovaní. Na prahu 21. storočia ideu zachovania charakteristického vzhľadu krajiny z čias vyhlasovania našich národných parkov a chránených krajinných oblastí ohrozuje nielen postupné opúšťanie poľnohospodárskych pozemkov s trvalými trávami porastmi (náhorné planiny v Slovenskom kráse, hole a poloniny v národných parkoch a CHKO), ale aj vytváranie netradičných „krajín“ s golfovými ihriskami, novými lyžiarskymi zjazdovými areálmi, netradičnými turistickými atrakciami, nájomnými apartmánovými komplexmi a logistickými centrami s rozmernými parkovacími plochami na úkor tradičných krajinných štruktúr (Bevilaqua, 2007).

Veľký tlak ľudskej spoločnosti na víziu *charakteristického vzhľadu krajiny* vyvoláva obavu, či ostrovčeky chránenej prírody prežijú prah únosného zaťaženia antropickými vplyvmi a či naozaj poznáme tento prah. Natíska sa tiež otázka, či silné finančné skupiny chápu povinnosť záchranu prírodného dedičstva v najširšom kontexte, ako povinnosť a zodpovednosť za zachovanie rozmanitosti foriem života (biodiverzita) v priestore a čase Zeme, alebo len v užšom utilitárnom zmysle, ako možnosť využívania

prírodného potenciálu pre skupinové záujmy. Na tieto ďalšie otázky v súčasnom globalizujúcom sa svete ťažko nájdeme hneď vyčerpávajúcu odpoveď. Neostáva nám nič iné ako súhlasiť s názorom Konráda Lorenza (1973), že celé naše poznanie je vždy len priblížením, aj keď stále postupujúcim priblížením tej skutočnosti, ktorá je mimo nás a ktorú sa snažíme poznať.

Čo máme chrániť v charakteristickom vzhľade krajiny – stavy či procesy?

Základným a vedúcim predpokladom trvalo udržateľného života ľudskej populácie na prahu 21. storočia je udržanie a podporovanie takých procesov v krajinnom priestore, ktoré udržiajú vývoj krajiny priaznivým smerom.

V poňatí krajiny ako krajinného prostredia zaplneného tak atribútmi prírodných charakteristík, ako aj znakmi kultúrneho vývoja krajiny a tiež aj osudmi ľudí v/z nej žijúcich, je zakotvená potreba ochrany homeorézy, t. j. cieľené kombinovanie na jednej strane regulácie zásahov ľudskej spoločnosti do vývoja krajiny, a na strane druhej korekcie uplatňovania záujmov ochrany prírody a krajiny vo vývoji krajiny a ľudskej spoločnosti. V tomto poňatí homeoréza znamená udržiavanie sústavy toku živých organizmov/systémov v priebehu ich života, udržiavanie systému navzájom sa križujúcich dočasných ciest/trajektórií smerujúcich však k spoločnému cieľu. Ide teda o udržiavanie procesov zmeny vývojovej sústavy prostredníctvom vlnenia/kolisania/premiestňovania prirodzených/

normálnych premenných. V tomto zmysle je potrebné chápať *udržateľný rozvoj* ako *udržateľný vývoj* krajiny priaznivým smerom, a to aj napriek dočasným degradačným a vývoj spomaľujúcim trendom postihujúcim súčasť krajiny, v ktorej žijeme (Bevilaqua, 2007). Pri plánovaní krajiny a zachovávaní charakteristického vzhľadu krajiny kľúčový význam má ochrana procesov plynutia/vývoja krajiny. Všetky živé systémy môžu žiť len prostredníctvom homeorézy.

Termín *homeostáza*, ako jedna zo základných podmienok života, znamená dynamickú funkčnú rovnováhu živých systémov od jedinca až po biosféru. Udržiavanie tejto rovnováhy v prírode bez vonkajších zásahov do systému umožňuje súbor spätných väzieb. Takáto funkčná rovnováha je charakteristická len pre zdravý živý systém (vrátane krajinného priestoru), ktorý sa dokáže vyrovnáť s distúrbanciami. Stabilizácia stavu živých systémov je možná prostredníctvom regulačných mechanizmov (manažmentových opatrení), ktoré udržiava rôzne prirodzené/fyziologické/normálne premenné v prípustných hraniciach ich limitov. V ponímaní homeorézy ochrana charakteristického vzhľadu krajiny z obdobia vyhlasovania chránených krajinných oblastí a národných parkov by znamenala konzerváciu pôvodného využitia krajiny bez rešpektovania vývojových tendencií prírodných systémov v súvislosti s minulými i súčasnými smermi hospodárskeho vývoja. Podľa nášho názoru je efektívnejšie podporovať vývojové tendencie

krajiny v súlade s prírodnými podmienkami.

V súčasnosti hodnotenie charakteristického vzhľadu krajiny je založené na určení miery zachovanosti krajinného rázu danej oblasti v danom mieste. Hodnotiteľ porovnáva súbor typických znakov (jednotlivých charakteristík krajinného rázu) danej oblasti so súborom zachovaných znakov v hodnotenom (dotknutom) mieste. Hodnotenie je založené na priestorovej a charakterovej diferenciácii krajiny. To umožňuje čiastočné vylúčenie subjektivity hodnotenia a súčasne umožňuje účasť subjektov zainteresovaných na zmene krajinného rázu dotknutého miesta.

Sukcesia rastlinstva

Klasické chápanie ekologickej sukcesie znamená usporiadaný sled vývoja spoločenstva, zahrňujúci v priebehu času zmeny druhového zloženia a procesov v spoločenstve. Vývoj sa deje určitým smerom, a teda ho môžeme primerane predvídať. Sukcesia je výsledkom zmien abiotického prostredia vyvolávaných spoločenstvom, to znamená, že sukcesia je spoločenstvom ovládaná, hoci (aj keď) abiotické prostredie určuje povahu, rýchlosť zmeny a často i hranice, kam až vývoj môže dospieť. Sukcesia vrcholí ustáleným ekosystémom, v ktorom sa na jednotku dosiahnuteľného toku energie uchováva najviac biomasy (alebo vysoký obsah informácií) a najviac symbiotických vzťahov medzi organizmami. Celý sled spoločenstiev, ktoré sa v danom priestore vzájomne nahrádzajú, sa nazýva sukcesný rad. Jednotlivé prechodné spoločenstvá sa nazývajú sukcesné alebo vývojové štádiá. Konečný, ustálený systém sa nazýva klimax. Záměna druhov v sukcesnom rade nastáva preto, lebo populácie menia abiotické prostredie a vytvárajú tak vhodné podmienky pre iné

Kozy v Kečovských škrapoch. Charakteristický obraz krajiny škrapových polí v okolí obce Kečov umožnila sústavná pastva kôz a ošípaných

populácie, až je dosiahnutá rovnováha medzi biotickou a abiotickou zložkou.

Funkčná zložitosť vysoko organizovaných zreých ekosystémov zaručuje maximálnu odolnosť voči narušovaniu v porovnaní s ranými štádiami toho istého sukcesného radu (Míchal, 1992). V súvislosti s chápaním pojmu *biodiverzita* je potrebné zdôrazniť, že ide nielen o botanickú a zoológickú rozmanitosť, ale aj komplexnú rozmanitosť životných foriem v pôdnom prostredí a nadložnom humuse, teda o všetky zložky živých systémov. Napríklad, biodiverzitu spoločenstiev bučín nemožno posudzovať len podľa malého počtu vyšších rastlín, ale vrátane veľkého počtu živých organizmov pôdneho prostredia.

V prípade náhorných planín Slovenského krasu, vysokohorských hólí našich národných parkov a CHKO na opustených lokalitách bývalých trávnych porastov (ktoré vznikli činnosťou človeka – odlesnením) nastupuje prirodzená sekundárna sukcesia drevinovej vegetácie. V dlhodobom horizonte podpora homeorézných procesov, akými je sekundárna sukcesia drevinovej vegetácie, povedie k postupnej premene trvalých trávnych porastov na lesný ekosystém, ktorý v budúcom charakteristickom vzhľade krajiny horských celkov bude tvoriť významný krajinný prvok. V budúcom sukcesne vyvinutom lesnom ekosystéme nastúpi celkom iný tok energie, látok a organizmov, ako bol v umelo udržiavanom trvalom trávnom ekosystéme vysokohorských hólí a náhorných planín.

Sukcesia dendroflóry ako degradačný proces?

Pod termínom *degradačný proces* rozumieme zákonitý priebeh znižovania hodnoty systému krajiny, krajinného potenciálu (možnosti využitia zeme) a krajinej funkcie (tok energie, látok a organizmov medzi krajinnými zložkami) vplyvom exogénnych i endogénnych faktorov. Degradačné procesy spôsobujú ekologickú ujmu, ktorá predstavuje stratu alebo oslabenie prirodzených funkcií ekosystémov vznikajúcu poškodením ich zložiek alebo narušením vnútorných väzieb a procesov v dôsledku ľudskej činnosti. Z hľadiska aktívnej ochrany prírody v našich chránených územiach ako degradačné procesy negatívne ovplyvňujúce fungovanie ekosystémov a zachovanie krajinného potenciálu sa tradične uvádza používanie chemických prostriedkov a porušovanie pravidiel košarovania oviec v poľnohospodárstve, prírode vzdialené hospodárske postupy v lesných ekosystémoch (nedodržovanie zastúpenia drevín podľa lesných typov, nadmerné ťažby a pod.), neracionálne využívanie nerastných surovín, neusmernené aktivity cestovného ruchu a globálne atmogénne znečistenie.

Prenikanie dendroflóry v rámci sekundárnej sukcesie do pustnúcich agrárnych ekosystémov je impaktným procesom, ktorý môže spôsobiť zníženie hodnoty krajinného rázu (obrazu), preto ho možno chápať aj ako degradačný proces. Sekundárnu sukcesiu dendroflóry v travinnobylinných ekosystémoch možno chápať aj ako ekologickú ujmu, pretože narušením vnútorných väzieb a procesov oslabuje prirodzené funkcie ekosystémov trvalých trávnych porastov. Z pohľadu charakteristického vzhľadu krajiny hodnotenie

Esteticky pôsobivý jarný aspekt človekom využívaných lúčnych spoločenstiev na Plešivskej planine

sekundárnej sukcesie dendroflóry v opustených bývalých pasienkových lokalitách s trvalými trávnyimi porastmi teda môže vyznievať negatívne. Avšak z pohľadu ekologickej stability krajiny, v ktorom lesné ekosystémy sú najstabilnejšími prvkami, je tento proces pozitívny.

Príklad sukcesných procesov dendroflóry v Slovenskom krase

V roku 1982 trvalý trávny porast na výskumnej ploche plytkej krasovej jamy Plešivskej planiny predstavovali lúčne a pasienkové spoločenstvá s tomkou voňavou, psinčekom obyčajným a psicou tuhou. Len ojedinele sa vyskytovala borievka obyčajná. Dno plytkej zahlinenej krasovej jamy je v nadmorskej výške 665 m, expozícia JZ, sklon povrchu 5°. Geologické podložie tvoria masívne svetlé organoklastické vápence. Pod vrchným ilimerizovaným pôdnym horizontom sa nachádza rubefikovaná rendzina. Vrchná časť pôdy má kyslú pôdnu reakciu, je silne humózna a zrnitostne je ílovitohlinitá. Spodná časť pôdy má mierne kyslú pôdnu reakciu, je stredne až slabo humózna a zrnitostne je ílovitá. Na trvalých trávnych

Zádielská planina – škrapové pole. Postupné zarastanie škrapových polí drevinovou vegetáciou na Zádielskej planine spôsobuje zmenu krajinného rázu

porastoch sa desiatky rokov pásli tisíce oviec a stovky hovädzieho dobytku. Po roku 1990 tieto lokality boli ponechané na samovoľný vývoj.

V júni roku 2010 približne 80 % výskumnej plochy pokrývala borievka obyčajná (vysoká 3 – 4 m). Od okrajov krasovej jamy sa rozšírili ďalšie dreviny: smrek obyčajný, borovica lesná, jarabina mukyňová, breza a osika. Vývoj sukcesie smeruje k zmiešaným lesným spoločenstvám, ktoré budú ekologickejšie ako travinnobylinné porasty. Po odrastení smreka a borovice a po zapojení lesného porastu svetlomilná borievka postupne vyschne. Ak sa terajší mladý lesný porast ponechá na samovoľný vývoj, sukcesný proces bude smerovať k dominancii borovice lesnej, brezy, osiky a na tienistých miestach pribudne aj smrek. Osud smreka vo veku 50 – 60 rokov však bude limitovaný vlhkosťou a teplotou. Podobne, ako na tejto lokalite Plešivskej planiny, po prerušení pastvy a kosenia aj na iných miestach planín Slovenského krasu nenávratne mizne krajinný ráz planín s typickými travinnobylinnými spoločenstvami. Zníži sa síce rozmanitosť bylinnej vrstvy, ale vo vytvárajúcej sa lesnej pôde pribudnú početné druhy edafónu, ktoré obohatia biodiverzitu lesného ekosystému. Sukcesiu dendroflóry na bývalých pasienkoch a lúčach Slovenského krasu možno hodnotiť ako degradačný pro-

Pastva oviec na Silickej planine. Využívanie trvalých trávnych porastov pasiením oviec na Silickej planine umožnilo zachovať typický krajinný obraz tejto planiny

ces len vo vzťahu k travinnobylinným spoločenstvám. Podpora procesov homeorézy, čiže vývojových procesov sekundárnej sukcesie, znamená podporu smerovania k vývoju vyšším autoregulačným systémom, s vyššou ekologickou stabilitou.

Záver

Sukcesia dendroflóry na planinách Slovenského krasu teda podstatne mení charakteristický vzhľad krajiny zo 70. rokov minulého storočia, kedy bola vyhlásená Chránená krajinná oblasť Slovenský kras. Znalosť zákonitostí sukcesie umožňuje nielen pochopiť dôležité procesy v ekosystémoch, ale aj rozpracovať praktické opatrenia krajinnokologickej optimalizácie. Akákoľvek racionálna biotechnika musí rátať s prirodzenými, trvalo prítomnými vývojovými tendenciami obhospodarovateľných ekosystémov, aby týmto tendenciám mohla byť čeliť, alebo ich využívať pre svoje ciele. K tomu sú potrebné ľudské a finančné zdroje, ktoré v súčasnosti v regióne Slovenského krasu chýbajú.

V krajine využívané človekom ekosystémy plnia historicky premenlivé ciele, ktoré spoločnosť stále reformuluje a konkretizuje. Cieľový stav človekom využívannej krajiny nemožno koncipovať ako niečo raz navždy dané, pretože ciele spoločnosti v krajine závisia od spoločenských podmienok, v ktorých sú vytyčované a v ktorých sa uskutočňujú. V súčasnosti nie sú k dispozícii ľudské kapacity a finančné prostriedky v takom rozsahu, aby bolo možné zabezpečiť udržanie trvalých trávnych porastov na planinách Slovenského krasu, na poloninách Východných Karpát a na vysokohorských holiach v takom rozsahu, ako tomu bolo pred 30. rokmi. Domnievať sa, že v blízkej budúcnosti tomu bude inak, by bolo nerozumné. V úvahách o vývoji krajiny musíme preto prihliadať tak na prírodné zákonitosti (vyúsťujúce do sukcesie), ako aj na zákonitosti ekonomické, technické a psychologicko-sociálne. Podcenenie ktoréhokoľvek z uvedených hľadísk vždy ohrozuje správnosť záverov. V plánovaní zásahov do krajiny však znalosť sukcesie môže výrazne pomôcť pri znižovaní nevyhnutných rizík. V tomto zmysle je ekologická sukcesia existenčne dôležitým procesom na zabezpečenie udržateľného vývoja ľudskej spoločnosti.

Tento príspevok vznikol vďaka finančnej podpore grantového projektu VEGA číslo 1/0364/10 a KEGA číslo 226-013UMB-4/2010.

prof. Ing. Ivan Vološčuk, DrSc.
Ústav vedy a výskumu UMB Banská Bystrica
ivoloscuk@azet.sk
Foto: autor

Petra Nagyová-Džerengová: Nechcem byť iba do počtu a na parádu

Meno obľúbenej slovenskej spisovateľky Petry Nagyovej-Džerengovej sa v poslednom období spomína nielen v kultúrnej, ale aj politickej sfére. A dôvodom nie je len skutočnosť, že jej manžel József Nagy je od novembra tohto roku ministrom životného prostredia SR. Petra mu pomáhala v predvolebnej kampani a napokon sa aj sama rozhodla kandidovať za poslankyňu Karlovej Vsi, kde žijú. Takže k rodine, štyrom deťom, Petre pribudlo aj „politikárčenie“... A to sme nespomenuli ešte mnoho ďalších vecí, ktoré patria k jej bežnému životu. Napríklad pravidelný ranný desaťkilometrový beh... Napokon o tom je náš rozhovor. O rodine, deťoch, knihách, politike... a tak, o živote.

Rodina Nagyovcov, zľava synovia Leo a najstarší Teo, najmenšia Klára na otcových rukách a mamička Petra s Lórou

Na jar tohto roku ste vydali svoju v poradí piatu knihu, *Ženy nášho rodu*. Čo sa udialo vo vašom živote od jari do jesene?

Nie až tak veľa. Musím sa priznať, že obdobie do vydania knihy bolo pre mňa veľmi hektické, pretože sa mi v decembri 2008 narodila dcéra. Pôvodne som plánovala, že rukopis knihy stihnem odovzdať do jej narodenia, ale nevyšlo to, pretože nám do toho vošlo sťahovanie, balenie a všetko, čo s tým súvisí. Knihu som dopísala asi mesiac po narodení Kláry. Potom prišla fáza, ktorá si vyžaduje strašne veľa trpezlivosti, aspoň u mňa, pretože ja síce napíšem pomerne rýchlo, ale veľmi dlho prerábam. A prerábala som iba vtedy, keď mi Kláriku niekto zobral kočikovať. Preto hovorím, že moja posledná kniha je „vykočikovaná“. No a teraz si užívam malej, písať veľmi nestíham. Ale podarilo sa mi občas ukradnúť trochu času, a tak som si konečne splnila sen, napísala som detskú knihu. Hádám čoskoro vyjde. Inak som pomáhala manželovi v kampani, a akoby toho nebolo dosť, kandidovala som za poslankyňu u nás v Karlovej Vsi aj ja.

Písať romány, obklopená deťmi a všetkými povinnosťami, ktoré s rodinou súvisia, iste nie je jednoduché. Máte nejaký systém?

No, musela som si ho vytvoriť. Organizácia pri takej veľkej rodine je veľmi dôležitá, bez nej by to nešlo. Občas mám pocit, že riadim malú armádu, a pritom sme len šiesti. Ale tým, že manžel je veľmi vyťažený, je domácnosť a deti najmä na mne. Najideálnejší čas z hľadiska písania bol pre mňa ten, keď boli len tri deti a všetky už chodili do školy či škôlky. Ráno, keď som ich rozviezla, som si uvarila kávu a sadla k stroju.

Musela som sa naučiť prehliadať okolie... roztrhané ponožky či špinavé riady v umývadle, porozhadzované hračky. Najprv som sa, samozrejme, snažila urobiť perfektný poriadok, ale časom som zistila, že to nejde. Lebo potom by som sa k písaniu nikdy nedostala. Niečo som musela obetovať, môj obľúbený aerobic, a tiež televízor, ktorý zapínam len vtedy, keď žehlím. No, a zapojila som aj deti. Robia si samé posteľe, ukladajú veci, nakupujú, vysávajú, utierajú prach, občas umyjú riady. Ale majú aj dosť učenia, hrajú futbal, tak toho času nie je až tak veľa.

Nachádzate inšpiráciu pre svoje romány aj v rodine?

Občas áno, sú to také drobné detaily, ktoré ma inšpirujú k nejakému zamysleniu. Napríklad ku knihe *Nepýtaj sa, kde som*, ma inšpiroval manžel. Niekoľkokrát sa mu stalo, že mu došiel benzín a väčšinou v tých najnevhodnejších chvíľach. Raz napríklad na diaľnici v Taliansku, na vysokom viadukte, kde boli dookola len vysoké a vyprahnuté skalnaté hory. Ako sa tak manžel driapal po tých skalách smerom

dole k malej ceste, o ktorej sme dúfali, že vedie do nejakej dediny, pomyslela som si: čo keď sa tam niekde zrúbe a nik ho nenájde? Čo ja tu budem robiť s tromi malými deťmi? Našťastie, manžel sa vrátil, ale v mojom románe sa ten manžel nevráti a ja rozvíjam príbeh tak trochu s detektívnou zápletkou. Ale v poslednom románe *Ženy nášho rodu* som využila rodinnú historku, ktorú mi rozprávala moja mama. Ich rodina počas vojny schovávala jednu židovskú rodinu v pivnici a jej otec a starý otec sa zas schovávali pred Nemcami nejakú dobu v skrýši, ktorú si vykopali pod hnojiskom. Ja som v mojom románe umiestnila židovskú rodinu pod hnojisko. Jedlo im nosí dcéra, ktorá nakoniec s tým chlapcom otehotnie a odtiaľ sa odvinie príbeh jej odchodu do mesta. Ale hlavný príbeh sa odohráva v roku 1968, potom sledujem ich osud sčasti aj po roku 1989, čo boli prelomové roky, ktoré ovplyvnili nielen veľkú históriu, ale aj malú... obyčajných ľudí.

***Ženy nášho rodu*... ktoré ženy by si podľa vás zaslúžili román?**

Neviem... obdivujem veľa žien. Myslím si, že ženy sú vo všeobecnosti silnejšie pohlavie ako muži. Znesú toho veľa, a väčšinou sú to ony, ktoré v hraničnej situácii rodinu podržia. A obdiv si určite zaslúžia rôzne

ženy, či už tie obyčajné, ktoré dokážu vyžiť a starať sa o rodinu a veľa detí aj za pár korún, ale aj ženy, ktoré dosiahli v svojej profesii veľa, či ženy, ktoré aj napriek nepriaznivým okolnostiam dokázali pevne stáť za svojím presvedčením a pohli tým veci dopredu. Napríklad taká Rosa Parksová, Afroameričanka, ktorá prvého decembra 1955 odmietla uvoľniť miesto v autobuse bielemu mužovi, čím rozpútala občianske hnutie, na čelo ktorého sa dostal Martin Luther King. A pritom vedela, že pôjde do basy.

Každý, kto čítal vaše knihy, musí uznať, že sa neopakuje. Každá kniha je iná. Pre *Ženy nášho rodu* to platí dvojnásobne. Ako tento román prijali čitatelia?

Veľmi dobre ho prijali najmä čitatelia, pre ktorých bol rok 1968 prelomový v tom, že ho zažili osobne. Od nich mám veľmi dobré reakcie..., ako som to dokázala napísať tak dobre, keď som vtedy nežila. Od ľudí, ktorí sa pohybujú v oblasti literatúry, mám mimoriadne kladné reakcie, považujú ho za môj najlepšiu knihu, s ktorým som sa posunula inam. Čo bol, mimochodom, aj môj zámer. A máte pravdu, ja som sa každú knihu snažil napísať inak, aby to nebolo napísané ako cez „kopirák“. Dlhú som uvažovala o forme, až som sa napokon rozhodla pre prvú osobu a prítomný čas, pretože sa mi to k tomuto príbehu zdalo najvhodnejšie.

Príbeh „Žien nášho rodu“ sa začína v minulosti, v 50. rokoch. Kde ste čerpali fakty o živote v tejto dobe?

V tomto bola táto kniha pre mňa najnáročnejšia. Musela som si veľa vecí naštudovať. V prvom rade som sa pýtala všetkých známych v rodine, ktorí v tom čase žili, všetkých ľudí, ktorých som stretla... využívala som každú príležitosť. Veľmi mi, samozrejme, pomohol internet. Hlavne v úspore času. Odborné veci

Petra Nagyová-Džerengová na krste svojej knihy *Pozri sa na seba*, s deťmi a Mariannou Ďurianovou, ktorá je ich krstnou mamou

som konzultovala aj s doktorom aj s historikom.

Chceli by ste prežiť príbeh niekoho z vašich kníh?

No, určite nie. Som vďačná za moju rodinu, moje deti a môjho manžela. Osud bol k mojim hrdinkám často krutý, ale zvládli to. Nevieť si predstaviť, ba ani len pomyslieť na to, že by som mala byť v koži Terezy, v knihe *Za to mi zaplatíš*, ktorej manžel uniesol dieťa a ona sa musela okrem iného vyrovnávať ešte aj s tým, že to „spôsobilá sama“, keď sa ho roz-

hodla po rokoch psychického týrania opustiť. Ani v koži Daniely, ktorej manžel zmizol a ona netušila prečo a vôbec, či žije a musela sa vyrovnávať s firmou, troma deťmi i zúfalou priateľkou... Ani v koži matky Maríny a Heleny, ktorú rodina nepodržala a na všetko ostala sama. Vďaka Bohu, mám okolo seba skvelých priateľov, na ktorých sa môžem spoľahnúť, takisto aj mojich rodičov, ktorí sa kvôli mne presťahovali z Košíc do Bratislavy, sestru... a, samozrejme, mám radosť z mojej rodiny, manžela a štyroch skvelých a zdravých detí. Uvedomujem si, že osud bol ku mne mimoriadne štedrý a som za to veľmi vďačná, ale aj pokorná. Nikto z nás nevie, čo nás čaká zajtra. V koži mojej hrdinky z knihy *Ženy nášho rodu* som sa ocitla raz, keď mi zomrela sestra, a preto viem, že všetko sa môže v jednej chvíli zvrtnúť a zmeniť.

Čo teraz píšete? Kedy sa môžeme tešiť na novú knihu?

Dokončila som detskú knihu *O dievčatku, ktorá sa bála spať samo* a chystám sa na novú. V januári chcem začať písať. V hlave mám dva príbehy, ešte premýšľam, do čoho sa pustím.

A prejdeme na politiku. Váš manžel je od začiatku novembra ministrom životného prostredia. Zmenilo sa tým niečo vo vašej rodine?

Až tak veľa nie. Mój manžel bol aj predtým veľmi vyťažovaný. Na to, že bežný servis okolo rodiny zaoštarávam ja, sme ja i deti zvyknuté. Iste, má aj menej voľného času, ale berieme to tak, že všetko je dočasné a teraz potrebuje podporu z našej strany, tak sa mu ju snažíme poskytnúť. Ale pokiaľ má voľný čas, venuje ho určite rodine. Je veľmi rodinne založený a keď je to možné, vyrážame do prírody, na túry alebo na bicykle, lyže...

Aj vy sa politicky angažujete... aké máte ciele, čo chcete v tomto smere dosiahnuť?

A išlo by to inak? My s manželom sme vždy veľmi veľa debatovali. Dokonca, keď sme sa spoznali, prekvapilo ho, aký mám v politike prehľad a ako ma zaujíma. To bol ešte dôsledok porevolučného vývoja, keď ma politika veľmi zaujímal, dokonca som si dala na vysokej škole ekonomickej voliteľný predmet politológia. A tiež dôsledok toho, že som pracovala ako letuška. Vtedy nelietalo až tak veľa

Nagyovci milujú biele Vianoce, tie tohtoročné pravdepodobne, ako už tradične, prezijú na Donovaloch

ľudí, mala som dosť času čítať dennú tlač od A do Z. A po promócií som nešla pracovať do banky, ale do televízneho spravodajstva. Potom prišiel moment, keď som bola z politiky dosť znechutená. Na druhej strane som si uvedomovala, že keď chcem niečo zmeniť, nestačí frflať. Tak som sa na to dala. A ľudia mi dali dôveru. Stala som sa poslankňou miestneho zastupiteľstva v Karlovej Vsi a tiež poslan-

kyňou v mestskom parlamente. Aké mám ciele? Hlavne nesklamáť dôveru, cítim radosť aj záväzok. Pokúsím sa urobiť všetko pre to, aby sme splnili naše sľuby. Jedno viem iste, ak by to nešlo a politika by mala byť naozaj len „proforma“ pred ľuďmi, radšej odídem. Nechcem byť iba do počtu a na parádu. Myslím, že komunálna politika je viac o ľuďoch a pre ľudí, je o veciach, ktoré sa bezprostredne dotýkajú našich životov a jej výsledky vidieť priamo v praxi. Na rozdiel od parlamentnej, kde to trvá oveľa dlhšie, mi ako taká pripadá zmyslupnejšia. Ako taká mi pripadá aj ideálna pre ženy. Ženy sú viac empatické a chcú vidieť výsledky hneď. Nebudú do polnoci „tliachať“ o hlúpostiach, radšej sa dohodnú, len aby mohli ísť domov a venovať sa svojej rodine a domácnosti. V tomto smere vieme byť pragmatickejšie. A preto sa na túto prácu teším.

Za chvíľu máme Vianoce...

Pravdepodobne ich prežijeme na chate na Donovaloch, ako tradične. Milujeme biele Vianoce a tam také väčšinou sú. A keď človek vypadne z domu, väčšinou aj vypne. Na Donovaloch máme úplný pokoj, tam dokážeme spomaliť tempo a venovať sa jeden druhému a navzájom aj s deťmi. Ale všetko závisí od manželovej práce. Keďže to budú naše prvé ministerské Vianoce, nevieme presne, čo máme očakávať z časového hľadiska. A čo by som chcela? Nemám žiadne konkrétne prianie, nechám sa prekvapiť. Manžel vždy čosi vymyslí. Ale čo nesmie chýbať, to sú knihy. Priebežne cez rok si zapisujem knihy, a potom mu dám zoznam, nech si vyberie a čosi mi kúpi. Najviac si ale želim, aby sme boli všetci zdraví a manžel mal konečne aspoň pár dní voľna v kuse a mohol ho stráviť s nami.

Anna Gudzová

Foto: archív Petry Nagyovej-Džerengovej

Ženy nášho rodu

(úryvok)

„Mami, ja som sa ho rozhodla nájsť,“ vyhrknem nakoniec.

Mama len pokrúti hlavou a vzdychne si:

„Ako, prosím ťa?“

„Čez Červený kríž.“

Nadvihne obočie. „Myslíš, že je to také ľahké, nájsť človeka v takej obrovskej krajine?“

„Jedno dievča na výške si tak našlo otca,“ poviem potichu. „Keď prechádzal front ich mestom, zdržal sa tam chvíľu a ona ho potom vypátrala cez Červený kríž. Bol z Moskvy.“ Dodám, akoby som ju tým mohla presvedčiť, že ani v takej obrovskej krajine, ako je Sovietsky zväz, sa človek tak ľahko nestráti.

„Doteraz ti nechýbal,“ podotkne mama rezignovane.

„Mami! Ako mi mohol chýbať, keď som o ňom nič nevedela? Vždy si nám tvrdila, že náš otec už dávno zomrel!“

„Ktovie, čo je s ním, možno je naozaj mŕtvy,“ zašomre. Rázne vstane a podíde k svojej skrini. Chvíľu sa prehrabuje v kope zimných vecí, a potom vytiahne hrubšiu obálku. Vyberie z nej zožltnutý papier a podá mi ho.

Keď ho rozložím, ako prvé mi udrie do očí meno

môjho otca, napísané veľkými okružnými písmenami azbuky. A pod ním je adresa. Neveriacky zdvihnem pohľad k mame. To ju vedela po celý ten čas a

nepokúsila sa s ním skontaktovať?

„Neviem, či je to skutočne jeho pravá adresa,“ ohradí sa mama. „Ale je pravda, že som mu na ňu nepísala, keď si sa narodila. Nemalo to vôbec žiaden zmysel,“ prepletie si mama nervózne prsty.

Ťaží ma pri srdci, keď si pomyslím, že otec bol po celých tých dvadsať rokov tak blízko, na dosah ruky.

„A prečo sa neozval on?“ opýtam sa duto.

„Ja som mu moju adresu nedala. Stará mama by vyskočila z kože, keby mi došiel list od nejakého chlapa. A okrem toho, ani jeden z nás nepredpokladal, že sa ešte niekedy uvidíme. A že naše stretnutie bude mať také následky, to už vôbec nie,“ hodí po mne mama rýchly pohľad, a potom sa schová za utierku. „Mala by si to vedieť skôr, než sa za ním vyberieš,“ mumle spod mokrej handry. „Vôbec netuší nič o tom, že má kdesi na Slovensku dcéru.“

Mám, čo som chcela. Som plodom náhodného stretnutia dvoch ľudí, ktorí podľahli pokušeniu. Ak by mama prechádzala ulicou o pár minút neskôr, otcovi by na ňu nepadol zrak a ja by som tu nebola. Zvláštny pocit, vedieť, že o vašom bytí či nebytí rozhodlo tak málo. Hodnú chvíľu mlčíme. Jedna vec je istá, moje rozhodnutie to nemení, vyhľadám ho.

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XLI.)

„Ten, kto potiera lož, podporuje pravdu, ten, kto podporuje dobro, potláča zlo...“

(zo Šiestej stáznosti vidiečana asi faraónovi Chetevovi/Chetimu I. Meribre z Nennisutu/Héracleopolisu okolo roku 2130 prnl.)

Odkedy človek rozlíšil vo svojom environmente a konaní „dobro a zlo“ vytváral si komplikované predstavy o boji týchto protikladov, pričom sa častejšie prikláňal na stranu dobra; samozrejme, antropocentricky prospešného pre neho. To sa však v konečnom dôsledku mohlo prejaviť a často i prejavilo ako zlo (hebr. *ra* , gr. *kakos/ponēros/faulos*), najmä keď „dobro“ vo svojej predstave spájal s násilím proti iným ľuďom a vlastnému životnému prostrediu, teda s devastáciou krajiny. Zlo bolo v histórii často spájané so smrťou alebo prírodnými živlami, ktoré zničili jeho úrodu alebo obydlie, decimovali hospodárske zvieratá, biologickú a krajinnú diverzitu; ohrozovali jeho majetok, záujmy, zdravie, život a celý environment. Väčšine božských dobrodincov ľudí robili napriek a konkurovali zlomyseľní zloduchovia, napríklad v austrálskej Victorii proti Bundjilovi stál zlý Palian, v Namibii proti tvoriteľovi Tsunigoabovi duch temnot Guanab. V Egypte Usire/Osiris, vládca Dolného Egypta – syn Nut a Ra, neúspešne bojoval s bratom – púštnym Sutechom/Sethosom, vládcom Horného Egypta – synom Nut a Geba. Ten ľstou premohol vládcu zelene a života. Jeho telo rozsekané na 13 častí rozhodil po krajine. Usirova nevlastná sestra a manželka Isis/Esét ich skoro všetky zozbierala (12), aby sa ho pokúsila oživiť, prípadne mohla dôstojne pochovať. Z jeho tela vybrala semeno, ktorým sa oplodnila, aby mu mohla porodiť syna Hóra. Egypt pod vládou Sutecha dlho trpel a menil sa na púšť. Hór dorástol a s pomocou svojho deda, snečného boha Ra, nakoniec otca pomstil a pri Jazere bohov Sutecha prebodol kopijou, resp. podľa iných písomností premohol tridsaťnásobnou zbraňou. Po ďalšom komplikovanom vývoji sa nakoniec stal Hór vládcom (vládnucim bohom) celého Egypta a oživil/zachránil jeho životné prostredie. V Perzii súperil Pán múdrosti, pravdivosti a pozitívneho/dobrého myslenia Ahura Mazda (Óhrmazd) a jeho syn Átar s pomocníkmi – ahurami (hlavne bohmi dažďa, úrody a vetra Tištrja a Váju) s predstaviteľom negatívnej energie/zlého myslenia – duchom podsvetia Angra Mainju (teda najväčším zloduchom Ahrimanom, často zobrazovaným v podobe hada) a jeho pomocníkmi (daévmi), najmä démonom zúrivosti a násillia Aěšmanom a trojhlavým netvorom Aži Dáhakom. Podľa *Jasny* (44.3-5), kým Angra Mainju (Ničivý duch) reprezentoval politiku klamstiev (družď) a škodlivých činov, jeho dvojča Spenta Mainju (Blahodarný duch) politiku pravdy (poriadok ašem) a dobrých činov (obe tieto protiklady však boli deťmi Ahura Mazdu a pretrvali dodnes). V Kanaane Baal/Hadad bojoval s Ašeratiným synom Mótom (smrťou) a neskoršie Jahve (JHVH) s býkom Behemotom, ktorý dokázal vypíť riekú Jordán. Podľa ugaritského *Eposu o Baalovi a Anate*, ktorý spísal pisár

Ilumilku v 14. storočí prnl.: „*Baal s Mótom, nepriatelia, ako dva kremene sa zrazilí, Baal silný, i Mót silný, zrazilí sa ako divé býky, hryzú sa ako hady, ako útočiace žrebce.*“ V Indii proti sebe stáli tvorivý Višnu s bratom – ničiteľom Šivom/Rudrom alebo dávnejšie vo védskom období tretí z Trojice (Trimúrta) – stvoriteľ Brahma s bohom smrti a podzemia Jamom (preneseným aj do buddhizmu), neskoršie hrdinský Bhímasenu s ľudožútskym obrom – lotrom (*rakšasom*), nazývaným Baka. Už prvé vtelenie Višnu – Matsja (Ryba) začala boj proti Hajagrívi a jeho prívržencom. Ostaných 9 avatárov Višnu –Kúrma (Korytnačka), Varáha (Kanec), Narasimha (Leví človek), Vámana (Trpaslík), Parašuráma (Ráma so sekerou), Ráma, Kršna, Buddha a Kalki, pokračovalo v boji proti zlu, čím si Višnu získal značnú popularitu, väčšiu ako samotný Brahma. Ďalší z obľúbených bohov – Indra (Búrka) musel poraziť Prvorodeného Višvakarmana a bojovať so zlými asurami/asurasami, ktorí si začali deliť environment na Zemi. Bleskom skolil Sasju, Dasju, Karandžu, Párnaju, Vangridu, úskočnú Namučí. Podľa *Rgvéd*: „*Indra potom rozsekal Sušnu i s rohom... Vznesené nebesá sa celé zachveli, keď sám statočný, porazil Sambaru.*“ Indra kopijou dodnes zabíja každoročne pri zimnom slnovrate, resp. pri nástupe monzúnových dažďov démonického veľhada Protivníka – Vrtru/Vrtrasúru, ktorý zadržáva vodu: „*Už zvoní zvoniec Vrtrovej skazy v podobe hrmenia a rachotu Indrovej železnej spřšky*“ (bleskov). „*Prebodnutý, zničený, so strašným jačaním padá ten démon hlavou napred z veže svojej stojacej v mrakoch.*“ Indra Vrtru (v realite monzúnový mrak) zasiahol bleskom medzi ramená a

Dürer: Adam a Eva

ako grécka Medúza. Celkove boje ZLA a DOBRA vyústili v Indii do vojny medzi Kuruovcami a lesnými Pánduovcami, končiacej skoro úplným vyhubením ľudskej populácie na Indickom polostrove. Podľa *Koránu* (*Umm al-kitáb*) zlo predstavuje Iblis – anjel, ktorý sa odmietol pokloniť Adamovi (anjela smrti nazývajú *Malek al-maut*; *Málik* znamená anjel – strážca pekla). Arabský šajtán si vyprosil odklad trestu u Allaha do Súdneho dňa, a preto môže pôsobiť dovtedy ako pookušiteľ. V *Pobaltí* sa takýmto bohom temnoty a pekla stal Pecullus/Pykullis.

Starogermskí božskí Ásovia z Ásgardu (niekde pri Tróji) bojovali proti Vánom z Vanska (niekde pri jazere Van), až kým sa pod svetovým jaseňom Yggdrasilom nedohodli na prímerí, čo sa nepáčilo Lokimu, bohovi ohňa a zloduchovi Ásgardu, ani jeho deťom – veľhadovi Midgardsormrovi/ Jörmundgandrovi, vládkyni podsvetia Hel a vlkovi Fenrimu, ktorí sa všemožne snažili narušiť „ekologickú rovnováhu“. Ásovia sa preto z Božského sveta Stredozeme – Midgardu (rajského Veľkého Svitsjódzu) presťahovali na sever do Ludského sveta. Njörd z rodu božstiev plodnosti Vánov, ktorého Ásovia prijali po zmiernení medzi seba, stal sa nástupcom božského Ódina a severským (vikingským) bohom mora, vetra, lovu, úrody, blahobytu a plodnosti (po ňom jeho syn Frey/Yngvi už so sídlom v Uppsale). U *Tuvinco* a *Jakutov* nebeský Pán sekera/Šuge-tojon tiež zápasí so zlými duchmi. Preto počas búrky nik z domorodcov nesmie stáť pod stromom, lebo namiesto zloduchov ukrytých pod ním môže zabíť bleskom hociktorého z nich (táto zásada opatrnosti platí všade dodnes). V kmeni Ganantuna v *Melanézi* dobrému tvorivému To Kabinanovi naprotive čini To Karvuvu. Títo protivníci však medzi sebou nebojujú, ale kým prvý z nich napráva chyby a robí dobré skutky, druhý všetko kazí, na základe čoho ľudia rozlišujú správne a nesprávne postupy – dobro a zlo. Podľa nich obaja sú potrební. Tento geniálny prístup k spôsobu života sa

Mozaika v kláštore Monreale na Sicílii: Adam a Eva s hadom

uvolnil z neho životodarnú plodiacu silu – dažď. Podľa purán milovník 16 tisíc žien – božský Kršna (tamilský Karman) na dne rieky Káлиндí porazil Kálijú. Podľa *Rámájany* ide v podstate o ekvivalent Rámovho a Hanumanovho protivníka – vtákohadieho netvora Garudu, potomka mimoriadne plodného Kašjapu. Siedmy avatár Višnu – hrdinský Ráma nakoniec vyslobodí aj svoju ženu Sítu z rúk démona Rávanu, vládcu kráľovstva Lanky. V intenciách eposu *Mahábhárata* Ašvatthaman zabil v tele matky Uttarú Abhimanjovho syna. Kršna ho oživil a nazval Parikšit – Ten, čo zahynul a vstal z mŕtvych. Po zmŕtvychvstaní Parikšit vládol, až kým ho nezabil had Takšaka. Odvtedy jeho syn Džanamedžaj pri obetiach hádzal hady do ohňa. Hadieho boha hinduistov predstavuje trojoký Karkóta; mahajánsku hadiu bohyňu Jangulí. Mahajánsky Bhútadamara má hadov vo vlasoch obdobne

Podľa *Rgvéd*: „*Indra kopijou dodnes zabíja každoročne pri zimnom slnovrate, resp. pri nástupe monzúnových dažďov démonického veľhada Protivníka – Vrtru/Vrtrasúru, ktorý zadržáva vodu: „Už zvoní zvoniec Vrtrovej skazy v podobe hrmenia a rachotu Indrovej železnej spřšky*“ (bleskov). „*Prebodnutý, zničený, so strašným jačaním padá ten démon hlavou napred z veže svojej stojacej v mrakoch.*“ Indra Vrtru (v realite monzúnový mrak) zasiahol bleskom medzi ramená a

Rubens: Adam a Eva v raji

týka potravín, nápojov, obydli, remesiel, mravov a využívania celého ich environmentu.

Kým grécky boh podsvetia Hádes alebo staroegyptský boh pohrebísk Anúbis/Anúpe (jeho dcéru Kebhut dokonca považovali za daryňu vody a ochrankyňu pokoja mŕtvych v podsvetí, kde sa zdržiaval had Mehen) nepatrili k zlým bohom, egyptský hadovitý Apop bojoval s Reom a mezopotámsky Anu s Alalom a neskoršie s Kumarbim, ktorý strojil úklady proti ľudstvu. Podľa *Cyklu o Kumarbim* (novočetitských textov *Vládcovia nebies* zo 14. - 13. storočia prnl.): „*Kedysi, v dávnych časoch, bol Alalu v nebi kráľom. Alalu sedí na tróne a mocný Anu, prvý z bohov, stojí pred ním, skláňa sa k jeho nohám a do ruky mu podáva poháre na pitie... V deviatom roku proti Alalovi zviadol Anu boj. Porazil ho, Alalu, a on pred ním utiekol, odišiel dole na temnú zem... Anu sedí na svojom tróne a mocný Kumarbi mu podáva jedlo, skláňa sa k jeho nohám, do ruky mu podáva poháre na pitie... V deviatom roku Anu začal boj proti Kumarbimu, Kumarbi, potomok Alalov, začal boj proti Anovi!* Došlo k tradičnému výsledku *boja medzi novým a starým* - Kumarbi odhryzol Anovi prirodzenie (neskoršie analogicky u Grékov syn Gaie - Kronos kosákom vykastroval svojho otca Urána, ktorý z pomsty privolať z hory

Othyres svoje deti - Titánov), čo symbolizovalo stratu možnosti oplodňovania s negatívnym dosahom na environment ľudstva. „*Ea, kráľ múdrosti, Kumarbimu riekol: Prečo ty, Kumarbi, ľudstvu úklady strojíš?*“ Kumarbiho v ďalšom generačnom boji porazil jeho syn - boh búrky Tešub. Pôvodne už podľa sumersko-akadských textov Kumarbi viedol Iggivov - Tých, ktorí bývajú na nebesiach (TI.TA.AN), proti Annunakom. Už dávno predtým Ea/EN.KI/Ninšiku/Nudimmud (Ten, ktorý tvorí a rodí) premohol sumerského Abzu/akk. Apsú/gr.Apasóna ako personifikovaný sladkovodný proceán, manželka temnej slanovodnej Tiamat. Sumerický Ningirsu (Pán z Girsu)

Ruská ikona: Boj sv. Juraja s drakom (1475)

ako hlavný boh lagašského panteónu bol označený za prvého premožiteľa mýtického orla s levou hlavou Anzúa (AN. ZU - Ten, ktorý pozná nebo), inak Imduguda, ktorý ukradol Enlilovi „tabuľky osudu“. Novoasýrska mytológia víťaza nahradila Ninurtom, ktorý Zua porazil na hore Chazzi (Mont Casius) a predviedol pred tribunál Veľkých Annunankov. Ten Anzúa odsúdil na smrť a Ninurta ho následne podrezal. Podľa textu *Lugal-e Ud Melam-bi* potom Ninurta bojoval proti Veľkému hadovi Azagovi - vodcovi egyptských božstiev: „*Ninurta, kráľovský syn, tvoj otec ťa odbaril mocou, hrdina: v strachu pred tebou mesto sa vzdáva... Ó premocný, Veľkého hada, hrdinského boha si odtrhol zo všetkých hôr.*“ Kým Ningirsu zabil Mušmahhu, sumerský pozitívny boh podsvetia Ninazu (proti tomuto Pánovi - lekárovi negatívne pôsobila jeho brat Nergal) žiarivého zúrivého hadovitého draka Mušchuššu - výtvor Tiamat, zobrazovaný (aj na známom tehlovom reliéfe Ištarijnej brány v Babylone) s hadou hlavou, prednými labami leva, zadnými nohami orla a chvostom škorpióna. Neskoršie sa stal symbolom moci Marduka, Nabúa i Tišpaka. Boh Sin nariadil Tišpakovi, aby zabil morskú obludu - levohada Labba. Medzi morských netvorov patril aj druhý pár v pokolení mezopotámskych bohov Lachama a Lachmu, deti Apsúa a Tiamat. Sumeri

nazývali zlých hadov mušša-tur, resp. ušumgal, Akadi bašmu, resp. ušumgallu. Medzi zlých démonov zaradili Uduga/Utukku, Gidima/Etemmu, Galla/Gallúa, Lulilla/lilú, Asága/azaga/Asakku, Dimme/Lamaštu a z podsvetia štvorkrídleho šupinatého Pazúzu so psou hlavou a penisom zakončeným hadou hlavou. Avšak práve Pazúzu donútil démonku Lamaštu, ktorá spôsobovala rodenie mŕtvych detí a dočeskú úmrtnosť, aby sa vrátila do podsvetia. K dobrým démonom patrili napríklad Alad/Šédu, Lama/Lamassu, akkadský Kuribu, z ktorého sa stal hebrejský Kerúb/Cherub. Hadieho boha Nirah uctievali v meste Dér a obdobného boha E-kuru v chráme Enlila v Nippure.

Chetiitsko-churritský boh búrky Taru/Tarhunt/Tešub (jeho kamenného obra Ullikummiho (*Pieseň o Ullikummi*), ktorý prehlásil: „*Mesto Kummiju zničím, posvätný dom obsadím, bohov vyženiem... na nebesá vystúpim a zmocním sa vlády!*“ Neskoršie chetiitský drakobijca Chupašija zabil draka Illujankaša/asi synonymum búrkového hada Illujanka. Predchádzal mu *Mýtus o Chedammovi*, o Kumarbiho ničiacom drakovi. Zabíjanie zlých drakov - ničiteľov environmentu sa postupne ujalo všade, napríklad japonský boh búrky Susano-onomikoto zabil osemhlavého draka Jamata-no-orochiho (ekvivalent gréckeho Persea, dánskeho Béowulfa v boji proti drakovi Grendelovi, germánskeho Ódina/Wotana alebo hrdinského Sigurda - Siegfrieda

v boji proti Fáfuimu, slovanského Dobryňu Nikitiča, perzského Esfandiára alebo hrdinu Rustama, ktorý zabil až dvoch drakov). Pred ním už grécky heros Héraklés zabil deväťhlavú Lernskú hydru a tiež sa zaradil medzi patrónov viacerých miest. Hrdinský Bellerofón premohol ničiaci plod hadej nymfy Echidny - obludu Chiméru/Chimairu, v podobe leva s hadím chvostom a rohom na chrbte, a to tak, že jej do ohnivej papule vhodil z lietajúceho koňa Pegasa olovo, ktoré sa roztavilo a zalialo jej pažerák. Chiméra dovtedy predstavovala symbol ničivých síl prírody (prevzatý aj Etruskami) asi podľa výbuchu zemných plynov v Lýkii. V Ázii ju nahradil štvornohý vták Noh s levou hlavou a hrudou orla. Delfský Pýthón zviadol boj s Apollónom a Foeničan Kadmos s drakom (slovo „drak“ odvodené od gr. Dérkomai = Ostrozraký, alebo Derkeunés = Spiaci s otvorenými očami). Za ekvivalent možno považovať aj sv. Juraja/Georgios, znázorňovaný kresťanmi ako premožiteľa zla v podobe draka. Podľa *Rímskej martyrológie* (*Martyrologium Romanum* ako oficiálneho zoznamu svätých a blahoslavených) sv. Juraj údajne patril k štrnástim svätým pomocníkom v núdzi a zomrel mučeníckou smrťou okolo roku 305 počas prenasledovania kresťanov v časoch cisára Diokleciána. Údajne pochádzal z anatólskej Kapadócie a podľa legendy draka zabil v Bejrúte.

Heinrich Füssl: Thór zabíja hada Midgardsormra na lodi giganta Hymira (1790)

nul na 29. septembra, aby nahradil Wodanov kult.

Podľa *Zjavenia 12* (7-9): „*A strhla sa bitka na nebi: Michael a jeho anjeli sa stretli s drakom. Drak i jeho anjeli bojovali, ale nevíťazili, a nebolo už pre nich miesta na nebi. A veľký drak, ten dávny had, zvaný diabol a satan, ktorý zvädzal celý svet, bol zvrhnutý na zem a s ním jeho anjeli.*“ Kým Michael patril k „synom svetla“, medzi „synov tmy“ zaradili židovského Beliala/Mastemu/Satana. Draka (pravdepodobne v sebe) zabil aj pustovník sv. Leonard (6. novembra). Sv. Dominik (asi 1170 - 1221) pre zmenu zachránil ľudstvo pred inváziou hadov (asi v podobe albigenčov - katarov). V talianskom meste Cucullo preto na jeho počesť kresťanská cirkev prevzala starý pohanský kult hadej bohyně Angitie s užovkami obojkovými, ktorými sú počas procesie ovešané sochy svätých. Inde počas náboženských rituálov pôsobia zakláňaci hadov (marsiovia). S drakom bojoval aj rytier Lancelot s Artušovej družiny, Tristan/Trisham (s drakom Sarpandom), rytier Yvain, Percival, na Orknejách obuvník Assipatle (s morským dračím Stoomwormom), španielsky hrdina Rodrigo Ríaz de Vivar, známy ako El Cid (vyhnal požierača detí - draka asi v podobe Maurov), vojvoda Jofre/Giufre el Pilós ako patrón Katalánska a Barcelony (s dračicou Vibrion zo Sant Lorenza pri meste Terrassa, ktorú priviezli Mauri z Afriky), židovský Daniel - premožiteľ

Raphael: Sv. Juraj a drak (1505 - 1506)

„babylonského draka“. Podľa legendy rytier Soler de Vilardell zabil draka mečom sv. Martina.

Postupne si draka, prevažne ako predstaviteľa zla a ničiteľa krajiny, osvojili viaceré národy (grécky drakón/dragon, lat. draco, staroanglicky draca, staronórsky drek, nem. Drache, walský draig, staroírsky drauc). Takúto bytosť indoeurópske národy nazývali urmis (lat. vermis), prenesene germánsky wurmiz, staroanglicky Wyrn, staronórsky ormr. Viac-menej sa odlišoval od hada (gr. ofis, saura, hydra; lat. serpens, vípera, coluber, anguis). Starý **mayský** boh smrti Ahpuch plnil inú funkciu než rozporuplný stvoriteľsko-ničiteľský maysko-toltécko-aztécky boh Tezcatlipoca (Zadymené zrkadlo) ako univerzálne božstvo zla Yaotl. Mayský Apo-cate-Quil zničil zlých démonov Uachemine. Boha zla Mayov predstavoval Mam u **Slovanov** Černobog, ktorého postupne zamenili za rohatého a falického Velesa/Volosa (pôvodne boha pastierov) ako kvázi čerta, nakoniec po nástupe kresťanstva nahradeného **židovským** Samaelom (pekelníkom Luciferom a jeho družinou), resp. Satanom/Satanášom/Šajtánom (hebr. šātān, gr. satanas/diabolos ako Protivníkom, ktorý skúšal Jóba; tiež biblickým Belzebubom ako nepriateľom Hospodina, Démonom zla, Velkým ohnivým drakom alebo Antikristom). Týmto zloduchom pokušiteľom bol spočiatku Azazel – protivník dobrého anjela Jaoela. V biblickej *Knihe zjavenia* diabla/satana/antikrista označili za opak Boha/Hospodina, vyjadrený číslom 666 (pre zaujímavosť svetlo obehne okolo Zeme údajne za každú sekundu 6,66-krát). V *Knihe Zjavenie Abrahámov* (známej aj ako *Abrahámov apokalypsa*) Jaoel uvádza: „Ja som povolený, aby som krotil livjátanov, lebo cez mňa je pokorená hrozba všelijakého hada“ (kapitola 10/9). Abrahám v nej uvádza víziu biblického príbehu takto (kapitola 23/6-7): „Ovocie toho stromu bolo podobné hroznu vína a za stromom bola akoby stojaca podoba hada. Jeho ruky a nohy mali ľudskú podobu a na jeho pleciah bolo šesť krídiel po pravici a šesť krídiel po ľavici. A had držal hrozno stromu a kľmil oboch, ktorých som videl v objatí.“ Tiež starší **sumerský** EN.Klho had zavínil „poznanie“ ako schopnosť pohlavného styku a rozmnožovania ľudí. Na pečatidle z Babylonu po stranách Stromu poznania stojí muž so ženou, za ktorou čiha had. Tento výjav si osvojili židia i kresťania v *Starom*

zákone. Tiež *Talmud* pripúšťa pohlavný styk hada s Evou, aj keď had z *Genesis* môže symbolizovať aj pokušenie k hriechu. Medzi takýchto hadov pokušiteľov, nábádajúcich človeka k devastačnému konaniu voči environmentu alebo inak spôsobujúcich jeho ohrožovanie, poškodzovanie až ničenie (hebr. *nāhās* alebo pálivý/ohnivý *šārāp*, aramejsky *hiwājā*, fenicky *hwat*) sa radí spomenutý **egyptský** veľhad Apop/Apóphis – stelesnenie zla, pripravené zhltnúť dokonca slnečný koráb. Obdobne sa správa legendárny **severský** nebeský/morský had sveta Midgardsormr s keltskými rohami (Morská zmija v Ragnaröku ako protivník Thóra) alebo odporný ohnivý Nidhogg/Nidhögger, žijúci v studni Hvergelme, ako ničiteľ svetového poriadku – požierač kořeňov vesmírneho jaseňa Yggdrasilu (takúto predstavu má aj kmeň Ngadju Dajakov na Borneu). Do tejto skupiny ničiteľov sa radí aj **védsky** démon sucha v podobe veľkého plaza Vrtra – Zdržovateľa, **hebrejský** a **kresťanský** netvor chaosu a násillia Livjátan/Leviathan ako prevzatá verzia babylonskej Tiamat, porazenej v boji božským Mardukom, synom boha Ea (obdobne v Egypte zvířazili nad chaosom Thór a Horus). Buriča Leviathana (hebrejsky *Rahaba*) podľa *Knihy Jóbovej* (40) dopĺňa uvedená býčia obluda Behemot. Byvolieho boha Mahišu zabila bohyňa Durga, ktorú potom

Famózne mramorové súsošie z 1. storočia prnl. (184 cm) v Musei Vaticani: Laokoon a jeho synovia

vládcu podsvetia Naga Padoha je Batara Guru. V **Južnej Afrike** prvotného veľhada nazývali Chinaweji, v saharskej oblasti po Timbuktu menom Minia a u **Ašantov** v Ghane Onini. Podľa starodávnej piesne o potope **Delawari** žili v zemi Netamaki za oceánom Kitahikan, kde ich prakňaz Powako zvedol uctievať hada a preto si zaslúžili trest. U Kwakiutlov na ostrove **Vancouver** ide o morskú obludu Šišiutl. **Amazonský** Elipas lietal na hadovi, ktorý chrliť oheň. **Aztec**ky smrťiaci „modrý kolibrík“ Huitzilopochtli, syn Matky Zeme – Hadej sukne Coatlicue, ktorá otehotnela pomocou pierka z neba, ovládal ohnivého hada Xiucuatla. Zástupcom stvoriteľa Ometecuhtliho bol Pán ohňa a prírodných živlov Xuitecutli, do skupiny ktorého patrilo monštrum Xolotl Nanahuatl a jeho dvojča obluda Xolotl, ktorú zabil Quetzalcoatl – Ehecatl. Operených hadov vyobrazili aj **Olméckovia**, napríklad na monumente č. 5 z Chalcatzinga, osídleného už okolo roku 1500 prnl. Ide o olméckeho hadieho boha označovaného č. VII., ktorého nestotožňujú s Dračím bohom č. I. Olmécky had sa objavuje aj na nástenných jaskynných maľbách v Grutas de Juxtlahuaca. Do archeologického parku vo Villahermose umiestnili olmécky Dračí monolit z La Venty, znázorňujúci ľudskú postavu s prilbou, sediacu na drakovi. Letiacu bytosť s prilbou (monštrum) dokumentuje tiež Veľká stéla č. 3 (25,3 t), ktorá hmotnosťou konkuruje Oltáru č. 1 (36,5 t) a Veľkej hlave č. 1 (24,0 t). Aj na **mayských** Tulumských reliéfoch uviedli ľudí s prilbami a krídlami, letiacich z neba (nazvali ich „Včelie božstvo“). Takýchto „lietajúcich bohov“ zobrazili aj olmécke reliéfy v mexickom Oxtotitlani (900 – 700 prnl) a v guatemalských lokalitách Mayov, napríklad Flores, Izapa, Tikal a Kaminaljuyú. Lietajúce potvory a zariadenia znázornili v staroveku aj v **egyptskom** Ebózeve/Abydose (dnes el - 'Arába el-Medfúna). Či išlo o zlé alebo dobré bytosti nevedno. Možno pre niekoho dobré, pre iného zlé. Podstatné ostáva, či devastovali, alebo ochraňovali životné prostredie a udržiavali v ňom vhodné podmienky pre život – cítili si environmentálnu bezpečnosť a vhodnosť a na takomto základe učili ľudí starostlivosti o životné prostredie. Zrejme navádzali k opaku alebo ľudia ostali nepoučiteľní, keď také civilizácie ako olmécka, mayská, toltécka, zapotécka, mixtécka, aztécka i ďalšie, vyznávajúce lietajúcich bohov v iných končinách sveta (sumerská, akkadská...), neprežili a zanikli.

„V onen deň Hospodin stresť svojim tvrdým, veľkým a pevným mečom Livjátana, hada zvinutého: Zabije draka v mori.“

(Podľa Izaiáša 27/1)
RNRD. Jozef Klinda

Azteccko-mixtécky dvojhľavý had (v Britskom múzeu v Londýne)

nazvali jeho premožiteľkou – Mahišasuramardini. V **Babylone** si Tiamat, stvoriteľku netvora Kingu a spolu s Apsú prabožskú dvojicu Lahmu a Lahamu, ako rodičov Anšar a Kišar s deťmi AN/Anu a KI/Antum, predstavovali ako hada chrliaceho oheň proti bohom. Hrdinskému piatemu uruckému kráľovi po potope Gilgamešovi rastlinu nesmrteľnosti získanú z morského dna ukradol had. Spolu so stepným a lesným hrdinským lovcom Enkiduom zabili v cédrovom lese (v Libanone), ktorý sa rozhodli vyrúbať, obludu Chumababu (babyl. Chuvavu), chránenú akkadsko-babylonským bohom búrky a dažďa Adadom (sum. Iškur, syr. Hadad). Svoje devastačné „civilizačné“ aktivity zavřišli osudným zabitím lštariného nebeského býka. Takto sa prejavoval aj boh skazy Chaniš, kým sumersko-akkadsko-babylonský boh plodnosti, vegetácie a pastierstva Dumuzi/Damu (asýrsky a hebrejský Tammúz, sýrsky a foinický Adón, gr. Adonis) predstavoval opak, k čomu mu napomáhala Kráľovna nebies IIN.AN.NA = Bohom AN milovaná (Pani neba NIN.AN.NA, akk. lštar, syr. Astarté), patrónka Uruku a účastníčka boja proti drakovi Kurovi. **Čínsky** drak – boh vód Kung-Kung/Gong-Gong narazil hlavou do hory Pu-čou, držiacej nebeskú klenbu a spôsobil envirokatastrofu. Proti nemu pôsobil boh ohňa Ču-Žung/Čuan-Süom. Dommorodci v **Zimbabwe** spomínali, že žena kráľa Mwetsi ležala s hadom a ostala neplodná; aj kráľ po jeho uštipnutí ochorel, následne prestalo pršať, rieky vyschli a ľudia zomierali. Podľa **thajských** mýtov dvojhľavý nebeský drak sypal na Zem biely popol a zatemňoval Slnko, pričom hynuli ľudia i zvieratá. V **Peru** Pachacamac premochol zlého Cona. Na **Bali** veria, že obrovský had Basukí vládne v podsvetí a plaz Takšaka v nebi. Na **Sumatre** protivníkom hadieho

Dračí had lemujúci mayskú stavbu na Yucatan v Mexiku

Srí Lanka – Starobylé mesto Polonnaruwa

Polonnaruwa sa nachádza pri umelej nádrži Parakrama Samudra z 12. storočia. Miesto bolo osídlené ešte pred začiatkom nášho letopočtu a spomína sa ako mesto Pullathinagara už v 4. storočí n. l. Počas tamilských výbojov v 8. stor. ho singálski panovníci využívali ako svoju záložnú rezidenciu namiesto ťažko brániteľnej Anaradhapury, postavenej na voľnej rovine. Od 10. stor. panovník Radžarát I. za svoje trvalé sídlo určil Polonnaruwu. V jeho krajine Čola prevládalo juhoindické stavebné umenie.

Jednotlivé stavby sa vyskytujú od brehu nádrže až 5 km do vnútrozemia. Z nich vyniká najmä tehlový, pôvodne šesťposchodový palác Parakrama I. Bahua. Za vnútorným múrom sa schádza tromi schodiskami do kráľovského kúpeľa Pokuna (10 x 10 m), vyloženého opracovanými plochými skalami. Po stranách schodiska do zoomorfných sôch zaviedli vodovod. Pri vstupe do opevneného vnútorného mesta – panovníckeho okrsku, stojí na opracovaných kamenných kvádroch tehlová svätyňa boha Šivu z 13. stor. V miestnosti s rozmermi asi 2 x 2 m umiestnili falos. Zubový obdĺžnikový chrám Hatadage s tromi sochami stojaceho Buddhu (výška 2,5 m) tiež pochádza z tohto obdobia. Oproti nemu stojí veľký kruhový chrám Vatadage, kombinácia budhistickej svätyne a dágoby z 11. – 12. stor.

Ďalej tu stojí menší chrám Atadage (11. stor.) so sochou Buddhu. V južnej časti posvätného okrsku postavili v 12. stor. najväčšiu stavbu v juhoindickom štýle s tehlovými stenami, hrubými až 2 m – Thúpáráma. Smerom na východ pri hradbách mesta stojí najstarší chrám – boha Šivu Kovil číslo 2 zo začiatku 11. stor. Asi 500 m severnejšie v džungli stojí nedokončená dágoba Demalama-haseja z čias Parakrama I. Bahua, ktorá mohla byť najväčšia na Srí Lanke. Posledným areálom sú rumoviská objektov kráľa Nišsankamalla na polostrove.

Starobylé mesto Polonnaruwa je súčasťou SD od roku 1982 (Paríž).

Guatemala – Archeologický park a ruiny mesta Quiriguá

Archeologický park a ruiny mayského mesta Quiriguá ležia severne od honduraského Copánu, 4 km od rovnomennej dediny na ľavom brehu inundačného územia rieky Motagua. Nálezisko objavil v roku 1840 Angličan Frederick Catherwood a preskúmal John L. Stephens; následne v rokoch 1881 a 1894 anglický archeológ Alfred P. Maudslay. Aj keď ide o jedno z najmenších mayských miest, predstavovalo religiózne, správne a hospodárske centrum a vyniká množstvom unikátnych pamiatok. Väčší rozvoj zaznamenalo po roku 738, keď sa namiesto Copánu stalo vládny centrom.

Osobitosťou parku je najmä 12 skulptúrnych stél. Štyri z nich vo forme veľkých balvanov znázorňujú zoomorfné bytosti – mytologické zvieratá podobné korytnačkám. Najväčší opracovaný kameň – pieskovcový kváder (stéla) označený ako „E“, dosahuje dĺžku 10,6 m, šírku 1,5 m a hrúbku 1,25 m. Váži až 65 ton. Na širšej strane tejto stély znázornili postavu, na užšej hieroglyfy. Podľa údajov na nich sa určil ich vek na roky 746 – 810, keď vládli Božský Cauac (725 – 784) a Božský Xul (784 – 800). Vynikajú reliéfmi zamaskovaných veľkňazov s ozdobami na hlavách. Sochársky vyzdobili aj ploché monolity tvaru korytnačky.

Archeologický výskum Quiriguá uskutočnila najmä Pensylvánska univerzita (USA) v rokoch 1976 – 1979. Výskumníci objavili 41 objektov tohto strediska Starej ríše Mayov, vybudovaných najmä v klasicckom období (317 – 987 n. l.). Z nich vyniká ústredný palác – akropola, ktorá dosahuje priemer skoro 200 m. Na jej nádvorí identifikovali ihrisko pre loptové hry. Pri vstupe do komplexu sa týči tzv. Severný palác (Palacio norte), pred ním sa rozprestiera ceremoniálne námestie a za ním hlavné námestie. V areáli archeologického náleziska namiesto pôvodného porastu vysadili trávu.

Archeologický park a ruiny mesta Quiriguá sú súčasťou SD od roku 1981 (Sydney).

Pakistan – Taxila

Svetovým kultúrnym dedičstvom sa stali dve archeologické náleziská medzi riekou Indus a jej ľavostranným prítokom Soán, zvyšky pôvodných miest civilizácie Sindhu a neskôr, po perzskej anexii v roku 518 pred n. l., hlavného mesta dvadsiatej perzskej provincie Gandhára. Ide o zvyšky mesta po stranách rieky Tamra Nala. Z neho sa v blízkosti železničnej stanice Taxila nad nivou rieky vyvyšuje mohyla mezopotámskeho typu (7. – 6. stor. pnl) o rozmeroch 1 106 x 667 m. Severnejšie, na druhom brehu rieky sa nachádzalo mesto Taxila-Sirkap (2. stor. pnl), smerom na sever, za riekou Lundi Nalu sa našli zvyšky druhého opevneného mesta Taxila-Sirsukh z kušanovského obdobia, postaveného pod vplyvom rímskej antickej architektúry. K menším náleziskám v okolí patrí Jandial s klasickým gréckym chrámom s iónskymi stĺpmi a východne veľká stúpa Dharmarajka s menšími stúpmi z 1. stor. pred n. l. Na kopcoch postavili kláštory so štukovo zdobenými stúpmi, kaplnkami a chrámami štvorcového alebo obdĺžnikového pôdorysu.

Taxila/Takšašila bola osídlená už okolo roku 1500 pred n. l. a stala sa významným strediskom indoperzskej kultúry a obchodu, najmä v období Perzskej ríše. Neskôr sem prichádzali vedúci kšatrijovia za účelom štúdia véd, džátak a získania vyššieho vzdelania. Už v čase, keď mesto navštívil Alexander Veľký Macedónsky (327 pnl), tu žilo množstvo brahmánov, budhistických a džinistických mníchov a askétov. Po vláde Čandraguptu Maurja (321 – 296 pnl) sa Taxila stala centrom budhizmu Maurjskej ríše a sídlom kráľa Ašóku Pijadasiho, ktorý vládol v rokoch 268 – 233 pred n. l. Z tohto obdobia sa zachovali Ašókovy edikty vytesané do skál. V roku 170 pred n. l. mala už Taxila charakter gréckobaktrijského mesta, ktoré v roku 141 pred n. l. v rámci sfahovania národov odolávalo severným Šákom.

K najstarším patria nálezy neolitického osídlenia na lokalite Saraikala so štyrmi terasami a kamennými hrobkami. Z mezolitu pochádza upravená jaskyňa Khanpour.

Taxila je súčasťou SD od roku 1980 (Paríž).

Tanzánia – Ruiny Kilwa Kisiwani a Songo Mnara

Ostrov Kilwa Kisiwani a Songo Mnara v stredoveku predstavovali významné obchodné strediská medzi Áziou a Afrikou, neskôr aj Portugalskom a Európou. Osídlili ich asi v 9. stor. pri cestách pozdĺž pobrežia popri ostrovoch Pemba, Zanzibar a Mafia do zlatej ríše Mwenemutapa (Veľké Zimbabwe) a susednej Torwa. Okrem zlata sa tu viac než tri storočia obchodovalo so striebrom, perlami, hodváhom, látkami, sklom, parfumami, korením, slonovinou, kopalom, ryžou, čínskym porcelánom a ďalším tovarom, vrátane otrokov. V 12. – 15. stor. Kilwa Kisiwani kontrolovalo až 1 600 km pobrežia Afriky. V 15. stor. mesto patrilo medzi 16 veľkých islamských miest (mestských štátov) na východoafrikom pobreží.

Krásu tohto mesta popísal už predtým, v roku 1332, arabský geograf Ibn Batuta. V 15. stor. sem doplával aj čínsky moreplavec Čeng Che a následne portugalský moreplavec Vasco de Gama (1497 – 1498). Stalo sa prepravným strediskom otrokov, ktoré navštevovali indickí obchodníci. Neskôr, ako súčasť Zanzibarského sultanátu, sa dostalo pod vplyv Portugalska a Ománskeho sultanátu. V roku 1885 sa ostrovy stali súčasťou Nemeckej východnej Afriky.

Mesto postupne spustlo a miestami sa zmenilo na ruiny. Dodnes však stoja múry Veľkej mešity s 18 kupolami, vybudovanej v 12. stor. a reštaurovanej v 15. stor., ďalej sultánsky palác Husini Kubwa (1310 – 1333), arabská pevnosť Gereza, palác veľkých múrov Makutani zo 14. stor. a niekoľko ďalších budov. Osobitnou architektúrou vynikala najmä mešita Pequeña.

Na ostrove Songo Mnara sa zachovali ruiny paláca, budov areálu rezidence, 5 mešit a zvyšky cintorína s hrobkami. Väčšina budov tu pochádza zo 14. – 16. stor.

Ruiny Kilwa Kisiwani a Songo Mnara sú súčasťou SD od roku 1981 (Sydney).

VZDELÁVANIE

FRODOVA CESTA

Kapitola LI.

Krátka úvaha o krajine

Milí mladí priatelia,

Erazim Kohák, český filozof a publicista, zaoberajúci sa environmentálnymi témami, svojho času prehlásil, že nevidí zásadný rozdiel medzi vertikálnymi a horizontálnymi králikárňami. Nedá mi, aby som sa k jeho názoru otvorene nehlásil. Obe koncepcie bývania zobrali ľuďom súkromie, dušu, zmysel pre spojenie ľudí a krajiny (a povedzme si otvorene, často aj akúkoľvek potrebu pospolitosti s inými ľuďmi).

Bytové domy - paneláky, vertikálne králikárne, kumulované do bezduchých sídlisk, uspokojovali potrebu bývania socialistického človeka. Plnil sa plán, strihali sa pásy, ospevovalo sa „konečné víťazstvo socializmu“, nebol čas na človeka, priestor, mierku ... Tu niekde sa stratil nielen človek, ľudia, ale aj záujem o verejný priestor.

Dnešné, horizontálne králikárne, v podobe satelitných mestečiek, s presne vypočítanou a normovanou plochou pozemku, zelene (ak to, čo vidíme, môžeme vôbec pokladať za funkčnú zeleň), parkovísk ... majú ich majiteľom uspokojiť akúsi vnútornú potrebu bývania na vidieku, v lone prírody. Na(ne)šťastie, nikto z nich sa už nezamýšľa nad tým, že to, čo za svoje hypotekárne peniaze dostal, už nie je ani vidiekom a ani lonom prírody. Vidiek sa stráca v uniformite a príroda sa tam jednoducho nezmesťila.

Václav Čilek, český geológ, klimatológ, spisovateľ a filozof, autor vynikajúcich kníh *Krajiny vnútri a voni* či *Makom*. Kniha *Míst*, vyznáva názor, že česká krajina sa kedysi skladala z mozaiky rôznorodých, rôzne starých krajín. Súčasnosť priniesla iba to, že táto pestrá krajina sa postupne (a potupne) mení na jedinú, uniformnú krajinu. Neostáva mi nič iné, len súhlasiť s týmto filozofickým konceptom, s ktorým sa absolútne stotožňujem. Aj slovenská krajina, krajina ako vyskladaná mozaika, sa stráca.

Európsky dohovor o krajine prikazuje členským stranám dohovoru „... uznať krajinu ako základnú zložku prostredia obyvateľstva, ako vyjadrenie rozmanitosti ich spoločného kultúrneho a prírodného dedičstva a základ ich identity.“ Mám obavy, že akékoľvek „uznanie“ nebude a nie je postačujúce, kým sa filozofia pestrej mozaiky krajín, s rôznou genézou vývoja, históriou, prírodnými a kultúrnymi danosťami (výhodnosťami)... nedostane do hláv prichádzajúcich a odchádzajúcich členov vlád a ministerstiev, do hláv primátorov a starostov, do hláv architektov a krajinárov ..., ale aj do hláv obyčajných ľudí obývajúcich a ovplyvňujúcich svojimi aktivitami konkrétne miesto.

Bez pochopenia tejto kontinuity vývoja budeme nivočiť *genius loci* našich malých krajín (regiónov), v ktorých žijeme, a budeme ich nahrádzať uniformitou golfových ihrísk, priemyselných parkov, zo zámkovej dlažby vyskladaných námestí miest, sadrokartónových oblúd nahrádzajúcich hodnotnú architektúru, cudzokrajných drevin v parkových úpravách, reguláciami vodných tokov namiesto využívania ich krajinného potenciálu, importovanými napodobeninami zábavných a oddechových centier... a zároveň budeme vzdychať nad úpadkom turizmu, biodiverzity, stratou ekologickej stability krajín ... a nad tým „že niekto by mal niečo urobiť, zasiahnuť ...“

Je čas chápať krajinu ako predĺžený priestor nás samých. Cítiť ten úžasný svet „avataru“, vidieť v nej keltských a slovenských bohov, počuť dupot koní a hrkot povozov na staroby-

lých jantárových, hodvábných... cestách, žiť v krajine a chrániť ju kvôli nej samej, kvôli živlom, skalám, vodám a životu v nej, ale taktiež kvôli sebe a pre spásu vlastnej duše. Nebáť sa splynúť s krajinou a stáť sa jednotou v rôznorodosti.

Vaše listy, kresby, fotografie očakávam na adrese: ENVIROMAGAZÍN, „Frodova cesta“, Tajovského 28, P. O. Box 252, 975 90 Banská Bystrica

Obálku označte: „Prísne tajné! Len pre Froda“. Najšikovnejších Frodových pomocníkov čakajú knižné odmeny.

Váš Frodo

Otestujte sa

1. Čo znamená autoregulačná funkcia krajiny?

2. Čo je to ekologická stabilita krajiny (resp. ekosystému)?

3. Čo patrí k ekostabilizačným prvkom v krajine?

Ilustračné foto: Lucia Vačoková

4. Na konkrétnom príklade vysvetlite, ako došlo alebo dochádza k narušeniu ekologickej rovnováhy v krajine.

5. Nástup environmentálneho hnutia je spojený s menom osobnosti, ktorá v roku 1961 v publikácii *Tichý jar* prvýkrát upozornila na závažné problémy životného prostredia spojené so vstupom umelých chemikálií a ťažkých kovov do potravných reťazcov, vrátane človeka. Napište jej meno.

6. Rímsky klub je medzinárodná, nevládna a nezisková organizácia, ktorej činnosť je zameraná na štúdium perspektív vývoja ľudskej civilizácie a riešenie globálnych problémov súčasnosti. Pod vedením D. Meadowsa členovia klubu skúmali prostredníctvom počítačového programu vývojové tendencie súčasného sveta. Napište názvy dvoch významných správ, ktoré Rímsky klub publikoval v roku 1972 a 1991.

7. Prudký nárast obyvateľov planéty a rastúca moc technológií pretvárať naše prostredie spôsobili, že dnes sme sa ocitli na prahu globálneho kolapsu. Svet však hľadá riešenie.

Historickým medzníkom bola Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji v roku 1992 v Riu de Janeiro, ktorá konštatovala, že súčasný hospodársky rozvoj vedie k rastúcej devastácii životného prostredia, a preto nie je dlhodobou udržateľný. Súčasne deklarovala nový vhodný spôsob rozvoja spoločnosti – trvalo udržateľný rozvoj. Čo znamená trvalo udržateľný rozvoj?

8. Čo je to Agenda 21? (vyberte správnu odpoveď):

- program trvalo udržateľného rozvoja pre 21. storočie
- prvý celosvetový dokument o uplatňovaní trvalo udržateľného rozvoja v rôznych sférach a na rôznych hierarchických úrovniach
- jeden zo 4 dôležitých dokumentov prijatých na konferencii v Riu de Janeiro

9. Prostredníctvom akého nástroja sa má dosiahnuť trvalo udržateľný rozvoj v poľnohospodárstve? (vyberte správnu odpoveď):

- akčným plánom na ochranu pôd
- stratégiou ochrany pôd a tvorby podmienok pre udržateľné využívanie pôdných zdrojov
- agroenvironmentálnymi programami

10. Ako sa nazýva dohovor Rady Európy zameraný na ochranu, manažment a plánovanie krajiny? Do platnosti vstúpil po ratifikácii desiatimi krajinami 1. marca 2004 a predstavuje nástroj zameraný na kvalitu a rozmanitosť krajiny Európy. Členské štáty podpisom dohovoru potvrdzujú, že krajinu považujú za významnú súčasť európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva prispievajúcu k upevňovaniu európskej identity a podmieňujúcu vytváranie miestnych kultúr. V Slovenskej republike začal tento dohovor platiť 1. decembra 2005.

11. Čo predstavuje krajinné plánovanie? (vyberte správnu odpoveď):

- činnosti smerujúce k zvyšovaniu kvality, k obnove alebo k tvorbe krajiny
- hodnotenie ekologickej únosnosti krajiny
- činnosti zamerané na zlepšenie ekonomickej a sociálnej situácie v krajine

12. Slovenské metodiky krajinnokoekologickeho plánovania, hodnotenia ekologickej únosnosti krajiny a ďalšie metodické postupy dosiahli medzinárodné uznanie. Vysoko sa hodnotí napr. metodika, ktorá dosiahla významný medzinárodný ohlas tým, že sa stala súčasťou Agendy 21 a bola zaradená medzi odporúčané metodiky pre zabezpečenie integrovaného prístupu k plánovaniu a hospodáreniu so zdrojmi krajiny (vyberte správnu odpoveď):

a) ÚSES
b) LANDEP
c) EECONET

13. Ako sa nazýva systém predstavujúci celopriestorovú štruktúru navzájom prepojených ekosystémov, ktoré zabezpečujú rozmanitosť podmienok a foriem života v krajine? Je tvorený biocentrami, biokoridormi a interakčnými prvkami v hierarchických úrovniach: provinciónalnej, nadregionálnej, regionálnej a miestnej (lokálnej) úrovni. Jeho hlavným zmyslom je posilniť ekologickú stabilitu krajiny zachovaním alebo obnovením stabilných ekosystémov a ich vzájomných väzieb.

14. Každý z nás zanecháva po sebe svoju značku, stopu na planéte Zem! Všetko, čo robíme, spotrebúva zdroje a vytvára odpad, ktorý vzniká počas aj po ich použití. To je naša ekologická stopa. Meranie veľkosti ekologickej stopy

je významný krok, ktorý môžeme urobiť. Povie nám, aký je náš vplyv na Zem a dá cieľ, ktorý je možné dosiahnuť. Ekologická stopa je ukazovateľ, ktorý vypovedá (vyberte správnu odpoveď):

- a) o ekonomickom stave krajiny
- b) o celkovom množstve odpadu, ktorý vyprodukuje
- c) o tom ako trvalo udržateľne žijeme
- d) o tom, či sme schopní prežiť nasledujúcich 100 rokov

15. Kedy, kto a kde prvýkrát publikoval koncept ekologickej stopy? (Vyberte správnu odpoveď):

- a) v roku 2000 Jozef Klinda v diele Terminologický slovník environmentalistiky
- b) v roku 1996 dvaja kanadskí vedci Mathis Wackernagel a William Rees v knihe Naša ekologická stopa: Redukovanie ľudského vplyvu na Zem (Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth)
- c) v roku 1987 ministerská predsedníčka Nórska Gro Harlem Bruntlandová v diele Naša spoločná budúcnosť (Our Common Future)
- d) v roku 2004 Ken Webster v diele Rethink, Refuse, Reduce

16. Ekologická stopa predstavuje celkové množstvo územia potrebného na zabezpečenie všetkého, čo spotrebujeme (energia, voda, potraviny, oblečenie, materiály) a na zneškodnenie odpadu, ktorý pritom vytvárame. Čím väčšia stopa, tým väčší vplyv na prírodu. Kvôli existencii medzinárodnému obchodu naša stopa často pozostáva z územia roztrúseného po celom svete. Ako sa volá plocha, ktorú využívame na uspokojenie svojich potrieb? (Vyberte správnu odpoveď):

- a) biologicky aktívna plocha Zeme
- b) biologicky produktívna plocha Zeme
- c) biologicky udržateľná plocha Zeme

17. Prírodné bohatstvo Zeme nie je rozdelené rovnako. Na planéte nás v súčasnosti žije 6,5 miliárd a dispozícií máme 13,6 miliárd globálnych hektárov. Keby každý človek žil ako priemerný obyvateľ USA, ľudstvo by potrebovalo až 4,5 planét. Priemerný Slovak by potreboval 1,57 planéty. Naopak, keby sme žili ako priemerný Nepáľčan, stačilo by nám 0,4 planéty. Priemerná ekologická stopa jedného človeka má v súčasnosti hodnotu 2,7 globálnych hektárov. To znamená, že biologickú kapacitu Zeme prekračujeme o 30

% a pre zabezpečenie aktuálnej potreby ľudstvo využíva plochu zodpovedajúcu nie 1, ale 1,3 planétam. Najprv si vypočítajte, aký je férový podiel zemského povrchu na 1 obyvateľa Zeme a potom určte, aká je ekologická stopa jedného obyvateľa Slovenska (vyberte správnu odpoveď):

- a) 2 globálne hektáre
- b) 4 globálne hektáre
- c) 6,6 globálnych hektárov
- d) 3,3 globálnych hektárov

18. Palivá sú zastúpené všetkými tromi skupenstvami: plyné palivá – zemný plyn, vodík, svietiplyn; kvapalné palivá – vykurovací olej, mazut, benzín, nafta, petrolej; pevné palivá – uhlie, koks, biomasa. Pri spaľovaní sa uvoľňuje chemická energia obsiahnutá v palive. Táto energia sa premieňa hlavne na tepelnú energiu, ktorú ďalej využívame. Ktoré z fosílnych palív má najnižšiu ekologickú stopu? (Vyberte správnu odpoveď):

- a) zemný plyn
- b) uhlie
- c) vykurovací olej
- d) biomasa

PUBLIKÁCIE

Christian Norberg – Schulz
Genius loci
 Krajina, miesto, architektúra
 Dokořán, 2005

Christian Norberg-Schulz, svetovo preslávený nórsky historik a teoretik architektúry, vo svojej najznámejšej knihe s úctyhodnou fotografickou prílohou poodhaľuje podmienky a príčiny umiestnenia, vzniku i podôb miest na

základe analýzy celého systému okolností, ktoré stáročia sprevádzajú vývoj mestského organizmu. Popritom sa nevyhýba filozofickým a etickým otázkam, spojeným s mestami ako ľudskými sídliskami. Svoje teoretické východiská dokazuje na analýze troch rozdielnych miest: Ríma, Prahy a Chartúmu. Rím je prototypom mesta klasického, Praha romantického a Chartúm kozmického.

Václav Čílek
Krajiny vnitřní a vnější
 Dokořán, 2005

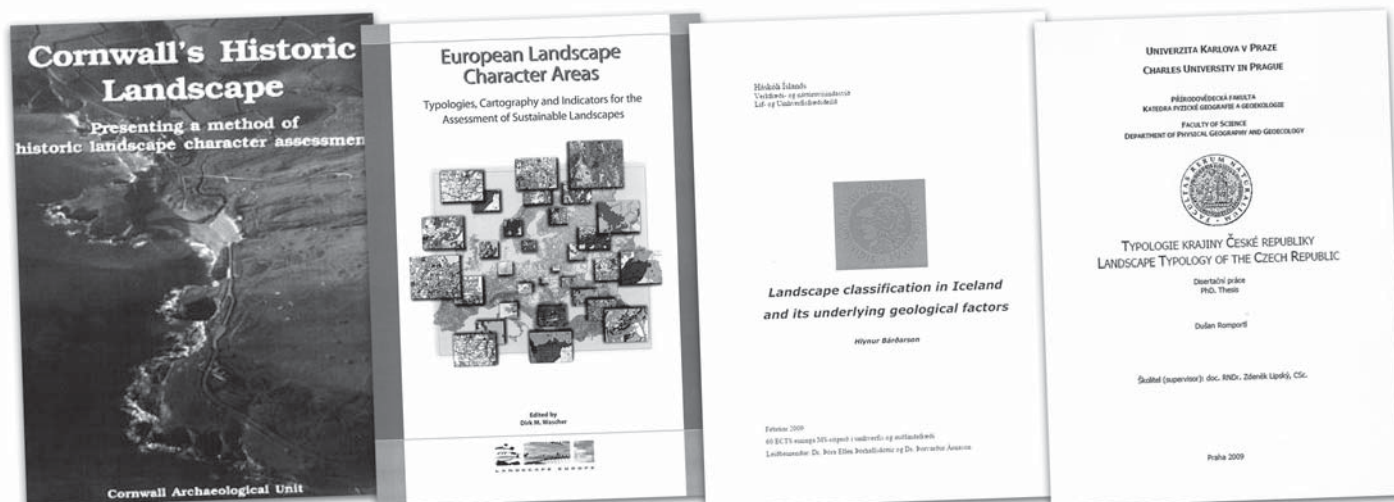
Krajina sa od 90. rokov 20. storočia stala jedným z kľúčových pojmov prírodných, ale aj niektorých humanitných vied. Prvá polovica textov sa týka skutočnej, fyzickej krajiny, jej premien a ochrany. Druhá časť je venovaná vnútorným krajinám duše – fenoménu génia loci, postave „Zeleného muža“, keltským bohom v druhohorách a pod. Celok uzatvárajú Pútnikove pravidlá putovania po posvätných miestach a obsahy súpis literárnych i hudobných prameňov, ktoré sú pre vstup do krajiny potrebné. Hlavným motívom knihy je nutnosť chrániť krajinu kvôli nej samej, kvôli žvlom, skalám, vodám a životu, ale tiež kvôli sebe a vlastnej duši.

Martin Martinček, Marián Pauer
Ako sa krúti svet
 How the World Turns Round
 Slovart, 1995

Martin Martinček patrí k mimoriadnym a svojim dielom k najväčším slovenským umeleckým fotografom. Inšpirovaný ľuďmi a prírodou rodného Liptova vytvoril rozsiahle, často novátorské fotografické cykly. Spoluautorom publikácie Ako sa krúti svet je významný slovenský kritik a teoretik fotografie Marián Pauer. Čiernobiele fotografie zo slovenského vidieka zachytávajú človeka a jeho každodenný život. Martinčekove snímky nič nepredstierajú. Sú to pravdivé, čestné fotografie, nič si nenahovárajú. Martinčekova tvorba je hlboko ľudská svojím človečen-ským rozmerom.

Príklady spracovania typológie krajiny v európskom priestore

PRÍLOHY K ČLÁNKOM

Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR odštartoval v 23 obciach (príloha k článku na s. 14 – 16)

Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR

Program vychádza zo spoločenskej zodpovednosti za ochranu územia Slovenskej republiky pred povodňami, z medzinárodných trendov a z aktuálnych požiadaviek Európskej únie na uplatňovanie princípov a postupov integrovaného manažmentu povodí.

Cieľom programu je vytvoriť, aktivovať a dlhodobo vytvárať podmienky pre spoločensky užitočné a makroekonomicky efektívne fungovanie komplexného a integrovaného

systému opatrení pre zabezpečenie prevencie pred povodňami, pre znižovanie rizík vysušovania krajiny a pre zníženie dôsledkov negatívnych zásahov do krajiny.

Program kladie dôraz na komplexnú revitalizáciu a obnovu poškodenej krajiny a svojím zameraním prináša zmenu prístupu k využívaniu krajiny a k hospodáreniu v nej od prevažne exploatačného prístupu k ekologicky vyváženému, s dôrazom na revitalizáciu a obnovu krajiny. Program bol schválený uznesením vlády SR č. 744 z 27. októbra 2010 k návrhu programu revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR a návrhu jeho realizačného projektu 2010.

1. SPOLOČENSKÉ DÔVODY, PRE KTORÉ PROGRAM VZNIKÁ

Opatrenia protipovodňovej ochrany a hospodárske aktivity v krajine uskutočňované na Slovensku v posledných desaťročiach boli koncepcie zamerané na čo najrýchlejší **odtok dažďovej vody z povodia/územia/krajiny**, čomu odpovedali i projektované parametre vodohospodárskych stavieb a charakter úprav a zmien krajiny. Aj napriek tomu, že niektoré z nich boli formálne nazývané ako preventívne, svojou podstatou boli predovšetkým opatreniami na ochranu územia v čase povodne a na transformáciu povodňových prietokov. Po ústupe povodne, vzhľadom k charakteru úprav krajiny, však v priebehu väčšej časti roka dochádza k zvýšenému odvodňovaniu územia. Jednotlivé časti krajiny tak vykazujú znaky poškodenia (monokultúrna poľnohospodárska krajina, erózne procesy na lesných cestách a v lesoch, nadmerné odkanalizovanie dažďových vôd zo zastavaného územia a pod.). Prevencia pred povodňami v zmysle systematických protieróznych a vodozádržných úprav krajiny sa pri jej pretváraní dostala do úzadia a nadobudla skôr formálny charakter, ktorý je v súčasnosti ešte umocnený hospodárskymi aktivitami, pri strate fortieľa dobrej užitočnej a vyváženej starostlivosti o krajinu.

Hospodárskym plánovaním a investičnou činnosťou v minulosti vznikli pritom aj významné vodné diela, priehrady či suché poldre, ktoré funkčne transformujú povodňové vlny a ochranné hrádze, ktoré a v čase povodní ochraňujú najmä veľké mestské sídla a údolie Váhu.¹ Treba však zdôrazniť, že na Slovensku má ochrana pred povodňami čisto hydrotechnickými opatreniami tiež svoje finančné a kapacitné limity. Vzhľadom na horský reliéf, rozvetvenú riečnu sústavu a koncentráciu osídlenia v údoliach riek neexistujú na Slovensku lokality, v ktorých by vybudovanie ďalších vodných diel ako súčasť účinnej ochrany pred povodňami, malo väčší ako lokálny význam.

Z hľadiska celoplošnej ochrany územia/krajiny pred povodňami, sú doteraz uplatňované riešenia budované predovšetkým na vodných tokoch, teda na odtoku vody z ekosystémov krajiny. Väčšina územia, viac ako 95% rozlohy SR (lesy, poľnohospodárska pôda a zastavané územie) nevstupuje zatiaľ systémovo do prevencie pred povodňami a znižovania povodňových rizík. Z dlhodobého hľadiska, ak sa zabezpečuje ochrana územia pred povodňami iba na vodných tokoch, nedokážu byť takéto technické koncepcie dostatočne účinné. V podmienkach zvyšujúcej sa intenzity zrážok a veľkých privalových dažďov sa povodňové riziká zvyšujú. Aktuálnou je preto úloha zaoberať sa revitalizáciou poškodených častí ekosystémov krajiny a zahrnúť do systémov znižovania povodňových rizík aj tie časti územia Slovenska, ktoré doteraz v preventívnych protipovodňových opatreniach

absentovali. Potenciál takéhoto spôsobu redukcie rizík je prirodzene veľmi vysoký. Do popredia vodohospodárskej a pôdohospodárskej politiky sa preto dostáva **integrovaný prístup**, ktorý rozširuje doterajší hospodársky prístup v nakladaní s pôdou a vodami a dopĺňa doterajšie inžinierske prístupy na zabezpečenie ochrany územia v čase povodne o revitalizačné a adaptačné aktivity charakteru prevencie pred povodňami v krajine.

Doterajšie technické opatrenia protipovodňovej ochrany vo viacerých oblastiach Slovenska a v povodiach takmer všetkých väčších tokov v súčasnosti už nedokážu dostatočne zohľadňovať **podstatu a dynamiku procesov a činností prebiehajúcich a vykonávaných na územiach povodí**, v lesnej a poľnohospodárskej krajine, v urbánnych zónach, v intravilánoch miest a obcí, pri výstavbe dopravnej a priemyselnej infraštruktúry, pri projektovaní zastavaných plôch. Napriek realizovaným opatreniam v posledných dvoch desaťročiach narastal odtok dažďovej vody z územia/krajiny, ktorý v súčasnosti preyšuje kapacity vybudovaných technických protipovodňových opatrení.

Riešenie nie je v rozširovaní existujúcich a v budovaní nových, kapacitne väčších sústav rýchlych odtokov dažďovej vody, ale v zabezpečení vyvážených systémov súčasne chrániacich vodu v prostredí a súčasne umožňujúcich bezpečne odvádzanie prirodzených prebytkov vody z prostredia riečnou sieťou. Podstatu riešenia je teda potrebné hľadať v **celoplošnom integrovanom manažmente povodí**, integrovanom manažmente súvislých území krajiny, v intravilánoch i extravilánoch miest a obcí, v ekosystémovom prístupe k vode a ku krajine ako celku. To je možné dosiahnuť len uplatňovaním princípov a postupov integrovaného manažmentu povodí/územia/krajiny.²

Jedným zo základných krokov účinnej prevencie voči povodňami je obnovenie ekosystémových funkcií povodia a krajiny, ktoré svojimi prirodzenými vlastnosťami zadržia dažďovú vodu, umožnia jej vsakovanie do podlažia, zabezpečia kvalitu pôdy a v rámci **priestorovej optimalizácie** funkcií, potrieb a využívania krajiny človekom, aj jej ekologickú stabilitu.

Prognózy potvrdzujú, že určujúcim faktorom budúceho hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja krajín a regiónov bude **stabilný hydrologický režim v povodiach** schopných lepšie odolávať extrémom počasia, bez ničivých povodní, procesov vysušovania krajiny a bez rizík ostatných živelných pohrôm. Takýto želateľný stav krajiny je možné dosiahnuť len tým, že pri realizácii hospodárskych aktivít v povodí/územia/krajine sa budú uplatňovať **ekosystémové postupy**, ktoré posilňujú biodiverzitu a zlepšujú hydrologický režim. Poznatky o hydrologickom režime vodných tokov na Slovensku potvrdzujú, že riziká extrémnych záplav, vysušovania krajiny a ostatné riziká živelných pohrôm sa budú v nasledujúcich rokoch zvyšovať,

pokiaľ nedôjde k zásadnej zmene v prístupe k využívaniu krajiny, v postupoch jej urbanizácie a k principiálnej zmene v hospodárení s vodou. Problémy sa budú exponenciálne prehlbovať, ak sa nezastaví predovšetkým nadmerné celoročné plošné odvodňovanie krajiny, ktoré vedie k jej prehrievaniu a vysušovaniu. Je potrebné komplexne revitalizovať krajinu tak, aby dochádzalo k prirodzenej obnove vôd v krajinnej štruktúre. To spätne vytvorí priaznivé predpoklady prevencie pred povodňami, suchom a ostatnými rizikami náhlych živelných pohrôm.

Doterajšie civilizačné aktivity v krajine v rôznej miere negatívne ovplyvňujú vodný režim. Je preto potrebné postupne systémovo a komplexne analyzovať jednotlivé povodia a územia a identifikovať tie aktivity a zásahy uplatňované pri hospodárskych činnostiach, ktoré negatívne ovplyvňujú vodný režim povodia/územia/krajiny. Je zároveň nevyhnutné určiť a špecifikovať tie opatrenia v rámci procesov revitalizácie krajiny, ktoré umožnia odstrániť a/alebo výrazne znížiť dôsledky najvýznamnejších negatívnych zásahov do krajiny.

„Hoci povodne sú prirodzeným javom, ľudská činnosť a také zasahovanie človeka do prírodných procesov ako sú zmeny odtoku vody vplyvom urbanizácie poľnohospodárskej praxe a odlesňovania, podstatne zmenili situáciu v celých povodiach. To vystavuje zvýšenému riziku zaplavovaných území, ktoré sa stávajú zraniteľnejšími.

Ak je to možné, nevhodné zasahovanie človeka do prírodných procesov treba v budúcnosti zastaviť, kompenzovať a zabrániť mu. Je nevyhnutné presadzovať vodohospodársku politiku, ktorá je v súlade s využívaním krajiny, ako aj ochranou životného prostredia a ochranou krajiny.

Základnou požiadavkou solidarity je nepresúvať vodohospodárske problémy z jedného regiónu do druhého. Vhodná stratégia pozostáva v trojstupňovom prístupe, v zachytení dažďovej vody, v jej retencii a v jej odvádzaní. To znamená urobiť všetko pre zachytenie dažďovej vody tam, kde padá a na jej zadržanie v lokalite. Prepustením vody do vodného toku je až posledným krokom. Opatrenia integrovaného riadenia vodných zdrojov pre celé povodie majú prednosť pred izolovaným manažmentom povodňových rizík.³

To je **cesta, ktorú chce vytyčiť tento program**. Slovensko bude môcť po nej bezpečne kráčať, bez obáv z toho, aby ktorákoľvek cesta na Slovensku k ničivým povodňiam významne prispievala, alebo bola dokonca jednou z jej priamych príčin.

2. VÝCHODISKÁ PROGRAMU

Doterajšie koncepcie a metodické postupy protipovodňovej ochrany na Slovensku budú nevyhnutne musieť byť doplnené ďalšími systémovými opatreniami, spĺňajúcimi

nielen súčasné, ale aj budúce požiadavky na komplexnú, integrovanú ochranu pred povodňami, na ochranu pred vysušovaním krajiny a ostatnými rizikami čoraz častejšie sa prejavujúcich náhlych živelných pohrôm.

Možno síce uvítať implementáciu povodňovej smernice vo forme zákona č. 7/2010 Z. z. o ochrane pred povodňami a možno tiež uvítať integrovaný prístup, ktorý vyžaduje rámcová smernica o vode, ale Slovenská republika v implementáciách tohto integrovaného prístupu v konkrétnej praxi doteraz zaostávala. Rovnako aj v spôsobe komunikácie a účasti zainteresovaných strán pri príprave jednotlivých fáz plánovacích dokumentov, vyplývajúcich z týchto smerníc, ktorý bol doteraz skôr formálny.

Naliehavosť potreby riešenia problematiky protipovodňovej prevencie potvrdila vláda Slovenskej republiky, ktorá na zasadnutí 27. 8. 2010 vymenovala splnomocnenca vlády SR pre územnú samosprávu, integrovaný manažment povodí a krajiny (ďalej tiež ako „splnomocnenec“), uznesením č. 556/2010 schválila Princípy udržateľnej ochrany územia pred povodňami, zásady integrovaného manažmentu vodných zdrojov a pôdneho fondu a návrh rámcových podmienok pre zabezpečenie integrovaného manažmentu povodí (ďalej len „princípy“). Zároveň uložila, v zmysle schválených princípov, vypracovať medzirezortný, hospodársky Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR (ďalej ako „program“) ako systémový nástroj prevencie pred povodňami a pre znižovanie povodňových rizík, rizík sucha a ostatných rizík náhlych prírodných živelných pohrôm.

Program vychádza zo spoločenskej zodpovednosti za ochranu územia a krajiny Slovenskej republiky pred povodňami, z medzinárodných trendov a z aktuálnych požiadaviek EÚ na integrovaný prístup k problematike vody. Je založený, okrem iných systémových vedomostí a vyššie citovaného dokumentu riaditeľov z oblasti vodného hospodárstva krajín EÚ, na princípoch a tiež na poznaniach obsiahnutých v nasledovných dokumentoch:

2.1. Rámcová smernica o vode číslo 2000/60/ES

Prijatím rámcovej smernice o vode, ktorá nadobudla účinnosť v decembri 2000, sa mení pohľad na ochranu zdrojov vôd. Orientuje sa na vytváranie podmienok pre trvalo udržateľné využívanie zdrojov vody, prostredníctvom **integrovaného manažmentu v povodiach**. Kládje sa dôraz na zachovanie hydroekologických potrieb krajiny. Táto požiadavka na formovanie nového vzťahu človeka k vode vyžaduje zo strany štátnych orgánov a inštitúcií zavedenie nových prístupov v chápaní a zabezpečovaní jej ochrany. Vychádzajú z požiadavky zabezpečenia potrebného množstva vody v zodpovedajúcej kvalite pre jej využitie, za podmienky zachovania prírodných funkcií vodných tokov, prírodného ekosystému a krajiny.

2.2. Smernica o hodnotení a manažmente povodňových rizík č. 2007/60/ES

Smernica Európskeho spoločenstva ustanovuje efektívny právny rámec pre hodnotenie a **manažment povodňových rizík**, s cieľom znížiť nepriaznivé dôsledky povodní na ľudské zdravie, životné prostredie, kultúrne dedičstvo a hospodársku činnosť. Pre prax ochrany pred povodňami sú dôležité jednotlivé činnosti prijaté Európskym parlamentom, ktorých zabezpečenie sa stáva permanentnou povinnosťou každého členského štátu spoločenstva. Smernica zaväzuje členské krajiny EÚ rozpracovať plány manažmentu povodňového rizika pre oblasti, v ktorých existujú potenciálne významné povodňové riziká, alebo v ktorých je v budúcnosti pravdepodobný ich výskyt. Smernica zásadne vyžaduje **koordináciu plánov minimálne na úrovni správneho územia povodia**.

2.3. Biela správa o adaptácii na zmeny klímy číslo 2009/2152

Biela správa Európskej komisie o adaptácii na klimatickú zmenu pre oblasť vodného hospodárstva z roku 2009 odporúča nasledovné: „Manažment krajiny a jeho plánovanie sa musia prispôbiť požiadavke optimálne saturovať krajinu vodou. Je potrebný stabilný vodný cyklus. Je potrebné obnoviť základné ekologické funkcie, ako návrat vody a vegetácie do krajiny. Musí byť zlepšená schopnosť krajiny zadržiavať vodu. To je možné dosiahnuť obnovou mokradí. Prioritou by malo byť **zadržiavanie dažďovej vody** tam, kde padá, najmä však v oblastiach zmenených činnosťou človeka. Zlepšenie infiltrácie vody do pôdy a jej saturácia prispeje k obnove zdrojov podzemnej a povrchovej vody. To prispeje k rozvoju trvalej vegetácie, ktorá zabezpečí zmiernenie teploty. O to sa treba snažiť všade, ale najmä na prehriatych miestach, akými sú značne pretvorené a husto obývané oblasti. Je potrebné vykonať technologické opatrenia na zlepšenie infiltrácie povrchov, protierózne opatrenia, obnoviť vegetačné pásy, zameniť nepriepustné plochy priepustnými, zabrániť holorubom, zabezpečiť dobrú kvalitu a štruktúru lesov. Územné plánovanie treba zmeniť tak, aby umožnilo efektívne uplatnenie týchto opatrení. V tomto procese nesú svoju časť zodpovednosti mnohí účastníci: od verejných predstaviteľov poverených územným plánovaním, developerov, stavebné spoločnosti, až po banky a poisťovne.“

Program plne rešpektuje, vo všetkých detailoch a súvislostiach, vecný a časový harmonogram implementácie Rámcovej smernice o vode č. 2000/60/ES, zahŕňajúc všetky výstupy tohto procesu ako sú napríklad Vodný plán Slovenska a plány manažmentu povodí a implementácie Smernice o hodnotení a manažmentu povodňových rizík č. 2007/60/ES.

Realizácia programu nemení kompetencie rezortov, ale **rozširuje doterajšie nástroje environmentálnej politiky** o oblasti prevencie pred povodňami, adaptácie krajinej štruktúry na zmeny klímy a kládje dôraz na revitalizáciu krajiny. V tomto ponímaní program podporuje ciele a zábery všetkých medzinárodných dohovorov a platných záväzkov v oblasti ochrany a tvorby krajiny, vrátane rámcových zámerov Európskeho dohovoru o krajine, v oblasti ochrany a obnovy biodiverzity, pri rešpektovaní koncepcií a systémov štátnej ochrany prírody a krajiny, lesného hospodárstva, poľnohospodárstva, vodného hospodárstva a ostatných systémov ochrany životného prostredia, vrátane ich právneho a inštitucionálneho rámca platného v Slovenskej republike.

3. CIEĽ PROGRAMU A CESTA K NEMU

Prevenia pred povodňami

Obsahom programu je vytvoriť, aktivovať a dlhodobo vytvárať podmienky pre spoločensky užitočné a makroekonomicky efektívne fungovanie komplexného a integrovaného systému opatrení pre zabezpečenie **prevencie pred povodňami**, pre znižovanie ich rizík, rizík vysušovania krajiny a ostatných rizík náhlych živelných pohrôm.

Najlepšia medzinárodná prax protipovodňovej prevencie podľa európskych expertov spočíva v trojstupňovom prístupe s nasledujúcou postupnosťou:

- (i) **najprv** zachytenie dažďovej vody v mieste/priestore, kde spadne – **retaining**
- (ii) **následne** retencia/akumulácia dažďovej vody v krajine – **storing**
- (iii) **až nakoniec** odvedenie tej časti dažďovej vody, ktorú povodie/územie/krajina predtým neabsorbuje – **draining**

Tento postup zároveň určuje aj hlavné zameranie a

priority programu: **zadržiavanie dažďovej vody v krajine, spomaľovanie jej odtoku a umožnenie vsakovania, revitalizácia a obnova poškodenej krajiny/územia/povodia**.

Preventívne opatrenia budú navrhnuté tak, že budú zvyšovať účinnosť doteraz vybudovaných priamych technických protipovodňových zariadení na ochranu obyvateľstva, zdravia, životov, súkromného a verejného majetku, kultúrnych hodnôt a iných hodnôt majetkovej alebo nemajetkovej povahy pred priamymi škodami spôsobených prívalovými vodami a ničivými povodňami. Jedným zo základných krokov účinnej prevencie proti povodňam **buďe obnovenie ekosystémových funkcií povodia/územia/krajiny**, ktoré svojimi prirodzenými vlastnosťami zadrži dažďovú vodu, umožní jej vsakovanie do podlažia, zvýši kvalitu pôdy a v rámci priestorovej optimalizácie funkcií, potrieb a využívania krajiny človekom, zabezpečí aj jej ekologickú stabilitu.

Zadržiavanie dažďovej vody v krajine

Cieľom programu je revitalizovať schopnosť krajiny zadržať dažďovú vodu. V podmienkach súčasného stavu povodia/územia/krajiny je odtok dažďovej vody umelo urýchľovaný. Dažďová voda v krajine nemôže plniť svoje užitočné funkcie, čo významným spôsobom prispieva k zhoršovaniu stavu povodia/územia a následnému vysušovaniu krajiny. Tým sa cyklicky ďalej zhoršuje retenčná schopnosť pôdy/územia a opätovne dochádza k zvýšeniu rizika ničivejších povodní a ostatných rizík.

Konkrétnym cieľom je vytvoriť a vybudovať v lesnej, v poľnohospodárskej a v urbánnej krajine na celom území SR vodozádržné krajinné a terénne útvary a v intravilánoch obcí a miest **vybudovať vodozádržné systémy**, zariadenia a technické riešenia **s celkovou cyklickou zádržnou kapacitou dažďovej vody v objeme 250 miliónov m³**. Následne tieto vodozádržné systémy/zariadenia zodpovedne prevádzkovať, udržiavať ich funkčnosť, vykonávať ich údržbu a servis. Pôjde o nepretržitý, cyklický proces. **Stanovená cyklická vodozádržná kapacita** vyplýva z analýzy zrážkovoodtokových pomerov povodia územia Slovenskej republiky.⁵

Dôležitým faktorom zvýšenia účinnosti programu, ako aj účinnosti ním vytvorených multiplikačných efektov, je **maximálny čas realizácie programu** potrebný na vybudovanie **stanovenej cyklickej vodozádržnej kapacity**, ktorú program predpokladá v strednodobom (2016) až dlhodobom (2020) časovom horizonte, v závislosti od disponibilných finančných zdrojov programu.

Revitalizácia a obnova poškodenej krajiny

Revitalizácia krajiny je komplexným cieľom programu, jeho hlavnou podmienkou a dominantným preventívnym opatrením proti povodňam a ostatným rizikám. Revitalizáciou krajiny, vhodnými opatreniami a úpravami v krajine a zmenou prístupu k hospodárskemu využívaniu krajiny program zabezpečí minimalizáciu vzniku povodňových prívalových vôd v ich zdrojovej oblasti. Súčasne sa tým obnovia ekosystémové funkcie krajiny, ktoré svojimi prirodzenými vlastnosťami zadržiava dažďovú vodu, umožnia jej vsakovanie, zabezpečia kvalitu pôdy a v rámci priestorovej optimalizácie funkcií, potrieb a využívania krajiny človekom, obnoví aj jej ekologickú stabilitu.

Program na celých plochách povodia/územia s gravitačným sklonom k vodnému toku bude realizovať také preventívne opatrenia, ktoré spomalí povrchový odtok, umožnia vsakovanie dažďovej vody a eliminujú erózne procesy pôdy. Zabezpečí to zmenšenie povodňových prítokov, sploštenie povodňovej vlny a tým aj cieľené zníženie rizík náhlych ničivých povodní. **Synergickým efektom Programu**, pri jeho celoplošnej realizácii, bude zmiernenie

extrémov zrážkovej činnosti nad povodím/územím/krajinou a tým aj zníženie rizika tých havarijných zosuvov pôd, ktorých akcelerátorom je koncentrácia odtoku dažďovej vody v dôsledku nadpriemernej zrážkovej činnosti.

Zadržiavaním dažďovej vody v krajine/území/povodí, spomalením jej odtoku z plôch povodia/územia/krajiny sa vytvorí vhodnejšie podmienky pre jej vsakovanie do pôd. Umožní sa tým **dažďovej vode v krajine rozvinúť jej užitočné funkcie**, ktoré sú z dlhodobého hľadiska nevyhnutné pre revitalizáciu a obnovu krajiny, ako aj pre bezpečnosť a celkovú stabilitu spoločenského prostredia.

Pre zabezpečenie spomalenia odtoku dažďovej vody z plôch povodia/územia/krajiny program umožní zavedenie, rozvinutie a následné zdokonalenie techník zadržiavania dažďovej vody (i) v lesnej krajine a prostredí, (ii) v poľnohospodárskej krajine a (iii) v urbánnej krajine. Program tiež umožní zosúladenie zadržiavania vody v krajine s revitalizáciou vodných tokov, a v čase povodne zosúladenie s realizáciou opatrení na účinnú ochranu územia a transformáciu povodňových vln.

Pôjde o zavedenie a následné využitie, rozšírenie, rozvinutie a zdokonalenie viacerých techník, od (i) ekologickej revitalizácie územia/krajiny, cez (ii) techniky vsakovania dažďovej vody do pôdných štruktúr, až po (iii) drobné technické opatrenia v krajine a aplikácie ich vhodných kombinácií, s cieľom zadržať dažďovú vodu v rozsahu potrebnom tak pre užitočnú a potrebnú revitalizáciu povodia/územia/krajiny, ako aj pre efektívnu a nevyhnutnú prevenciu územia/krajiny pred povodňami, suchom a ostatnými rizikami náhlych prírodných živelných pohrôm.

Zmena civilizačného prístupu

Filozofiou programu bude predovšetkým zmena civilizačného prístupu k vode a ku krajine, pochopenie ich vzájomnej interakcie a komplexnej prepojenosti. Program bude nástrojom k spoznaniu multiplikačnej funkcionality dažďovej vody v krajine a k uvedomeniu si jej efektívneho a strategicky využiteľného potenciálu.

Cieľom programu, z pohľadu jeho filozofie, bude teda civilizačné pochopenie nevyhnutnosti zníženia odtoku tej dažďovej vody, ktorá namiesto potenciálneho úžitku a príspevku k revitalizácii krajiny/povodia/územia, na jeho škodu odtéká do tokov a v čase zvýšených zrážok a prívodných dažďov spôsobuje záplavy a ničivé povodne.

Súčasťou filozofie **Programu** bude aj zmena prístupu k hospodáreniu a využívaniu krajiny/územia/katastra od súčasného prevažne úžitkového (exploatačného) prístupu, zameraného prioritne na čerpanie zdrojov a produkciu, k ekologicky vyváženému prístupu s dôrazom na revitalizáciu a obnovu krajiny/územia/povodia ako predpokladu dlhodobého uchovania produkčného potenciálu krajiny, znižovania povodňových rizík, rizík sucha a znižovania škôd v dôsledku prírodných pohrôm a extrémov počasia. Realizáciou programu budú rozšírené možnosti udržateľného hospodárenia s pôdnym fondom a efektívneho nakladania s dažďovými vodami. Zmenu prístupu ku krajine bude program naplňovať aj dôrazom na revitalizáciu intravilánových plôch miest a obcí, obsahujúce v mnohých prípadoch zanedbané kultúrno-historické a stavebné štruktúry, ktorých vhodná úprava vytvorí podmienky pre ich ďalšie priestorové využitie.

Program touto zmenou civilizačného prístupu účinne podporí optimalizáciu priestorovej organizácie hospodárenia v krajine, najmä poľnohospodárstva, lesného hospodárstva a územného plánovania. Program bude podporovať obnovu, revitalizáciu a tvorbu obnoviteľných prírodných zdrojov (voda, pôda, vegetácia, lesný fond, bi-odiverzita a pod.) a spĺňa náročné požiadavky kladené na trvalo udržateľný rozvoj formulované v Agende 21.

4. PRINCÍPY A NÁSTROJE EFEKTÍVNOTI PROGRAMU

4.1. Procesné riadenie

Program bude vzhľadom na svoju multisektorovosť založený na princípe cyklickej aktivity a riadení systémových prierezových procesov, s cieľom dynamicky, interaktívne a časovo neobmedzene vytvárať podmienky na realizáciu jednotlivých aktivít a projektov programu (**Multisektorové procesné riadenie**). Integrovanou súčasťou týchto procesov riadenia bude predovšetkým:

- **participácia** jednotlivých rezortov, sektorov hospodárstva a verejnej správy, **s efektívnym využitím a zdieľaním ich inštitucionálnych kapacít**, ľudského potenciálu a technologických prostriedkov ako súčasť participácie ostatných subjektov účastných na realizácii Programu (**Integrovaná multisektorová participácia**)

4.2. Makroekonomická efektívnosť

V zmysle princípu, že finančné zdroje určené na realizáciu programu sú z dlhodobého hľadiska pre konkrétne územie/povodie/krajinu vzácné a jedinečné, jedným z najdôležitejších kritérií a súčasne hospodárskym cieľom programu je **maximalizácia makroekonomickej efektivity** programu, ktorej hlavnými nástrojmi budú:

- maximálna efektívnosť alokácie disponibilných finančných zdrojov programu zabezpečovaná prostredníctvom systému vypracovávaní, predkladania, schvaľovania a kontroly realizačných projektov RK a IMP (**realizačné projekty programu**),

- cieleňé využívanie multiplikačných efektov z realizácie programu ako hospodárskych impulzov pre inovácie, výrobu, služby a zamestnanosť (**Hospodárske impulzy programu**).

5. ČASOVÁ ŠTRUKTÚRA PROGRAMU

Program z časového hľadiska bude realizovaný v dvoch obsahovo prepojených etapách: Aktivácia programu a Komplexná realizácia programu.

5.1. Aktivácia programu

V tejto etape programu budú aktivované všetky systémové procesy, nevyhnutné na vytvorenie novej kvality legislatívneho prostredia, organizačného zabezpečenia programu a následnú efektívnu realizáciu programu v celom rozsahu jeho užitočnosti.

Legislatívne zmeny

Prvotné nastavenie legislatívy vo fáze **Aktivácie programu** vytvorí legislatívne prostredie pre etapu **Komplexnej realizácie programu** vrátane vytvorenia interaktívnych mechanizmov pre jeho ďalšie zdokonaľovanie (**Interaktívne procesy legislatívnych zmien**). Rozsah legislatívnych zmien v etape Aktivácie programu je bližšie špecifikovaný v kapitole 6.

Štartovacie projekty

Na zníženie rizík povodní a vykonanie preventívnych opatrení pred povodňami v roku 2011 bude súčasťou etapy Aktivácie programu aj zabezpečenie konkrétnych **realizačných projektov programu** pre vybrané územia krajiny (**Štartovacie projekty**).

Štartovacie projekty budú vo fáze Aktivácie programu realizované v podmienkach existujúcej a platnej legislatívy a za súčasného stavu rezortných štátnych podnikov, inštitúcií a ostatných sektorov hospodárstva. Takéto prostredie bude užitočným zdrojom a efektívnu spätnou väzbou, tak pre potrebné **Interaktívne procesy**

legislatívnych zmien, ako aj pre dôležité **reštrukturalizačné procesy** podnikov a inštitúcií zainteresovaných rezortov a sektorov hospodárstva.

Riadenie štartovacích projektov

Prípravu a spracovanie **Štartovacích projektov** zabezpečuje splnomocnenec vlády SR pre územnú samosprávu, integrovaný manažment povodí a krajiny, v spolupráci s Ministerstvom financií SR. Realizáciu **Štartovacích projektov** vrátane zdrojov a spôsobu ich financovania schvaľuje vláda SR na svojom zasadnutí.

Riadenie a koordináciu realizácie **Štartovacích projektov** po ich schválení vládou SR, zabezpečuje **výkonný riaditeľ programu a jeho kancelária**. Organizačne a rozpočtovo je kancelária výkonného riaditeľa programu súčasťou Úradu vlády SR.

Činnosť **výkonného riaditeľa programu** a jeho kancelárie bude ukončená ustanovením právnej formy odborného riadenia programu v rámci nastavenia dlhodobého **Systému organizácie a riadenia programu** v etape Komplexnej realizácie programu ako výsledok legislatívneho procesu, uvedeného v časti 6.3. tohto programu. Do vymenovania výkonného riaditeľa programu jeho činnosť zabezpečuje splnomocnenec.

Všetky realizačné projekty programu budú zabezpečované a vykonávané v podmienkach platnej legislatívy a budú pri dôslednom dodržiavaní všetkých právnych predpisov platných v Slovenskej republike, plne rešpektovať platné majetkové a iné súkromné práva. Taktiež budú zodpovedne dodržiavať a zohľadňovať platnú legislatívu v oblasti štátnej ochrany prírody a krajiny a ich realizácia bude zabezpečovaná a vykonávaná v súčinnosti s príslušnými orgánmi štátnej ochrany prírody a krajiny.

Realizačný projekt programu revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí Slovenskej republiky pre rok 2010, v zmysle uznesenia vlády SR č. 556 zo dňa 27. 08. 2010, je uvedený v prílohe.

5.2. Komplexná realizácia programu

Táto etapa programu nadväzuje obsahovo na etapu Aktivácie programu v čase, keď budú vytvorené legislatívne podmienky na plnú funkčnosť všetkých **základných mechanizmov programu**: (i) prvotného nastavenia legislatívy pre spustenie aktivít na znižovanie rizík, (ii) efektívnej a účinnej správy povodia/územia/krajiny a (iii) systému financovania, organizácie a riadenia programu.

Multisektorovosť programu

Plná funkčnosť základných mechanizmov programu umožní nielen jeho priestorové rozšírenie (**celoplošná realizácia programu**), ale najmä rozvinutie multisektorových aktivít programu. Ich výsledkom budú inovácie v produkcii a službách, ako nevyhnutný predpoklad pre makroekonomicky efektívny hospodársky rast a pre dlhodobé zvýšenie zamestnanosti (**Hospodárske impulzy programu**). Rozsah komplexnosti programu a jeho multiplikačných hospodárskych efektov je podrobnejšie uvedený v kapitole 7.

6. AKTIVÁCIA PROGRAMU

Obsah a rozsah legislatívnych zmien

Prvotné dôsledné nastavenie legislatívy bude výsledkom odborných a právnych analýz a podkladov zameraných predovšetkým na nasledovné oblasti :

6.1. Identifikácia a špecifikácia aktivít pre znižovanie rizík

Legislatívnym procesom definovania aktivít pre znižovanie

vane rizík povodní, rizík vysušovania krajiny a ostaných rizík náhlych živelných pohrôm, budú identifikované, špecifikované a nastavené zákonné pravidlá, nástroje a mechanizmy, ktoré umožnia:

- 6.1.1. zastavenie (*elimináciu*) alebo zníženie účinkov tých civilizačných činností a aktivít, ktoré zvyšujú riziká,
- 6.1.2. spustenie (*aktíváciu*) alebo zvýšenie účinkov takých činností a aktivít, ktoré znižujú riziká,
- 6.1.3. *odstránenie* existujúcich záťaží, vytvorených v minulosti doterajšími hospodárskymi a inými civilizačnými aktivitami, ktoré zvyšujú riziká,
- 6.1.4. dôsledne *uplatňovať mechanizmy negatívnej i pozitívnej motivácie* na odstránenie dôsledkov zanedbania zodpovednosti alebo porušenia povinností vyplývajúcich z kvalitných a účinných právnych noriem zavedených *Interaktívnymi procesmi legislačných zmien*,

a to vo všetkých častiach povodia/územia/krajiny:

- v lesnej krajine • v poľnohospodárskej krajine • v územiach a na plochách vodohospodárskych stavieb
- v územiach a na plochách zastavaných dopravnou a priemyselnou infraštruktúrou • v urbánnej krajine (intra-vilánoch obcí a miest).

6.2. Efektívna a účinná správa povodia/územia/krajiny

Legislatívnym procesom budú vytvorené predpoklady pre vytvorenie efektívnej, účinnej a užitočnej správy povodia/územia/krajiny, v ktorého rámci budú posúdené všetky odborné a právne aspekty, zahŕňajúce predovšetkým nasledovné oblasti:

(1) **Decentralizácia a/alebo demonopolizácia správy drobných vodných tokov a meliorácií** s predpokladanou transformáciou na (i) obce a mestá alebo na (ii) iných nových správcov:

- potrebné legislatívne zmeny, pripravené na základe príslušných odborných, právnych analýz a podkladov, budú zahŕňať aj vypracovanie zákonných podmienok nevyhnutných pre takúto transformáciu, najmä v oblasti odbornej spôsobilosti nového správcu a rozsahu nadobúdaných práv a preberanej zodpovednosti.

(2) **Integrácia manažmentu povodi/území/krajiny** vytváraná zmluvnými vzťahmi medzi existujúcimi zainteresovanými subjektmi/partnermi v povodi/území/krajine:⁷

- v príslušných právnych normách budú určené pravidlá pre obsah a formu uzatvárania zmlúv medzi zainteresovanými subjektmi/partnermi na vytvorenie spoločného postupu a participácie pri realizácii obsahu programu v konkrétnych povodiach/území/krajine (**Zmluvné partnerstvá povodi/území/krajiny**). Predmetná integrácia teda nebude založená na vytváraní nových inštitúcií, ale legislatívnym procesom budú stanovené zákonné pravidlá a/alebo podmienky pre integráciu zainteresovaných subjektov/partnerov na zmluvnom základe.

(3) **Decentralizácia a/alebo demonopolizácia správy nových vodných zdrojov**, vytvorených *realizačnými projektmi programu*, s transformáciou na vlastníkov, správcov a/alebo nájomcov príslušného územia/krajiny:

- odborné a právne analýzy budú podkladom pre vytvorenie legislatívnych podmienok umožňujúcich transformáciu správy nových vodných zdrojov, vytvorených realizáciou programu, vrátane stanovenia zákonných pravidiel pre hospodárske a podnikateľské využitie, pri dodržaní stanovených podmienok a kritérií makroekonomickej efektívnosti.

6.3. Systém financovania, organizácie a riadenia programu

Legislatívny proces zabezpečí podmienky pre dlhodobé financovanie, organizáciu a riadenie programu vo fáze Komplexnej realizácie programu, vytvorením:

(1) **Systému financovania programu**, v ktorom na základe odborných ekonomických, finančných a právnych analýz budú spracované, posúdené, vyhodnotené a určené:

- *zdroje financovania programu*, spôsob ich zabezpečovania a právna forma administrácie finančných zdrojov, pričom **rámec finančných zdrojov programu** budú tvoriť okrem (i) fondov EÚ určených pre Slovenskú republiku (ERDF, EARDF, ESF, KF) a vyčlenených Národným strategickým referenčným rámcom na protipovodňovú prevenciu a (ii) prostriedkov štátneho rozpočtu Slovenskej republiky, aj (iii) ďalšie finančné zdroje určené programom v rámci legislatívneho procesu uvedeného v tomto bode programu.
- *nástroje a podmienky efektívnej alokácie* finančných zdrojov pre realizáciu programu.

(2) **Systému organizácie a riadenia programu** definujúceho postupy, pravidlá a kritériá predkladania, schvaľovania a kontroly realizačných projektov programu:

- *organizáciu administrácie a riadenia* procesu schvaľovania a kontroly realizačných projektov programu,
- *stanovenie kritérií pre hodnotenie* realizačných projektov programu a pre rozhodnutie o poskytnutí finančných zdrojov programu,
- *určenie právnej formy efektívneho odborného riadenia* programu, zahŕňajúceho (i) výkonné manažérske riadenie (*exekutívny orgán*) a (ii) účinné monitorovacie a kontrolné mechanizmy (*dozorný orgán*).

Odborné tímy legislatívnych procesov

Splnomocnenec pre zabezpečenie realizácie legislatívnych procesov, špecifikovaných v častiach 6.1., 6.2. a 6.3., a na zabezpečenie výkonu činností, aktivít a prác, ktoré tvoria ich obsah, vymenuje pre každý z týchto legislatívnych procesov **odborný pracovný tím**. Pri menovaní ich členov splnomocnenec zohľadní odbornú problematiku legislatívnych procesov a **multisektorové zastúpenie**. **Dynamika programu** predpokladá, že vyššie uvedené procesy nevyhnutných legislatívnych zmien budú ukončené v termíne **09/2011**.

7. KOMPLEXNÁ REALIZÁCIA PROGRAMU

Multisektorovosť a hospodárske impulzy

Komplexnosť programu (*multisektorovosť a integrovanosť*) v tejto etape bude obsahovo premietnutá do jeho realizácie v dvoch úrovniach:

- (1) Realizácia programu prostredníctvom komplexných realizačných projektov pre integrované povodia a územia krajiny (*Komplexné projekty programu*),
- (2) Implementácia aktivít programu do hospodárskych procesov verejného a súkromného podnikateľského sektora (*Multiplikačné hospodárske impulzy programu*).

7.1. Komplexné projekty integrovaných území

Zmluvné partnerstvá

Predmetom činnosti a obsahom práce *zmluvných partnerstiev povodi/územia/krajiny* bude predovšetkým príprava, spracovanie a realizácia spoločného **komplex-**

ného projektu programu integrovaného povodia/územia/krajiny, participácia na jeho financovaní a tiež na zabezpečení dlhodobého prevádzkovania a udržiavania všetkých technických opatrení, vodohospodárskych a krajinných diel, drobných i väčších stavieb a ostatných úprav povodia/územia/krajiny, vytvorených príslušným **komplexným projektom programu**, ako deklarácia ich spoločnej vôle prevziať zodpovednosť za stav povodia/územia/krajiny, s cieľom znižovať riziká.

Motivácia zainteresovaných subjektov v povodiach/území/krajine pre takúto zmluvnú integráciu, spolu s určujúcimi **stimulmi zmluvných partnerstiev** pre prípravu, spracovanie a realizáciu *integrovaného/komplexného projektu programu* budú vyplývať:

- (i) z **adresnej zodpovednosti**, vyplývajúcej z požiadaviek právnych noriem etablovaných *Interaktívnymi procesmi legislačných zmien*,
- (ii) a budú podporované **kritériami a pravidlami poskytovania finančných zdrojov programu**, ktoré predloženie spoločného *komplexného projektu programu* zainteresovanými subjektmi povodia/územia/krajiny, integrovanými formou *zmluvných partnerstiev* stanovia ako jednu z nevyhnutných podmienok jeho schválenia a poskytnutia finančných zdrojov programu na jeho financovanie.

Reštrukturalizačné procesy

Multisektorová participácia na štartovacích projektoch vo fáze Aktivácie programu, ale najmä na realizácii *komplexných projektov programu* v etape jeho *komplexnej realizácie* nebude možná bez aktívnej účasti nielen zainteresovaných ministerstiev a ich rezortných podnikov a inštitúcií, ale aj ostatných sektorov hospodárstva. To si bude vyžadovať významné doplnenie a/alebo zmenu ich priorit, čo nevyhnutne povedie k ich **reštrukturalizácii, zefektívneniu činnosti** a následnému potrebnému a želanému **zvýšeniu ich spoločenskej užitočnosti**. Program, ako medzirezortný a hospodársky nástroj revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodi SR sa tak stane jedným z významných príspevkov k úsiliu vlády o **konsolidáciu verejných financií** a k zvýšeniu **makroekonomickej efektívnosti správy krajiny**.

7.2. Hospodárske impulzy programu

Interaktívne legislatívne procesy

Aj v tejto etape *programu* budú pokračovať **interaktívne procesy legislačných zmien** ako výsledok spätnej reflexie, zabezpečenia dynamiky a aktuálnosti programu, pre zabezpečenie jeho celoplošnej realizácie, rozšírenia v prostredí intravilánoch obcí a miest a v neposlednom rade, v rámci **procesov inovácií**, pre strategicky dôležitú cieľnú podporu implementácie jeho impulzov do hospodárskych procesov **zavedenia nových výrob** a poskytovania služieb.

Multiplikačné hospodárske efekty

V dôsledku realizácie *programu* bude **zadržaná dažďová voda v krajine** nielen účinným preventívnym prostriedkom na zníženie rizík povodní, ale v mnohých prípadoch sa stane aj vzácnym a dôležitým zdrojom pre ďalšie hospodárske využitie. Bude poskytovať príležitosti, ktoré môžu byť ďalej realizované zainteresovanými štátnymi podnikmi, verejnými inštitúciami aj súkromným podnikateľským sektorom. V závislosti od prostredia, v ktorom budú konkrétne projekty programu realizované, bude **zadržaná dažďová voda** v revitalizovanej krajine **dostupným, efektívnym a obnoviteľným multifunkčným prírodným zdrojom**.

7.2.1. V lesnej krajine bude:

- *kvalitným zdrojom pitnej vody*⁹ ako strategického a vzácného prírodného produktu, určujúceho súčasné i budúce limity hospodárskeho rozvoja rozsiahlych území, regiónov a celých ekonomík,
- *zdrojom zvýšenia výdatnosti vodných prameňov a následného zvýšenia energetickej potenciálu vodných tokov v krajine,*
- *zdrojom zvýšenia prírodnej biodiverzity a diverzity ekosystémov lesnej krajiny.*

7.2.2. V poľnohospodárskej a vidieckej krajine

sa stane:

- *zdrojom zvýšenia produkčného potenciálu poľnohospodárskej pôdy* zastavením jej vysušovania a degradácie, znížením erózných procesov a zvýšením jej biodiverzity,
- *efektívnym zdrojom úžitkovej vody* pre pôdohospodárstvo (závláhové nádrže),
- *zdrojom posilnenia diverzifikácie hospodárskych činností* vytváraním prirodzeného prostredia pre územne typickú a charakteristickú vodnú faunu a flóru (rybníky a vodné farmy),
- *nenahraditeľným zdrojom vytvárania atraktívneho prostredia pre hospodársky rozvoj vidieka (agroturistické relaxačné a edukačné záhrady).*

7.2.3. V urbánnom prostredí bude dostupným

a efektívnym zdrojom pre:

- *hospodárske projekty ozdravovania klímy* v mestských aglomeračných zónach, v intenzívne urbanizovaných a vysušených prostrediach a územiach intravilánoch miest a obcí vhodným využitím nových inovatívnych technológií, ako sú *bioklimatické záhrady, vodozádržné strešné klimatické systémy, dažďové záhrady, retenčné nádrže na recykláciu dažďovej vody* a ďalšie nové progresívne technológie a technické riešenia vodozádržných systémov,
- *potrebne municipálne servisné činnosti (protipožiarne nádrže, zásobníky úžitkovej vody pre údržbu a čistenie cestných komunikácií),*
- *uplatnenie ostatných inovatívnych prístupov k integrovanému manažmentu vôd v povodí/krajine* (využitie sofistikovaného a vysoko účinného *biotechnologického čistenia odpadových komunálnych vôd*).

Impulzy pre inovácie

Praktickou realizáciou, revitalizáciou a zadržiavaním dažďovej vody v krajine bude *program* nielen priamo naplňať svoj hlavný obsah – budovanie preventívnych protipovodňových opatrení a opatrení na znížovanie ostatných rizík, ale bude tiež cielene vytvárať *sekundárne hospodárske efekty, impulzy pre inovácie*, vytvárať *dopyt po nových inovatívnych technológiách*, technických zariadeniach, nových produktoch a následne aj službách. Bude tak dlhodobo vytvárať príležitosti pre *vyššiu zamestnanosť a hospodársky rast*.

Prezieravé *strategické myslenie* a cieleňá podpora inovácií, zavedenia nových výrob a produktov v oblasti efektívneho využitia potenciálu dažďových vôd a integrovaného manažmentu povodí/území/krajiny môže byť pre tuzemské podniky a investorov neopakovateľnou príležitosťou etablovať sa odvetví, ktoré má v celosvetovom kontexte perspektívu dynamického rastu.¹⁰

Etablovanie tuzemských technologických firiem v tomto odvetví v najbližších rokoch by mohlo byť pre slovenskú ekonomiku významnou konkurenčnou výhodou v čase, keď vedomosti, znalosti, technológie, technické riešenia,

strojné a výrobné zariadenia a súvisiace služby tohto odvetvia/sektora budú žiadané a vysoko zhodnocované tak *na trhoch vyspelých ekonomík* s vysokou koncentráciou intenzívne urbanizovaných území (*Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia, Španielsko, Taliansko, Grécko, Japonsko*), ako aj *na trhoch v súčasnosti rýchlo sa rozvíjajúcich ekonomík s veľkou dynamikou priemyselnosti* (*Čína, Rusko, India, Rumunsko, Bulharsko*). Už v súčasnosti mimoriadny dopyt po produktoch tohto sektora možno zaznamenať v *krajinách Stredného východu* (*Saudská Arábia, Izrael, Turecko*), *severnej a južnej Afriky* (*Alžírsko, Maroko, Egypt, Líbya a Juhoafrická republika*) a v *Austrálii*. Dostatočné obchodné a investičné príležitosti v strednodobom časovom horizonte budú poskytovať aj *trhy susedných krajín* (*Česká republika, Maďarská republika, Poľsko a Ukrajina*), ako dôsledok ich intenzívnej urbanizácie a necitlivého budovania priemyselnej a dopravnej infraštruktúry v nedávnej minulosti.

Technologické projekty programu

Nevyhnutnou súčasťou programu preto budú projekty aktivujúce inovatívne myslenie a využitie odborného ľudského potenciálu, od škôl, univerzít a akademických pracovísk, vedeckých inštitúcií verejného sektora, až po profesionálne kapacity podnikateľského sektora. Cieľom bude účinne podporovať formovanie *produktívnych technologických tímov* a prostredníctvom zmluvných multisektorových partnerstiev znásobovať ich synergiu k vytváraniu efektívneho fungovania *technologických centier programu*, ako účinného nástroja pre sformovanie *tuzemských technologických firiem* v sektore RWM¹¹ a ich úspešné etablovanie v konkurenčnom prostredí medzinárodného trhu.

Technologické projekty programu v oblasti *manažmentu dažďových vôd* vytvoria neopakovateľné príležitosti pre tvorivý potenciál univerzitných a vedeckých pracovísk v oblasti *aplikovaného výskumu*, pre uplatnenie inžinierskych schopností technických vývojových tímov privátneho sektora z viacerých odvetví priemyslu, nevynímajúc aktiváciu činnosti *študentských inovačných centier RWM*.

Participáciu študentských konštrukčných a vývojových tímov v procesoch inovácií, zavedenia nových výrob a implementácií inovatívnych technológií, s využitím technického vybavenia a akademického zázemia bude *program* umožňovať aj prostredníctvom predkladania *absolventských projektov programu* a vytvárať tak príležitosti pre efektívne využitie ich odborných vedomostí, znalostí a nesporného kreatívneho potenciálu.

7.3. Ľudský potenciál a jeho aktivácia

Ľudské zdroje a využitie ich *odborného potenciálu* rozhodujú o úspechu každého ľudského úsilia. O to dôležitejší význam majú pri tak obsahovo a časovom náročnom projekte, aký medzirezortný hospodársky *Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR* predstavuje.

Program bude preto svojim zameraním v etape jeho komplexnej realizácie cieleňá *aktivovať ľudský potenciál*, adresnou motiváciou a vytváraním príležitostí pre efektívne využitie jeho *odborných znalostí, vedomostí a schopností*.

Aktivácia ľudského potenciálu a správne nastavenie motivácií bude nepochybne jednou z najdôležitejších, ale určite tiež *najnáročnejšia úloha manažmentu programu*.

Nastavenie systému motivácie

Pre ďalšie rozpracovanie a zabezpečenie efektívneho

využitia *programom* vytvoreného vodného, energetickeho, produkčného a komerčného potenciálu lesnej, poľnohospodárskej a urbánnej krajiny, a pre nevyhnutnú aktiváciu a uplatnenie odborného ľudského potenciálu, je potrebné, *pri dôslednom dodržiavaní ekosystémového prístupu ochrany vôd a krajiny*, vytvoriť legislatívnym procesom zákonné pravidlá pre:

- systém ekonomických stimulov* pre komplexné/celoplošné zadržiavanie dažďovej vody v povodí/území/krajine,
- adresnú efektívnu alokáciu* týchto ekonomických stimulov pre investorov, prevádzkovateľov vodozádržných systémov a pre výrobcov sofistikovaných inovatívnych technológií a technických riešení, umožňujúcich potrebné zadržiavanie dažďovej vody,
- motivujúci a zároveň makroekonomicky efektívny spôsob časovej alokácie stimulov* v priebehu doby zadržiavania dažďovej vody, resp. času prevádzkovania vodozádržného systému.

Expertný tím legislatívneho procesu ekonomických stimulov

Splnomocnenec na zabezpečenie realizácie legislatívneho procesu, špecifikovaného v časti 7.3., na zabezpečenie výkonu činností, aktivít a prác, ktoré tvoria jeho obsah a na vykonanie potrebných právnych a odborných analýz vymenuje *odborný expertný pracovný tím*. Pri menovaní členov tohto expertného pracovného tímu splnomocnenec zohľadní náročnosť predmetnej odbornej problematiky a potrebné *multisektorové zastúpenie*. *Dynamika programu* predpokladá, že vyššie uvedený legislatívny proces ekonomických stimulov bude ukončený v termíne **12/2011**.

Procesná schéma riadenia programu, znázorňujúca celkovú organizáciu a riadenie programu, jeho základné procesy, väzby a interaktivitu, je uvedená v prílohe.

8. MAKROEKONOMICKÉ PRÍNOSY PROGRAMU

Program zadržiavaním dažďovej vody v krajine, realizáciou ostatných aktivít ekosystémovej ochrany vôd a celkovou revitalizáciou krajiny vytvorí priame finančné, ale aj nefinančné makroekonomické prínosy.

Cieľom programu je vytvorenie cyklickej vodozádržnej kapacity dažďovej vody s objemom **250 mil. m³** v období rokov 2011 až 2016/2020 v závislosti od disponibilných finančných zdrojov, a teda s maximálnou dobou realizácie programu v rozpätí 10 rokov.

Náklady programu na vybudovanie **1 m³** vodozádržného objemu budú v maximálnej výške **4 eur** a celkové náklady programu na vybudovanie stanovenej cyklickej vodozádržnej kapacity v priebehu doby realizácie programu dosiahnu čiastku **1 mld. eur**.

Realizácia programu a jeho multiplikačné hospodárske efekty vytvoria a/alebo umožnia vytvoriť taký celkový makroekonomický prínos, ktorý s určitou mierou mnohonásobne prevyší náklady na realizáciu programu.

8.1. Finančné prínosy programu

Hlavným faktorom určujúcim vysokú makroekonomickú efektívnosť programu je skutočnosť, že program vybudovaním *stanovenej cyklickej zádržnej kapacity dažďovej vody s objemom 250 mil. m³* vytvorí súčasne:

- účinnú celoplošnú preventívnu ochranu územia SR pred povodňami**, pred vysušovaním krajiny a pred ostatnými rizikami, s plošnou cyklickou kapacitou vodozádržného objemu 250 mil. m³,
- nové vysokokvalitné vodné zdroje** a/alebo zvýši

výdatnosť a kvalitu vodných zdrojov, s celkovým ročným príspevkom k vytváraniu vodných zdrojov, rovnajúcemu sa minimálne objemu vybudovanej cyklickej vodozádržnej kapacity.¹³

Ďalšími dôležitými zdrojmi makroekonomických prínosov programu sú **finančné prínosy multiplikačných efektov programu**.

8.1.1. Finančné prínosy z priamej realizácie programu

Uvedená synergia programu, teda súbežné vybudovanie preventívnych opatrení pred povodňami a ostatnými rizikami, spolu s vybudovaním nových vysokokvalitných vodných zdrojov, s využitím inovácií technologického sektora RWM, umožní dosiahnuť:

- (i) minimálne **3,5-násobnú efektívnosť** využitia finančných zdrojov v porovnaní s doteraz uplatňovanými technológiami budovania protipovodňových ochranných hrádzi a
- (ii) minimálne **2-násobnú efektívnosť** využitia finančných zdrojov v porovnaní s budovaním veľkokapacitných vodárenských nádrží pre získavanie nových vodných zdrojov,

čo pri zohľadnení spoločenskej požiadavky na okamžité zabezpečenie nevyhnutnej ochrany pred povodňami a ostatnými rizikami a silnejúcich požiadaviek hospodárstva na vybudovanie nových vodných zdrojov, predstavuje z dlhodobého hľadiska celkovú úsporu prostriedkov štátneho rozpočtu SR v minimálnej výške **3,75 mld. eur**.¹⁴

8.1.2. Finančné prínosy multiplikačných efektov programu

Silnou stránkou programu je vytváranie multiplikačných hospodárskych efektov, ktorých podrobnejšia špecifikácia je uvedená v časti 7.2. a ktorých makroekonomické prínosy pozostávajú predovšetkým z *trvalého vytvorenia nových pracovných miest a z daňových príjmov* plynúcich z obratu technologického sektora RWM a z obratu ostatných programov vytvorených hospodárskych aktivít.

Program už od svojej aktivácie, v prvej etape svojej realizácie, bude okamžite vytvárať pracovné príležitosti najmä pre zamestnávateľov dlhodobo nezamestnaných a príležitosti pre pracovníkov s nižšou kvalifikáciou, hľadajúcich uplatnenie pri prevažne fyzických prácach v lesnej, poľnohospodárskej a vidieckej krajine.

V závislosti od rozsahu, plošnej realizácie a dynamiky, program umožní v období intenzívnej výstavby a zriaďovania vodozádržných systémov (2012 až 2016/2020) vytvoriť prechodne až **30 000 pracovných príležitostí** pri

prácach na plošnom budovaní vodozádržných krajinných útvarov, na vytváraní technických riešení zadržiavania dažďovej vody a na zriaďovaní systémov zvyšovania retenčných schopností povodia/krajiny/územia, priamo v lesnej a poľnohospodárskej krajine a v intravilánoch miest a obcí.

Makroekonomické prínosy zo zamestnanosti

Vybudovaním systémov zadržiavania dažďovej vody a nevyhnutnosťou ich ďalšieho prevádzkovania, udržiavania ich funkčnosti a vykonávania ich údržby a servisu program vytvorí minimálne **4 500 trvalých pracovných príležitostí**.

Významnými zamestnávateľmi sa postupne, so zvyšovaním dynamiky a s celoplošnou a komplexnou realizáciou programu, môžu stať technologické, výrobné, obchodné a servisné firmy v sektore RWM, ktorým program vytvorí príležitosti pre zamestnávateľov a podnikanie odborných profesií, vysokokvalifikovaných pracovníkov a manažérov v oblasti inovácií, zavádzania nových technológií, ich implementácie, prevádzkovania a tiež následného poskytovania súvisiacich služieb, s celkovou predpokladanou absorpčnou kapacitou až **3 750 nových pracovných príležitostí**.

Makroekonomický prínos programu z trvalého vytvorenia **8 250 nových pracovných miest**, v priebehu strednej doby životnosti programom vybudovaných vodozádržných systémov, dosiahne, pri obozretnom vyčíslení, čiastku v minimálnej výške **465 mil. eur**.

Finančné prínosy sektora RWM

Technologický sektor RWM a ostatné programom vytvorené hospodárske aktivity budú, najmä v čase ich dynamického rastu a po trvalom etablovaní sa technologických firiem v trhových segmentoch, okrem makroekonomických prínosov k zvýšeniu zamestnanosti, generovať aj daňové príjmy plynúce z ich obratu. Pri predpokladanom celkovom obrate sektora RWM, počas strednej doby životnosti sektora, v rozsahu rovnajúcom sa 2,5-násobku nákladov programu, dosiahnu daňové príjmy sektora RWM v súhrne minimálnu výšku **645 mil. eur**.

8.1.3. Celkové finančné zhodnotenie makroekonomickej efektivity

Ako vyplýva z ekonomických prepočtov uvedených v predchádzajúcich častiach, **celkové makroekonomické finančné prínosy** programu v časovom horizonte maximálne do 10 rokov od vybudovania *stanovenej cyklickej*

vodozádržnej kapacity, bezpečne *pokryjú celkové náklady programu*.

Ďalej je tiež zjavné, že realizáciou programu sa z dlhodobého hľadiska vytvorí **makroekonomický efekt v minimálnej výške 3,75 mld. eur**. Táto čiastka predstavuje úsporu finančných prostriedkov SR, ktoré by museli byť, pri použití tradičných spôsobov a technológií na vybudovanie kapacít pre protipovodňovú ochranu územia a pre získanie nových vodných zdrojov, vynaložené navyše, aby sa nimi dosiahli vodozádržné objemy a objemy nových vodných zdrojov porovnateľné s programom.

Tradičnými spôsobmi a technológiami však nie je možné dosiahnuť úroveň technickej účinnosti a makroekonomickej efektívnosti vodozádržných systémov, inovatívnych technológií a ostatných technických riešení preventívnych protipovodňových opatrení a opatrení na znižovanie ostatných rizík, vytvorených a vybudovaných programom.

8.2. Nefinančné prínosy programu

Vytváranie prostredia pre hospodársky rast

Slovensko má dva vzácne prírodné strategické zdroje: *vodu a lesy* a jeden talentovaný, zatiaľ však driemajúci nehmotný zdroj: *odborný ľudský potenciál*. Program otvára možnosti pre zhodnotenie ľudského potenciálu cez *inovácie* do uvedenia nových technológií a zavedenia nových výrob, produktov a služieb a vytvára príležitosti pre efektívne, pritom ekologicky citlivé a obozretné, využitie strategického potenciálu Slovenska.

Programom vytváraný, podporovaný a synergický znásobovaný hospodársky potenciál Slovenska, v podobe jeho prírodných strategických zdrojov, odborného ľudského potenciálu a príležitostí pre inovácie v sektore RWM, bude zdrojom želaného štruktúrného **hospodárskemu rastu** a významným príspevkom pre dlhodobé **zvýšenie zamestnanosti**.

Celkový prínos programu bude však omnoho vyšší a nevyčísliteľný. Vytvorí totiž prostredie, v ktorom bude možné **bezpečne pracovať, podnikat a kvalitne žiť**. Prínos, ktorý síce štatisticky do rastu HDP priamo zatiaľ nezahŕňajú, ale o to viac ho vedú oceniť ľudia, ktorí v takej krajine žijú, investori a obchodníci, ktorí v takej krajine chcú investovať a podnikat a turisti, ktorí sa do takej krajiny rady vracajú. Program umožní, aby sa Slovensko takou krajinou skutočne stalo. Program vytvorí podmienky pre zlepšenie kvality života ľudí, ktorí si Slovenskú republiku budú trvalo vyberať ako **lepšie miesto pre život**.

¹ *Úsilie Slovenska riešiť ochranu pred povodňami* vyvrcholilo v 50. a 60. rokoch minulého storočia vybudovaním sústavy vodných diel na Váhu. Vybudovanie veľkých vodných nádrží na hornom toku bolo možné za cenu veľkého presídľovania. Toto riešenie zabezpečilo ochranu na hlavnom toku Váhu, nie však na prítokoch. Ostané vybudované vodné diela nemajú väčšiu a účinnú schopnosť ochrany pred extrémnymi povodňami.

² *Povodie/územie/krajina* – použitie tohto viacsovného označenia v texte dokumentu je vyjadrením uplatneného systémového, komplexného a integrovaného prístupu k predmetnej ploche teritória Slovenskej republiky a zároveň zohľadňuje multisektorový a medzirezortný rozsah programu.

³ Citát z dokumentu: *Najlepšia prax protipovodňovej prevencie, protipovodňovej ochrany a zmierňovania povodní*, vypracovaný v roku 2003 riaditeľmi z oblasti vodného hospodárstva krajín Európskej únie.

⁴ Termín *riziká* v ďalšom texte, ak nie je uvedené inak, zahŕňa povodňové riziká, riziká vysušovania krajiny a všetky ostatné riziká náhlych živelných pohrôm.

⁵ Ing. Michal Kravčík, CSc. a kolektív: *Voda pre tretie tisícročie* – „Neublížime vode, aby ona neublížovala nám“, Typopress 2000.

⁶ Termín *hospodárstvo* vyjadruje v programe, v zmysle integrovaného systémového prístupu, komplexné označenie všetkých sektorov ekonomiky a zahŕňa od sektoru vzdelávania (v užšom chápaní rezort školstva) cez inštitúty podpory podnikania a vytvárania pracovných príležitostí (zahŕňajúc súčasne rezorty práce, sociálnych vecí a hospodárstva) až po sektory tzv. reálnej ekonomiky (výroby, obchodu a služieb).

⁷ *Zainteresovaným subjektom/partnerom (ZSP)* povodia/územia/krajiny je v zmysle obsahu programu každý vlastník, nájomca alebo správca v povodí/území/krajine: (i) od jednotlivých fyzických a právnických osôb, (ii) obcí a miest, (iii) až po veľké štátne a súkromné inštitúcie, podniky alebo právnické osoby s vlastníckym právom a/alebo právom hospodárenia v lesnej krajine, v poľnohospodárskej krajine, v

územiach a na plochách vodohospodárskych stavieb, dopravnej a priemyselnej infraštruktúry a/alebo v intravilánoch miest a obcí.

⁸ *Dlhodobé prevádzkovanie a udržiavanie funkčnosti* všetkých krajinných diel a technických stavieb, vytvorených príslušným Komplexným projektom programu na zníženie rizík bude jeho nevyhnutnou súčasťou, vrátane nákladov na tieto činnosti, povinne zahrnutých do celkových rozpočtových nákladov projektu.

⁹ *Running pure*, analytická štúdia Svetovej banky (november 2002) uvádza, že produkcia neporovnateľne kvalitnejšej pramenistej pitnej vody z lesného ekosystému je až 7-násobne efektívnejšia ako doteraz uplatňované technológie založené prevažne na budovaní veľkokapacitných vodárenských nádrží.

¹⁰ *Na trhu v USA* je už v súčasnosti etablovaných množstvo firiem ponúkajúce produkty a služby ekosystémových inovácií, predovšetkým pre urbánne zóny (*zelené strechy, dažďové záhrady a pod.*).

¹¹ *Rain Water Management (RWM) – Manažment dažďových vôd* pre revitalizáciu krajiny, protipovodňovú prevenciu, pre znižovanie rizík vysušovania krajiny a ostatných rizík.

¹² *Číselné vyjadrenia makroekonomických prínosov a nákladov* Programu, uvedené v tejto časti sú založené na obozretných, konzervatívnych technických a ekonomických výpočtoch. Uvedené hodnoty nie sú časovo diskontované. Detailné výpočty makroekonomickej efektívnosti budú nevyhnutnou súčasťou každého Komplexného realizačného projektu.

¹³ *Technický prepočet* vychádzajúci z minimálnej úrovne efektívnosti transformácie objemu zadržanej vody na vytvorený objem vodného zdroja, uskutočnený na základe skutočne realizovaných projektov, pričom dosahovaná efektívnosť vodozádržných systémov programu pre vytváranie vodných zdrojov bude starostlivo vyhodnocovaná v konkrétnych Komplexných projektoch programu.

¹⁴ Uvedená čiastka nezahŕňa výšku potenciálnych škôd na majetku a kultúrnych hodnotách, zabránených Programom vybudovanými preventívnymi opatreniami proti povodňami a ostatným rizikám.

Metodika identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny

(príloha k článku na s. 18 – 19)

Postupové kroky metodiky identifikácie a hodnotenia charakteristického vzhľadu krajiny

	POSTUPOVÝ KROK	VÝROK, VÝSLEDOK
0. krok	Identifikácia problému	
	Vymedzenie riešeného územia	
	Sumarizácia dostupných poznatkov o území	Sumár dostupných poznatkov o území (prvotná, druhotná, terciálna štruktúra krajiny, vývoj krajiny), mapové podklady
	0. výrok: Základné orientačné informácie o krajine, spracovanie vstupnej databázy o území	
1. krok	Predbežný výber stanovišť, príprava terénneho mapovania	Modely 3D, mapové podklady
	Terénny prieskum	Výber a overenie stanovišť, fotodokumentácia
	Definovanie vizuálno-optických vlastností krajiny	Definovanie vizuálnych polí, vizuálnych sektorov a vizuálnych pásiem
	Výber vizuálne exponovaných plôch	VEP a ich zdokumentovanie
1. výrok: Rozľahlosť krajinného priestoru, vizuálne polia, vizuálna exponovanosť		
2. krok	Fotodokumentácia	Fotosnímky, spracovanie databázy fotosnímkov
	Vizualizácie krajinného priestoru	Modely 3D
	Vizuálna identifikácia znakov	Súpis znakov, definovanie ich atribútov, triedenie a klasifikácia znakov
	Grafická interpretácia znakov	Vizualizácia znakov (fotografia, informačná grafika, kresba)
	Textová interpretácia znakov	Štrukturovaný text
	Interpretácia znakov vyplývajúcich z reliéfu	Čiastkové výroky: Konfigurácia reliéfu vzhľadom na geomorfologické členenie. Výskyt prevažujúcich typov reliéfu podľa relatívnej vertikálnej členitosti
	Interpretácia znakov vyplývajúcich z krajinej pokrývky	Čiastkový výrok: Výskyt prevažujúcich krajinných typov podľa využitia zeme
	Identifikácia krajinného obrazu	Čiastkový výrok: Kombinácie výskytu krajinných typov podľa využitia zeme na typoch reliéfu. Súpis určujúcich vizuálnych znakov krajinného obrazu
2. výrok: Identifikácia a charakteristika typických vizuálnych znakov krajiny, krajinného obrazu		
3. krok	Identifikácia špecifických znakov	Hodnotenie znakov
	Hodnotenie krajinného rázu	Porovnanie vzácnosti a ojedinelosti výskytu súboru znakov
3. výrok: Hodnotenie krajinného rázu, charakteristiky špecifických znakov krajiny, vyjadrenie prírodnej a kultúrnej hodnoty krajiny		
4. krok	Posudzovanie pôsobenia znakov ChVK	Syntagmatická analýza znakov. Hodnotenie pôvodnosti a cudzorodosti znakov podľa typov krajiny
	Identifikácia cudzorodých znakov v ChVK ako indikátorov porúch	Symptómy (poruchy). Vizualizácia vizuálneho dopadu (impaktu), komparatívna analýza
	Hodnotenie vizuálneho dopadu (impaktu)	Definovanie vizuálnej kapacity krajiny, definovanie rizík zániku ChVK
	4. výrok: Identifikácia znakov ChVK podporujúcich, neovplyvňujúcich alebo znižujúcich hodnotu ChVK, riziká zániku, vyjadrenie vlastností znakov (symptómov) znižujúcich hodnotu ChVK	
5. krok	Návrh regulatívov a opatrení	Podmienky priaznivého stavu ChVK a zachovanie charakteristických črt krajiny, charakter opatrení
	Návrh zabezpečenia manažmentu krajiny a trvalého monitoringu	Návrh manažmentu, monitorovací program
	Vyjadrenie o vhodnosti návrhov	Stanovisko, odporúčania na situovanie objektov v krajine
5. výrok: Regulatívy a odporúčania		

Perspektívy Európskeho dohovoru o krajine

(príloha k článku na s. 21)

Európsky dohovor o krajine (EDoK) zdá sa tešiť väčšiemu úspechu ako iné európske dohovory. Je zdrojom nádeje možnosti zlepšenia európskych krajín, ktoré sú pozmenené rozvojom množstva verejných a súkromných aktivít, často považovaných za škodlivé voči kvalite života európskych občanov. EDoK bol pripravený Radou Európy, organizáciou, ktorej primárnou úlohou bolo a je ochrana a podpora ľudských práv a demokracie. Začlenenie krajiny do tohto cieľa bola v princípe neľahká úloha, boli nutné diskusie, vysvetľovanie a presvedčovanie ľudí, aby táto myšlienka zvíťazila.

Prevažná väčšina európskych občanov zotráva pri identifikácii krajiny predovšetkým v selektívnej a elitnej koncepcii jedinečných krajín, takých, ktoré UNESCO uznáva za lokality svetového dedičstva. Avšak, ako jas-

ne vyjadruje EDoK, jeho miera záujmu pokrýva všetky typy krajín. Je možné vnímať priame spojenie medzi touto definíciou oblasti pôsobnosti dohovoru a šírenia ľudských práv a demokracie. Je to preto, že rozšírením záležitosti

tykajúcich sa krajín na vnímanie každodenného okolia ľudí žijúcich v Európe, dohovor zdôrazňuje, že demokratický proces sa tiež musí pokúsiť zlepšiť životné podmienky ľudí a dať im právo, prostredníctvom uplatnenia demokracie, vyjadriť sa pri rozhodovaní v politike týkajúcej sa miest, kde žijú a pracujú, miest kam cestujú, kde trávia voľný čas atď.

EDoK je tiež v súlade s Aarhuským dohovorom

Definícia „Každá zmluvná strana zaručí práva na prístup k informáciám, účasti verejnosti na rozhodova-

com procese a prístup k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru, s cieľom prispieť k ochrane práva každého človeka, príslušníka tejto i budúcich generácií, žiť v životnom prostredí, ktoré je primerané pre zachovanie jeho zdravia a dosiahnutie blahobytu“ spolu s článkom 6 Aarhuského dohovoru špecifikujú, že účasť verejnosti má byť uplatnená od začiatku: „Každá zmluvná strana umožní včasnú účasť verejnosti v čase, kedy sú ešte otvorené všetky možnosti a účasť verejnosti sa môže uskutočniť efektívne.“ Podľa toho budúce perspektívy EDoK sledujú celkom prirodzený smer: zlepšenie krajín, ktoré tvoria časť kvality života pre ľudí v Európe, si vyžaduje väčšiu demokraciu a v tomto zmysle zahŕňa účasť verejnosti v rozhodovacom procese a zabezpečenie práva v záležitostiach životného prostredia. Zároveň nie je absolútne žiaden dôvod k eufórii. Hoci EDoK vydláždil cestu k dosiahnuteľnému činu, stále je v počiatočnom štádiu a v ceste mu stojí mnoho prekážok.

Ťažkosti v implementácii Európskeho dohovoru o krajine

Ťažkosti, na ktoré sa možno naraziť v implementácii EDoK nemusia byť výhradne spojené so šírením novej definície krajiny navrhutej Radou Európy v európskej spoločnosti, ba ani medzi všetkými národnými, regionálnymi a miestnymi zvolenými zástupcami, hoci je pravdou, že staré myšlienky umierajú ťažko. Bude potrebných mnoho aktivít na zvýšenie povedomia a mnoho presvedčovania priviesť týchto politikov k zastávaniu princípov EDoK v ich politikách priestorového rozvoja. Tieto ťažkosti majú niekoľko hlavných príčin:

Nerovnomerný pokrok demokracie v európskych štátoch

Nedá sa poprieť skutočnosť, že politické zmeny vo východnej Európe boli kľúčovou fázou v rozvoji demokracie. Demokracia nie je niečo, čo sa dá naučiť za deň, je dlhodobým a zložitým procesom, ťažko sa nastoľuje, vyžaduje si diskusiu a definovanie prísnych pravidiel pre politické fungovanie spoločností. Štyridsať rokov, počas ktorých boli štáty východnej Európy ovládané týmto autoritárskym režimom, vštepilo vzorce správania vedúce ku kolapsu občianskych zodpovedností, hoci občania týchto štátov si boli často veľmi dobre vedomí nedostatkov týchto politických systémov. Ustanovenie fungujúcej demokracie preto potrebuje čas a je nutná ostrážitosť vyhnúť sa nedostatkom, ktoré často vedú ku korupcii a rodníkarstvu. V tomto zmysle štáty, ktoré stratili zvyk kolektívnej diskusie o sociálnych záležitostiach, i keď vedúcich k nejednotnosti, čelia problémom s implementáciou EDoK, ktorá skutočne odporúča diskusiu medzi občanmi, volenými predstaviteľmi, expertmi, vedcami atď., ako spôsob dospenia k politickým rozhodnutiam, ktoré sú starostlivo zvážené a vzbudzujú všeobecnú prijateľnosť. Naopak, množstvo obmedzení k dostupnosti k zdrojom a k médiám, ktoré zakúsili tieto spoločnosti, vytvorilo silný zmysel sociálnej solidarity, ktorú je možné pozorovať vo väčšine štátov strednej a východnej Európy počas obdobia politického napätia. To je pravdepodobne možnosť využiteľná tými, ktorí majú politickú vôľu implementovať EDoK. Tento postreh však neznamená, že všetky štáty západnej Európy sú žiarivými príkladmi demokracie. Pokusy zahrnúť verejnosť do procesov priestorového rozvoja na miestnej úrovni sa tiež stretávajú s ťažkosťami spojenými s novosťou týchto metód a nedostatkom skúsenosti, s improvizáciou, s úlohou pre niektorých miestnych lídrov naučiť sa bez obavy hovoriť otvorene v tých miestnych komunitách, kde zanechali stopy rodinné alebo susedské spory.

Nerovnomerná miera úrovne vedomia medzi európskymi aktérmi

EDoK sa nepochybne posudzuje ako úspech v zmysle množstva podpisov a ratifikácií členských štátov Rady Európy. Avšak treba uznať, že tento úspech je predovšetkým výsledkom mobilizácie obmedzenej skupiny rovnako zmýšľajúcich osôb, ktoré uspeli v iniciovaní hnutia, samozrejme, vďaka aktivite vykonanej Radou Európy, a tiež vďaka sieťovaniu a úprimnému zaničeniu určitých politikov. Zostáva mnoho aktérov, ktorých treba presvedčiť a zaviazat k elementárnemu cieľ dohovoru, ktorým je zlepšiť každodennú krajinu podstatnej časti európskych občanov. Každý má svoju vlastnú citlivosť voči krajine, ale táto je prekrytá presvedčením, stereotypným myšliením alebo banálnymi politickými a sociálnymi modelmi. Zvyšovanie povedomia nestačí: je potrebné odhaliť ľuďom, prostredníctvom jestvujúcich, ale často schovaných sociálnych vnímaní, čo pre nich záležitosti kvality života a priestorového rozvoja znamenajú.

Predpoklady vedúce k rozvíjaniu EDoK

- Rast úrovne vzdelávania.** Všeobecná úroveň vzdelania ľudí v Európe nepochybne pokročila. Znamenala zlepšenie schopnosti ľudí chápať procesy spoločenskej a environmentálnej zmeny a predovšetkým zvýšil ich smäd po vedomostiach. Nárast úrovne vzdelania by mohol byť prispôsobený k vývinu spoločnosti, ktoré sú prípravenejšie na diskusiu hodnotiacu vplyv a dôsledky politických rozhodnutí a zdôrazňujúcu otázku ich zlepšenia.
- Väčšie ekologické uvedomenie.** Hoci environmentálne záujmy nevedli k formavaniu skutočne silných „zelených“ strán v Európe, nedá sa poprieť fakt, že obavy o budúcnosť planéty a zmena klímy obzvlášť, posilnili rozvoj spoločenského uvedomenia týkajúceho sa environmentálnych záležitostí. Vo Francúzsku sa zmenilo vnímanie krajiny za posledné dve desaťročia – pôvodne identifikovanie s vidieckymi oblasťami je teraz spojené s prírodou – práve pre dôvody intenzívneho poľnohospodárstva. Ľudia sa stali obozretnými voči „moderným“ priemyselným poľnohospodárskym metódam a povedomie voči environmentálnym záležitostiam sa zvýšilo. Väčšie ekologické uvedomenie mladých ľudí je výhodou pre budúcnosť životného prostredia a krajinných koncepcií.
- Väčšie požiadavky občanov, aby boli vypočutí.** Prieskumy vykonávané vedcami v rôznych obdobiach a na rôznych miestach poukazujú na rastúcu túžbu občanov, ba dokonca požiadavku, aby ich politici vypočuli. Je to možné sledovať tak v rastúcom počte a členstve občianskych hnutí rôzneho druhu, ako aj v opačnej tendencii nie bezvýznamného počtu ľudí, ktorí strácajú dôveru v politikov, čo sa občas prejavuje vo vysokej absencii pri účasti na voľbách. Nedávne prieskumy vo Francúzsku ukázali zrod hnutí vo forme združení alebo pobočiek národných mimovládnych organizácií. Toto platí napr. v prípadoch mnohých miestnych nátlakových skupín proti výstavbe veterných parkov a spoločného domového odpadu. Výstavba vysokorychlostných železničných tratí viedla k zrodu, niekedy násilných protestných hnutí, ako v prípade stavby juhovýchodnej trate TGV. V Anglicku sa stavba vysokorychlostnej železničnej trate medzi Dowerom a Londýnom zdržala z dôvodov záujmov o krajinu.
- Očakávaná týkajúca sa zvýšenia kvality života.** Tieto očakávania sú jasne spojené s hore uvedeným procesom. Avšak je možné rozlišovať medzi týmito dvoma súbornými požiadavkami, pretože záujmy o kvalitu života nie sú systematicky prepojené na ekologické problé-

my, ale majú viac dočinenia s problémami spojenými s každodenným životom ľudí, obzvlášť na miestnej úrovni. Miestne komunity sú skutočne veľmi bdelé voči premene svojich životných podmienok. Niektorí pozorovatelia uvažujú, že táto ostrážitosť odráža obavu zo zmeny. Zmena musí byť prirodzene presne a starostlivo vysvetlená tak, aby nenechala u ľudí dojem, že prospeje len privilegovanej časti populácie, ale naopak, sa musí ukázať, že má za cieľ slúžiť verejným záujmom. Túžba byť vypočutí, kombinovaná s očakávaniami týkajúcimi sa rastu kvality života, si teda vyžaduje informačné úsilie a predovšetkým začatie verejnej diskusie, ale za presných, treba povedať, organizovaných podmienok.

Organizovaná verejná diskusia

EDoK poďakuje potrebu účasti verejnosti v procese identifikácie krajín a stanovovania opatrení plánovania, ochrany a manažmentu krajiny. Nehovorí sa však v ňom, akú formu účasti verejnosti treba zvoliť. Správne ponecháva voľbu na zainteresovaných, či už na národnej, regionálnej alebo miestnej úrovni. Sledovanie predchádzajúcich skúseností mnohých európskych štátov, obzvlášť v západnej Európe, poukazuje na nevyhnutnosť pri účasti verejnosti neimprovizovať, ale starostlivo zvážiť metódy a prípravu.

- Forma diskutujúcej základne** bude závisieť od úrovne, na ktorej sa diskusia uskutočňuje. Miestna úroveň je jednoznačne najvhodnejšia na účasť verejnosti. Avšak úroveň sama o sebe nepostačuje. V záležitostiach krajinných koncepcií je potrebné zaistiť súlad medzi opatreniami miestnej správy a rozvojovými schémami, ako napr. dopravná infraštruktúra, ktoré sú často uplatňované na vyšších úrovniach. Účasť verejnosti môže mať rôzne podoby: verejné schôdzky, on-line fóra, spoločné exkurzie, slávnostné udalosti, ktoré môžu znamenať možnosť začať diskusiu. Ako bolo zdôraznené špecialistami, dôležitým aspektom je riadenie alebo moderovanie diskusie. Verejná diskusia môže byť chápaná ako séria krokov, ktorá prispieva k procesu odporúčanému EDoK: identifikácii krajín, stanovovaniu cieľovej kvality krajiny, opatreniam plánovania, ochrany a manažmentu krajiny.
- Formalizovanie diskusie.** Závery musia vyústiť do tvorby dokumentov rôzneho druhu: mapy krajín miestneho záujmu, miestne atlasy odborných znalostí, schémy, blokové diagramy ukazujúce vedomosti účastníkov prítomných počas diskusie. Tento dokumentačný proces je podstatným krokom, ktorý zabezpečuje, že sa z diskusie urobí záznam.
- Miesto a úloha účastníkov.** Rozdelenie úloh medzi rozličné zainteresované skupiny (zvolení predstavitelia, technici, predsedajúci a moderátori, vedci, mimovládne organizácie, miestni ľudia) by nemalo vyvolať dojem, že rozhodnutia klamú verejnosť. Argument, že participácia vedie k zmätku je iba stratégiou kritiky, na ktorú sa spoliehajú oponenti tejto metódy. Prijaté rozhodnutie je na tvorcoch politiky, na zvolených zástupcoch, ktorí musia zhodnotiť mieru zodpovednosti, ku ktorej boli de facto zvolení.
- Mobilizácia vedomostí** je tiež spôsob organizovania diskusie. Diskusia môže byť príležitosťou zhromaždiť podstatu alebo priradiť vedomosti a informácie k hodnotám dotknutého územia, čím sa prispieje k identifikácii krajín. Je však dôležité myslieť na to, ako a kedy budú vedecké a technické vstupy zaradené – na začiatku, v priebehu alebo na konci diskusie.
- Úznanie záverov diskusie.** Môže sa to zdať iba obyčajnou formalitou, predsa len to má podstatný symbolický

význam. Potvrdenie dokumentov znamenajúcich súhlas dosiahnutý všetkými účastníkmi je formou uznania ich záväznosti, motivácie a spoločného súhlasu so závermi diskusií.

Vzájomné pôsobenie medzi stupňami tvorby politiky

Vidíme, že účasť verejnosti v rozhodovacom procese vedúca k stanoveniu opatrení ochrany, manažmentu a plánovania krajiny môže byť ľahko realizovaná na miestnej úrovni. Avšak vynorila sa tiež otázka širších škál v záležitostiach priestorového rozvoja, ako napr. v projektoch rozvoja dopravnej infraštruktúry alebo schémach na ochranu väčších než miestnych krajín. Výsledná potreba konzistencie medzi opatreniami implementovanými na rozličných škálach v sebe zahŕňa tiež interakciu medzi rôznymi úrovňami. Hoci, v zhode s princípom subsidiarity, priorita je daná na miestnej úrovni, predsa len je úplne nevyhnutné môcť kombinovať priority plánovania, ochrany a manažmentu. Interakcia znamená súčasne uplatňovanie prístupov „zdola nahor“ a „zhora nadol“. Z ekonomických dôvodov je odporúčané pre regionál-

nu a národnú úroveň manažovať schémy infraštruktúry a ochrany v prípadoch, kedy budú prúdiť informácie z národnej alebo regionálnej úrovne na lokálnu a opačne, miestne prania a požiadavky môžu informovať verejnú politiku na národnej úrovni.

Platí to obzvlášť pre sektorovo-špecifické politiky, ktoré musia vziať do úvahy krajinný rozmer, ako je garantované v dohovore. Napríklad Spoločná poľnohospodárska politika by mala obsahovať miestne požiadavky týkajúce sa manažovania vidieckych krajín. Je známym faktom, že sektorovo-špecifické politiky (farmárčenie, bytová výstavba, energia atď.) majú zásadný účinok na krajinu a tieto politiky sú v niektorých prípadoch riadené rozhodnutiami prijatými na medzinárodnej úrovni (WTO) alebo sú zviazané s procesmi, nad ktorými nemá miestna úroveň kontrolu. Podľa toho je podstatné manažovať sektorovo-špecifické politiky smerom k väčšiemu prihliadnutiu na krajinný rozmer. Risk, ktorý je možný prijať, pozostáva z predpokladu, že pri procese „zdola nahor“ budú miestne požiadavky prenášané prostredníctvom politických kanálov na to, aby mali dosah na tvorcov politiky na národnej

úrovni, ktorí úspešne prenesú tieto očakávania na medzinárodnú úroveň. To sa do istej miery deje v Európe v prípade environmentálnych smerníc EÚ, aj keď sa musí uznať, že tento proces nie je oddelený od akcie mimovládnych organizácií, ktoré lobujú v Európskej komisii v Bruseli. Zohľadnenie krajinej dimenzie je práve tak nutné na poli európskej politiky.

Originálny prístup ku krajinným aktivitám môže priniesť inovácie do spôsobov, akými komunity vzájomne pôsobia na krajiny, v ktorých žijú a ktoré sú nedeliteľnou súčasťou ich existencie. Takýto spôsob predstavuje nové vnímanie vzťahov občianskych komunít s politickou oblasťou, pretože ak tento proces umožňuje ich účinnú participáciu, budú cítiť, že sú vypočúvané, čo sa odrazí aj na stave krajiny. Je to taktiež spôsob ako prideliť väčšiu zodpovednosť občanom a umožniť im identifikovať sa s krajinami, ktoré pomáhali tvarovať, a vdychli im život.

Yves LUGINBUHL, profesor Parížskej univerzity, Francúzsko, Expert Rady Európy
Zo záverov 7. stretnutia seminárov Rady Európy k implementácii EDoK, Piešťany, 2008 (skrátene)

INFOSERVIS

Aktivity vyplývajúce z Európskeho dohovoru o krajine (EDoK) na území Európy

V rámci implementácie EDoK na Slovensku je dôležitou súčasťou tohto procesu monitoring aktivít vychádzajúcich z princípov EDoK. Tento monitoring môže byť využitý ako databáza poznatkov pre ďalšiu inšpiráciu aktivít implementačného procesu. V rámci monitoringu aktivít týkajúcich sa ochrany krajiny, jej manažmentu a plánovaniu vám predstavíme výber aktivít niekoľkých európskych inštitúcií, ktoré aplikujú nové prístupy opisovania a hodnotenia krajiny. Jednými z nich sú webové aplikácie, ktoré sú prístupné prostredníctvom internetu odborníkom, aj laickej verejnosti, ale aj klasické tlačené publikácie (tieto sú častokrát tiež prístupné v elektronickej podobe na stránkach organizácií).

COUNTRY COUNCIL OF WALES (CCW)

CCW je organizácia, ktorá ochraňuje životné prostredie a krajinu Walesu a jeho pobrežných vôd ako zdrojov prírodného a kultúrneho bohatstva. CCW je aj nadácia pre sociálne, kultúrne a ekonomické aktivity. Jej cieľom je ochrana a tvorba životného prostredia ako hodnotnej súčasti každodenného života ľudí vo Walese.

CCW vytvorilo rozsiahlu priestorovú databázu, ktorá sa nazýva LANDMAP. LANDMAP je podkladom pre hodnotenie vizuálneho vplyvu v procese EIA. Využíva nástroje geografických informačných systémov (GIS), v ktorých vlastnosti krajiny, veličiny a vplyvy na krajinu sú zaznamenané a hodnotené v priestorovo orientovaných dátových súboroch na celonárodnej úrovni. Zahŕňa 5 priestorovo prepojených dátových súborov – Geologická krajina, Krajinné typy, Vizuálna a zmyslová krajina, Historické krajiny a Hodnotený aspekt krajiny. Tieto vrstvy sú voľne prístupné k stiahnutiu na internete prostredníctvom online služby pomocou GIS webservera. Ďalšie informácie o projekte LANDMAP sú prístupné na: <http://www.ccw.gov.uk/landscape-wildlife/protecting-our-landscape/landmap.aspx>

GUIPA je značka vytvorená za účelom predstavenia nových koncepčných príručiek, ktoré majú za cieľ sústrediť poznatky o území cez pochopenie vlastnej krajiny. www.guipa.it je aplikatívny web, umožňujúci každému užívateľovi vyskúšať si prístup „čítania krajiny“ a to prostredníctvom prezerania panorámy územia Liguaria, kde sú vyznačené jednotlivé významné prvky krajiny z hľadiska manažmentu

krajiny, ako aj samotnej histórie krajiny. Tieto jednotlivé prvky sú v textovej prílohe podrobne popísané, ako aj ich úloha v krajine a ich genéza. Na webe je tiež možné nájsť teoretické východiska tohto prístupu a geografické infor-

mácie o danom území. Užívateľ si môže krajinu prehliadať v jednotlivých úrovniach priblíženia.

LANDSCAPE OBSERVATORY OF CATALONIA (LOC) je poradenský orgán Územnej správy Katalánska a katalánskej verejnosti vo všetkých oblastiach týkajúcich sa krajiny. Jedným z hlavných dôvodov LOC je zvýšiť poznanie o Katalánsku u katalánskej verejnosti a podporovať aplikáciu Európskeho dohovoru o krajine v Katalánsku. V tomto zmysle je LOC integračným nástrojom medzi katalánskou samosprávou, lokálnymi autoritami, univerzitami, špecializovanými skupinami a katalánskej verejnosti vo všetkých oblastiach manažmentu ochrany krajiny. LOC sa venuje bohatej osvetovej a publikačnej činnosti. Najnovšou publikáciou vydanou pod ich hlavičkou je Krajina a

participácia verejnosti (Paisatge i participació ciutadana), ktorá vyšla v máji 2010. Publikácia sa zaoberá potrebou participatívneho procesu plánovania a spolupráce medzi administratívami a verejnosťou. Zdôrazňuje dôležitú úlohu EDoK v tomto procese a opisuje základné kľúčové prvky, ktoré musia byť naplnené pre fungovanie participatívneho procesu plánovania.

<http://www.catpaisatge.net/eng/index.php>

NATURE ENGLAND (NE) je verejná organizácia, ktorej hlavnou úlohou je zveľaďovať a chrániť anglické životné prostredie v celom jeho rozsahu. Táto organizácia je za-

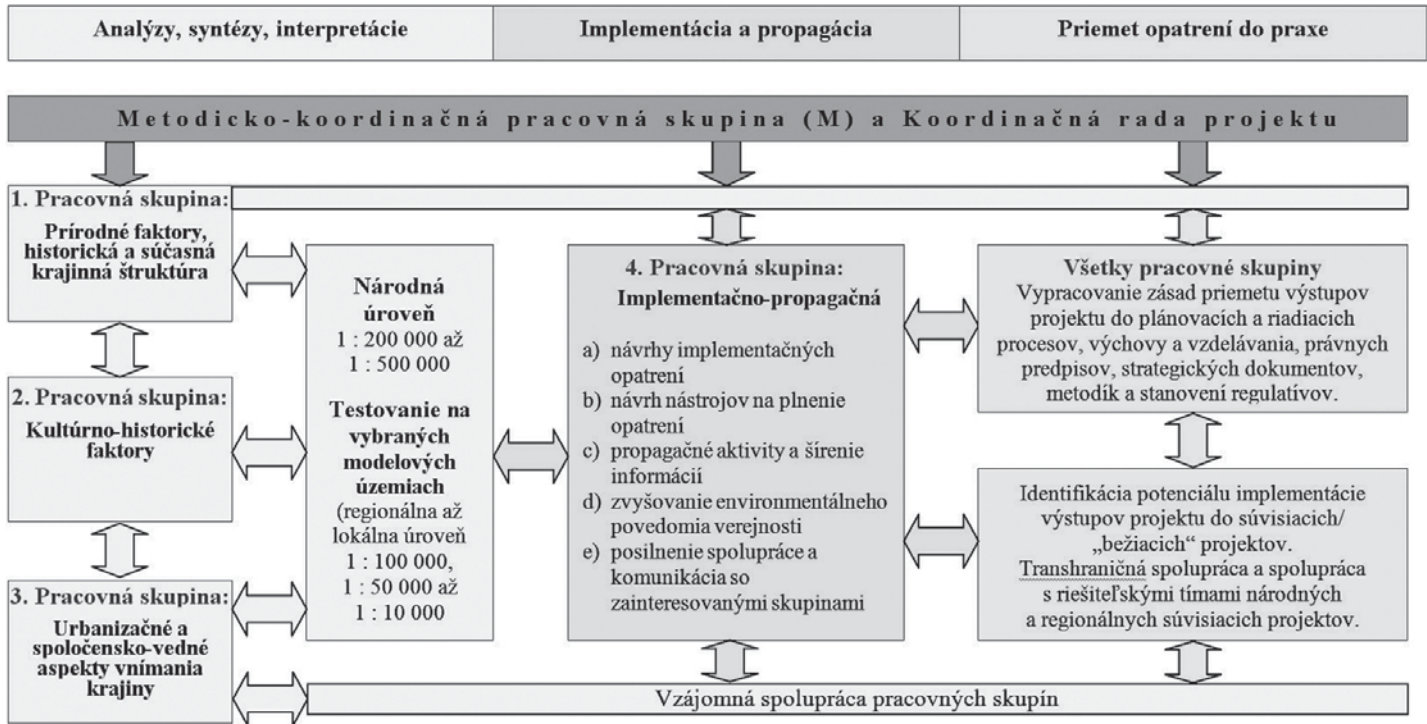
ložená na spolupráci odborníkov, plánovačov, farmárov a verejnosti. NE sa snaží stimulovať ľudí vo vzťahu ku krajine a aktivitami s týmto spojené. NE sa venuje rozsiahlej publikačnej činnosti, produkujú rôzne prípadové štúdie, teoretické príručky, mapy, dáta, ktoré sú využiteľné v GIS. Publikácie sú široko zamerané na rôzne témy, týkajúce sa problematiky krajiny, ich široký záber pokrýva takmer všetky témy ekológie a krajinnárstva, od monitoringu živočíchov a vegetácie až po posudzovanie krajinného rázu. <http://www.naturalengland.org.uk/>

Pod záštitou **RECEP-ENELC** 8. júla 2010 vyšla publikácia Prvé vydanie katalógu krajiny Katalánska: Llieda a okolie (First landscape catalogue of Catalonia: Llieda and surroundings). Prvé vydanie katalógu krajiny Katalánska bolo schválené a vydané v súlade s princípmi EDoK a venuje sa krajine Lliedy a okolia. Je usporiadaný v ôsmich sekciách, ktorým predchádza predhovor. Katalóg identifikuje 22 krajinných jednotiek, z ktorých každá z nich má podrobný opis, čo sa týka prírodných a ľudských zdrojov, ktoré sa vyskytujú v danej krajine, jeho historický vývoj, súčasné usporiadanie, dynamiku hodnôt krajiny, hlavné turistické trasy a vyhládokové body a opis budúceho možného vývoja a posúdenie hrozieb a možností krajinej jednotky.

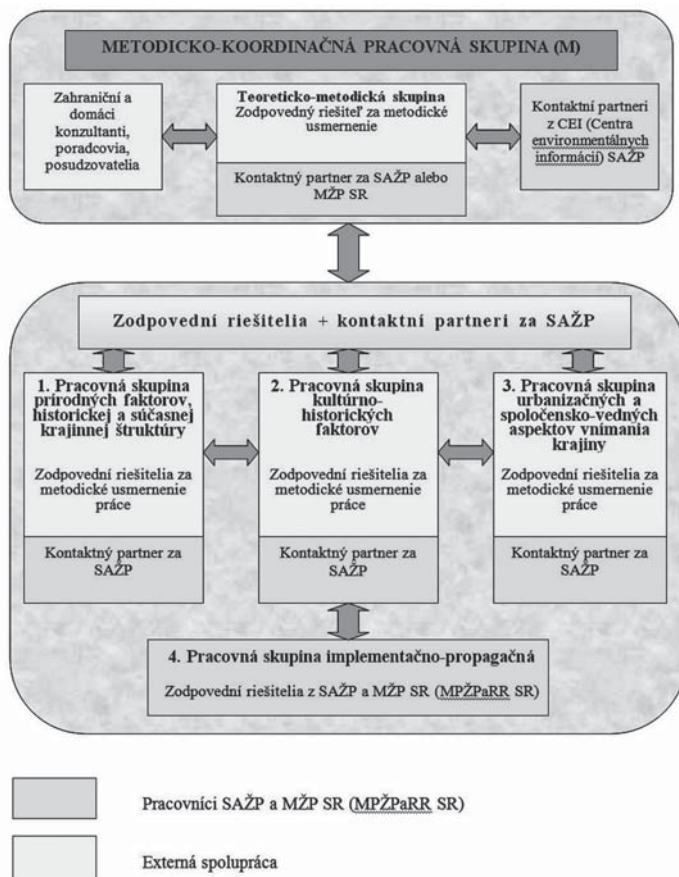
Ing. Robert Robenek
SAŽP Banská Bystrica

Metodický postup spracovania Typológie krajiny SR – úspešný krok pri implementácii naplňania Európskeho dohovoru o krajine (príloha k článku na s. 24 – 26)

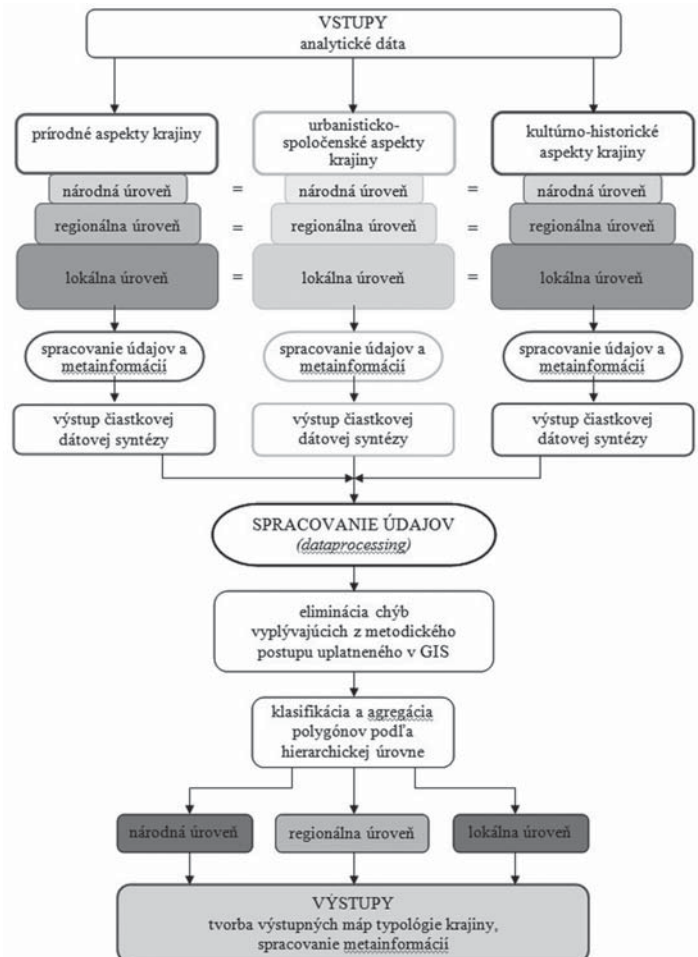
Obr. 1 Návrh implementačného plánu projektu Typológia krajiny SR

Obr. 2: Zloženie metodicko-koordináčnej pracovnej skupiny a koordináčnej rady projektu Typológia krajiny SR – návrh

Obr. 4: Návrh rámcového postupu dátového spracovania typológie krajiny v GIS

Zdroj: Metodický postup spracovania Typológie krajiny SR (2010)

MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE

Založenie Európskej asociácie pre krajinnú ekológiu

Počas obdobia posledných piatich rokov členovia Medzinárodnej asociácie pre krajinnú ekológiu (International Association for Landscape Ecology - IALE) intenzívne pracovali sa príprave založenia Európskej regionálnej organizácie IALE. Hlavnými iniciátormi prípravných prác súvisiacich s jej založením boli prof. Jesper Brandt z Univerzity v Roskilde (Dánsko) a prof. Marc Antrop z Univerzity v Ghente (Belgicko). Kľúčovým motívom pre jej založenie bolo vytvoriť silnú, ale zároveň flexibilnú organizačnú štruktúru pre zabezpečenie stálego kontaktu s Európskou komisiou a jej organizáciami a tiež aj s Radou Európy.

Európska asociácia pre krajinnú ekológiu (so skratkou IALE-Europe) bola založená v rámci Európskej IALE konferencie 2009, ktorá sa konala na Univerzite v Salzburgu (12. - 16. 7. 2009, Salzburg, Rakúsko). Na zakladajúcom plenárnom zhromaždení 13. júla 2010 bol schválený Štatút IALE-Europe, pracovné skupiny a výkonný výbor.

Pracovné skupiny Európskej asociácie pre krajinnú ekológiu a ich tematické zameranie

- I. IALE-Europe, Európska únia a súvisiace subjekty
- II. IALE-Europe, Rada Európy a súvisiace subjekty
- III. IALE-Europe a Európske vzdelávacie iniciatívy pre krajinnú ekológiu
- IV. Štatút IALE-Europe
- V. IALE-Europe a krajinná ekológia ako povolanie v krajinnom plánovaní a manažmente

Podľa prijatého štatútu cieľom IALE-Europe je koordinovať spoločné záujmy krajinných ekológov na európskej úrovni. Nová organizácia nenahrádza existujúce národné organizácie IALE, ktoré boli vytvorené v rámci Európy. Jej úlohou je vzájomne posilniť spoluprácu medzi existujúcimi národnými organizáciami a individuálnymi členmi IALE v rámci širokého spektra oblastí, kde môžu nájsť dobré uplatnenie vedecké teórie krajinej ekológie, jej metódy,

ako aj skúsenosti so vzdelávaním odborníkov. IALE-Europe si zaradila medzi svoje prioritné úlohy motivovať aj ďalšie krajiny Európy, aby si zakladali národné organizácie, prípadne aby spoločne vytvárali regionálne organizácie, združujúce členov z viacerých krajín Európy.

Zloženie výkonného výboru a úlohy jeho jednotlivých členov

Prezident: Lászlo Miklós (Technická univerzita vo Zvolene, Slovensko)

Pokladník a správca webovej stránky: Pedro Cortesão Casimiro (Univerzita v Lisabone, Portugalsko)

Generálna sekretárka: Veerle van Eetvelde (Univerzita v Ghente, Belgicko)

Ďalší členovia:

Geert de Blust (Výskumný ústav pre prírodu a lesy, Belgicko) – zodpovedný za úlohu I

Jürgen Breuste (Univerzita v Salzburgu, Rakúsko) – zodpovedný za úlohu V

Mária Kozová (Univerzita Komenského v Bratislave, Slovensko) – zodpovedná na úlohu III

Emilio Padoa-Schioppa (Univerzita v Miláne, Taliansko) – zodpovedný za úlohu IV

Isabel Loupa Ramos (Technická univerzita v Lisabone, Portugalsko) – zodpovedná za úlohu II

Hubert Wiggering (Leibniz Centrum pre výskum poľnohospodárskej krajiny, Nemecko)

Zástupca IALE-Europe v Rade IALE: Teresa Pinto Correia (Univerzita v Evore, Portugalsko)

Poradcovia: Marc Antrop (Univerzita v Ghente, Belgium), Jesper Brandt (Univerzita v Roskilde, Denmark)

Aké úlohy stoja pre Európskou asociáciou pre krajinnú ekológiu?

Jedna z prvých úloh, ktorú bude zabezpečovať nová organizácia, je príprava európskej IALE konferencie 2013. Už v roku 2007 prejavili záujem organizovať v roku 2013

európsku konferenciu krajinnej ekológie z Ukrajiny. Členovia výkonného výboru IALE-Europe posúdili tento návrh a požiadali regionálnu organizáciu IALE na Ukrajine, aby pripravila na najbližšie zasadnutie výkonného výboru IALE-Europe v júni 2010 podrobnejší návrh s tematickým zameraním, miestom a časom konania európskej IALE konferencie 2013.

Medzi ďalšie dôležité úlohy IALE-Europe patrí spresnenie kontaktov so skupinami organizácií v rámci Európy, a to:

- európske inštitúcie (Rada Európy, Európska komisia a Európska únia, Európska environmentálna agentúra, Generálne riaditeľstvo pre výskum, generálne riaditeľstvo pre životné prostredie, Generálne riaditeľstvo pre poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka)
- ďalšie európske združenia, siete a mimovládne organizácie:
 - a) PECSRL (Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape), EAC (European Arboricultural Council), ECLAS (European Council of Landscape Architecture Schools), EFLA (European Foundation of Landscape Architecture), AESOP (Association of European Schools of Planning)
 - b) Landscape Tomorrow, Landscape Europe, Civilscape, European Spatial Planning Observation Network ESPON a ďalšie iniciatívy
- existujúce siete pre vzdelávanie alebo siete spájajúce vzdelávacie inštitúcie: LE-NET, Le: NOTRE, Socrates/Erasmus, UNISCAPE. Cieľom je podporovať napr. letné školy, prednášky pre PhD študentov, e-learningové vzdelávanie a pod.

Viac informácií o novej organizácii nájdete na stránke <http://eale.landscape-ecology.info/>

Mária Kozová
členka výkonného výboru IALE-Europe

UZNESENIA

Európske prírodné, architektonické a kultúrne dedičstvo vo vidieckych a ostrovných regiónoch

„Takmer 90 % územia rozšírenej EÚ tvorí poľnohospodárska krajina, v ktorej sa nachádzajú prírodné rezervácie so vzácnou faunou a flórou i kultúrne pamiatky tvoriace európske kultúrne dedičstvo. Napriek tomu mnohé politické riešenia, ktoré sa týkajú vidieckych oblastí, neprihliadajú v dostatočnej miere na ich špecifickú povahu a skutočné potreby. Príkladom môže slúžiť aj slovenský vidiek tvoriaci 85 % územia Slovenska so 48 % populáciou, ktorý je v súčasnosti charakterizovaný odlivom mladých ľudí, vymieraním vidieckych oblastí, ohrožovaním kultúrneho dedičstva a hlavne vysokou mierou nezamestnanosti. Považujem túto správu za vysoko aktuálnu, pretože analyzuje súčasný stav a hľadá riešenia na podporu vidieckych a ostrovných oblastí Európy. Zaoberá sa aj budúcnosťou malých tradičných komunít s počtom obyvateľov do 1 000. Upriamuje pozornosť na podporu mikropodnikov, mladých farmárov, tradičných

remesiel a živností, miestnych tradícií a zvykov, ktoré pomôžu zaručiť zatraktívnenie a skvalitnenie života na vidieku a tvorbu pracovných miest. Kultúrnemu dedičstvu je potrebné venovať väčšiu pozornosť a hlavne viac financií. EÚ musí zaviesť komplexný prístup ku kultúrnemu dedičstvu, aby boli ustanovenia o jeho podpore zahrnuté do všetkých oblastí politiky. Víťam iniciatívy Európske dni kultúrneho dedičstva a výmenu skúseností v tejto oblasti prostredníctvom medzinárodných konferencií. Európsky parlament prerokovaním tejto správy potvrdzuje, že mu nie je ľahostajný trvalo udržateľný rozvoj európskeho vidieka.

Zita Pleštinová, poslankyňa SR,
z rozpravy pri prijímaní uznesenia 7. septembra 2006, Štrasburg

Uznesenie Európskeho parlamentu o ochrane európskeho prírodného, architektonického a kultúrneho dedičstva vo vidieckych a ostrovných regiónoch (2006/2050(INI))

Európsky parlament

- so zreteľom na článok 151 Zmluvy o ES,
- so zreteľom na Dohovor UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva zo 16. novembra 1972,
- so zreteľom na Dohovor Rady Európy o ochrane architektonického dedičstva Európy (Granada) z 3. októbra 1985,

- so zreteľom na Dohovor Rady Európy o ochrane archeologického dedičstva (Valeťta) zo 16. januára 1992,
- so zreteľom na Európsky dohovor o krajine, ktorý prijala Rada Európy 20. októbra 2000 (Florenca),
- so zreteľom na Rámcový dohovor Rady Európy o hodnote kultúrneho dedičstva pre spoločnosť z 27. ok-

- so zreteľom na Dohovor Rady Európy o ochrane európskeho kultúrneho dedičstva, uznesenie zo 14. septembra 1982 o ochrane európskeho architektonického a archeologického dedičstva, uznesenie z 28. októbra 1988 o zachovaní architektonického a arche-

ologického dedičstva Spoločenstva, uznesenie z 12. februára 1993 o udržiavaní architektonického dedičstva a ochrane kultúrneho bohatstva a uznesenie zo 16. januára 2001 o uplatňovaní Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva v členských štátoch Európskej únie,

– so zreteľom na rozhodnutie Európskeho parlamentu a Rady 508/2000/ES zo 14. februára 2000, ktoré zavádza program Kultúra 2006,

– so zreteľom na stanovisko Európskeho parlamentu z 25. októbra 2005 v prvom čítaní na účely prijatia rozhodnutia Európskeho parlamentu a Rady č. ???../2006/ES, ktorým sa ustanovuje program Kultúra 2007 (2007 – 2013)7,

– so zreteľom na článok 45 rokovacieho poriadku, Ú. v. ES C 62, 30.5.1974, s. 5.; Ú. v. ES C 267, 11.10.1982, s. 25.; Ú. v. ES C 309, 5.12.1988, s. 423.; Ú. v. ES C 72, 15.3.1993, s. 160.; Ú. v. ES C 262, 18.9.2001, s. 48; Ú. v. ES L 63, 10.3.2000, s. 1; Prijaté texty P6_TA(2005)0397.

– so zreteľom na správu výboru pre kultúru a vzdelávanie (A6-0260/2006),

- A. keďže **kultúrne dedičstvo je významným prvkom identity** a historického vývoja národov Európy,
- B. keďže **kultúrne dedičstvo zahŕňa materiálne i abstraktné hodnoty**, ktoré sa neustále obohacujú o kultúrne a tvorivé príspevky každej nasledujúcej generácie,
- C. keďže **kultúrne dedičstvo zahŕňa architektonické i prírodné dedičstvo** poznačené spôsobom života človeka žijúceho v danom čase a priestore,
- D. keďže Európska únia sa venuje úlohe **podporovať a zachovávať kultúrnu rozmanitosť a kvalitu života a chrániť životné prostredie**,
- E. keďže **zachovanie početných prvkov kultúrneho dedičstva je základom ďalšieho spoločenského a ekonomického rozvoja**, pretože tým zvyšuje ochranu životného prostredia, pracovné príležitosti i európsku integráciu,
- F. keďže **kultúrne dedičstvo je mimoriadne dôležité vo vidieckych oblastiach**, ktoré sice tvoria až 90 % územia Európy, ale pociťujú dôsledky odchodu ľudí, klesajúceho počtu obyvateľstva a hospodárskej stagnácie,
- G. keďže ostrovom Európy, najmä tým menším, sa zväčša podarilo zachovať pôvodné prostredie nezmenené a ich významné kultúrne dedičstvo si vyžaduje vhodnú pomoc, ochranu a podporu,
- H. keďže je dôležité **zachovať a rozvíjať nielen pamätihodnosti, ale aj ďalšie súčasti kultúrnej tvorby**, ktoré formujú a umožňujú vhodné životné podmienky dnešných obyvateľov EÚ,
- I. keďže **európske kultúrne dedičstvo vo svojej celistvosti**, nezávisle od jeho európskeho, národného či miestneho rozmeru **je pre obyvateľov Európy hodnotou základného významu**,

1. vyzýva Radu, aby explicitne uznala **prínos kultúrneho dedičstva k európskej integrácii** z hľadiska európskej identity a občianstva, trvalo udržateľného hospodárskeho a spoločenského rozvoja, medzikultúrnych výmen a kultúrnej rozmanitosti;

2. vyzýva Komisiu, aby pri príprave svojich legislatívnych návrhov účinne vykonávala horizontálnu klauzulu článku 151 ods. 4 Zmluvy o ES v súvislosti s kultúrou a dôkladne zväzila vplyv navrhovanej legislatívy na kultúru a kultúrne dedičstvo, a aby tým zabezpečila, že **opatrenia na ich podporu budú súčasťou každej politiky EÚ**;

3. domnieva sa, že **kultúrne dedičstvo je nutne po-**

važovať za nedeliteľný celok, ktorý si vyžaduje prijatie spoločných ochranných opatrení;

4. zdôrazňuje, že trvalo udržateľný rozvoj predpokladá integrovaný prístup ku kultúrnemu, prírodnému a architektonickému prostrediu v mestských i vidieckych oblastiach, pričom žiada, **aby sa európskemu kultúrnemu dedičstvu vo vidieckych oblastiach venovala osobitná pozornosť**;

5. takisto zdôrazňuje, že **osobitná pozornosť by sa mala venovať ochrane a podpore prírodného a architektonického dedičstva ostrovných oblastí Európy**;

6. domnieva sa, že opatrenia vo vidieckych a ostrovných oblastiach musia zohľadniť tieto zásady:

- **udržateľnú rovnováhu** medzi obyvateľstvom a životným prostredím,
- **integrovaný prístup** k tradične poľnohospodárskym oblastiam,
- **zapojenie miestnych obyvateľov** do navrhovania a vykonávanie politik a zosúladienie ich názorov a rozhodnutí ústredných orgánov;
- **neustály dialóg** so spoločenskými, súkromnými a dobrovoľnými organizáciami, ktoré sa aktívne angažujú v oblasti kultúrneho dedičstva;

7. naliehavo žiada EÚ, členské štáty, miestnu samosprávu a kultúrne mimovládne organizácie, aby **prijali opatrenia na ochranu a rehabilitáciu kultúrneho dedičstva Európy, najmä malých tradičných komunít** a zvyšovali povedomie verejnosti o jeho dôležitosti;

8. domnieva sa, že medzi faktory, ktoré treba brať do úvahy pri rozvoji tohto konkrétneho odvetvia **s osobitným ohľadom na zásadu subsidiarity**, musia patriť:

- **systematický prieskum** vidieckeho dedičstva,
- **vytvorenie legislatívneho rámca**, ktorý zaručí jeho ochranu, pričom zahŕňa **stimuly na zachovanie tradičných budov a komunít** a opatrenia, ktoré zaručia, že nové stavebné činnosti **budú kompatibilné s v blízkosti sa nachádzajúcimi historickými budovami a s miestnou architektúrou**,
- **finančnú pomoc** na obnovu miestnych pamiatok a udržanie tradičných poľnohospodárskych metód,
- **komplexnú obnovu tradičných lokalít a tradičných foriem architektúry**, vrátane vhodného použitia moderných materiálov a zabudovania moderného príslušenstva do tradičných stavieb tak, aby sa nenarušil ich charakter,
- **zachovanie miestneho know-how a tradičných profesií**;

9. vyzýva členské štáty a regionálne a miestne úrady, aby poskytlí tam, kde je to potrebné, **stimuly na zbúranie alebo úpravu budov, ktoré nie sú v súlade s osobitným architektonickým rázom komunity alebo lokality**, v ktorej sa nachádzajú, a narušajú ho, alebo nie sú v súlade s prirodzeným prostredím a okolitými budovami;

10. vyzýva členské štáty, aby v spolupráci s Komisiou podporovali ochranu a zachovanie svojho kultúrneho dedičstva prostredníctvom štrukturálnych fondov a existujúcich iniciatív **LEADER +, URBAN II a INTERREG III**, ktoré budú v nastávajúcom finančnom období (2007 – 2013) začlenené do nových finančných nástrojov politiky súdržnosti a spoločnej poľnohospodárskej politiky;

11. vyzýva členské štáty, aby v snahe chrániť a zlepšiť prírodné a kultúrne prostredie príslušných lokalít pamätali na to, že **stratégia finančných stimulov musí zahŕňať koordináciu medzi centrálnymi a miestnymi úradmi** a inými miestnymi subjektmi a inštitúciami (nezabúdajúc pritom, že mnohé z registrovaných pamiatok sú náboženského charakteru);

12. myslí si, že európske prírodné, architektonické a kultúrne dedičstvo by sa mohlo intenzívne využívať pri rozvoji vidieckych a ostrovných regiónov pomocou alternatívnych

foriem turizmu, ako je kultúrny, ekologický, námorný turizmus a pešia turistika; zdôrazňuje potrebu podporovať opatrenia, ktoré umožňujú všetkým európskym občanom **ťažiť z výhod alternatívneho turizmu**;

13. vyzýva členské štáty, aby **podporovali rozvoj udržateľného alternatívneho cestovného ruchu** – pričom by mali prednostne podporovať malé tradičné komunity pomocou finančných nástrojov Spoločenstva, ako sú Európsky fond regionálneho rozvoja, Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka, Európsky fond pre rybné hospodárstvo a pod.;

14. vyzýva Komisiu, aby v rámci existujúcich programov Spoločenstva, ako je napríklad rámcový program pre konkurencieschopnosť a inováciu, presadzovala **opatrenia na podporu remesiel, aplikovaného umenia a odborných činností, najmä tých, ktorým hrozí, že zaniknú**, a ktoré sú potrebné na výskum, technický rozvoj a zachovanie architektonického dedičstva;

15. vyzýva Komisiu a členské štáty, aby **podporovali prípravu odborníkov** špecializovaných na využívanie a manažment priestoru, na architektúru, reštauráciu a opravu budov a príbuzné činnosti, aby zachovali osobitosti kultúrneho dedičstva a zároveň ho prispôsobili súčasným potrebám; žiada aj opatrenia na zlepšenie odbornej prípravy remeselníkov a dodávateľov tradičných materiálov a na výber metód, ktoré zabezpečia ich stále využitie;

16. vyzýva Komisiu, aby v rámci siedmeho rámcového programu pre výskum, technický rozvoj a demonstračné činnosti (2007 – 2013) podporovala **úsilie zamerané na tvorbu nových nástrojov, techník a metód na zachovanie kultúrneho dedičstva**;

17. vyzýva Komisiu a členské štáty, aby **neposkytlí finančné prostriedky Spoločenstva na projekty, ktoré budú mať preukázateľne za následok zničenie cenných súčastí nášho kultúrneho dedičstva**;

18. vyzýva Komisiu, aby v rámci existujúcich programov Spoločenstva prijala **opatrenia na lepšiu dostupnosť a podporu malých podnikov, tradičných remesiel a živností, miestnych tradícií a zvykov**, aby prostredníctvom rozsiahlej kampane podporila dediny a komunity v rámci členských štátov, a tak rozhodnou mierou prispela k rozvoju miestneho hospodárstva a zabránila vyludňovaniu vidieka;

19. vyzýva Komisiu, aby podporovala zdieľanie a výmenu skúseností v tejto oblasti prostredníctvom **medzinárodných konferencií a stretnutí**;

20. vyzýva Komisiu, aby predovšetkým v rámci programu Kultúra (2007 – 2013) poskytla partnerským sieťam v rôznych členských štátoch **príležitosti uskutočňovať viacročné projekty na podporu dobre udržiavaných tradičných komunít** s počtom obyvateľov napríklad do 1 000;

21. domnieva sa, že takéto opatrenia umožnia zorganizovať kultúrne aktivity, ktorých zámerom bude rozvíjať kultúrne dedičstvo týchto komunít **s dlhodobším cieľom posilnenia spolupráce medzi tradičnými komunitami v Európe** a umožniť im **rozvíjať špecificky miestnu kultúru zároveň s jej európskou dimenziou**;

22. vyjadruje želanie, aby sa v budúcnosti vyvinuli **akcie v prospech malých, tradičných komunít**, podobne ako je to v prípade tzv. hlavných miest kultúry;

23. domnieva sa, že cena Európskej únie za kultúrne dedičstvo, ktorú udeľuje organizácia Europa Nostra, je hodnotnou iniciatívou, v ktorej by sa malo v budúcnosti pokračovať; domnieva sa, že v tejto súvislosti a v širšom kontexte **by sa mala zaviesť nová kategória ocenení za najlepšiu celkovú obnovu tradičnej komunity** na povzbudenie tých komunít, ktorým sa podarilo zachovať celé pôvodné prostredie alebo jeho časť, aby sa ich snahy v tomto smere zintenzívnili;

24. víta nedávny návrh podaný v Rade na zostavenie zoznamu európskeho dedičstva a vyzýva Komisiu, aby ho podporila; domnieva sa, že v tejto súvislosti by sa mal **klásť osobitný dôraz na miestne kultúrne dedičstvo vidieckych a ostrovných oblastí, pričom treba prihliadať aj na nehmotnú stránku kultúrneho dedičstva**; domnieva sa, že je potrebné pozvať aj kandidátske krajiny, aby sa zapojili do tejto iniciatívy;

25. vyzýva Radu a Komisiu na podporu Európskeho

roku kultúrneho dedičstva, aby si európska verejnosť lepšie uvedomila význam prijatia opatrení na rozvoj jej kultúrneho dedičstva;

26. vyzýva Komisiu a členské štáty, aby spolupracovali s Radou Európy pri ďalšej podpore tradičných komunit a architektonického dedičstva vo vidieckych a ostrovných oblastiach **v rámci iniciatívy Európske dni kultúrneho dedičstva**, aby si európska verejnosť lepšie uvedomila hodnotu miestnych architektonických

pamiatok;

27. vyzýva Radu, Komisiu a členské štáty, **aby brali do úvahy viaceré dohody Rady Európy a UNESCO o ochrane prírodného, architektonického a kultúrneho dedičstva Európy** a aby posilňovali spoluprácu s týmito organizáciami v súlade s článkom 151 ods. 3 Zmluvy o ES;

28. poveruje svojho predsedu, aby toto uznesenie postúpil Rade, Komisii, vládama parlamentom členských štátov a Rade Európy.

VZDELÁVANIE

Medzinárodná letná škola *Metropola so zeleným srdcom*

Bratislava sa v lete od 6. do 11. júla 2009 stala metropolou so zeleným srdcom a privítala 31 účastníkov medzinárodnej letnej školy z desiatich krajín a 25 lektorov z ôsmich krajín. Celé podujatie prebiehalo v anglickom jazyku a spojilo študentov, vedcov i odborníkov z Českej republiky, Číny, Japonska, Holandska, Macedónska, Maďarska, Nemecka, Poľska, Portugalska, Rakúska, Slovenskej republiky, Sudánu, Švédska, Ruska a Talianska.

Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave a Ústav manažmentu Slovenskej technickej univerzity v Bratislave ako partneri združení v rámci Centra excelentnosti SPECTRA + č. 20240120002 spojili sily s Bratislavským samosprávnym krajom, Magistrátom mesta Viedeň a Magistrátom mesta Bratislava, aby pripravili pútavý program pre letnú školu, ktorá dostala názov Metropolis with a Green Heart, vyjadrujúci environmentálne snahy metropolitného regiónu Bratislava - Viedeň smerovať svoj rozvoj trvalo udržateľným a zeleným smerom. Partnerskými univerzitami pri realizácii tohto sprievodného podujatia Európskej konferencie IALE 2009 (Salzburg 12. - 16. júla 2009), ktorí spolupracovali v rámci projektu získaného z Medzinárodného Vyhľadávacieho fondu, boli Central European University v Budapešti, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Mendelova univerzita v Brne. Letná škola bola otvorená pre všetkých študentov magisterského a doktorandského štúdia, mladých vedcov či pracovníkov v oblasti urbánnej ekológie, krajinej ekológie, krajinného plánovania a iných súvisiacich oborov. Účastníkom bola ponúknutá jedinečná možnosť stretnúť sa so známymi odborníkmi v tomto obore a v rámci letnej školy konfrontovať svoje vedomosti a skúsenosti v medzinárodnom a interdisciplinárnom prostredí,

diskutovať o rôznych prístupoch a vyvinúť si tak schopnosť kritického myslenia v kontexte iných prístupov a perspektív. Každému účastníkovi bol pridelený konzultant po dobu trvania letnej školy, s ktorým mohol aktívne spolupracovať a diskutovať na tému svojho výskumu.

Celú letnú školu sprevádzala priateľská atmosféra

Program letnej školy bol vhodne rozdelený do blokov s prednáškami lektorov, exkurzie, diskusie s pridelenými konzultantmi a prezentácií prác samotných účastníkov. Lektori známych mien pokryli témy od krajinného plánovania a manažmentu, udržateľného a priestorového rozvoja mesta, cez fragmentáciu a historickú hodnotu parkov a lesoparkov v mestách, až po premeny uhlíka v urbanizovaných ekosystémoch. Jeden celý deň bol venovaný exkurzii, ktorá začala v Malých Karpatoch v NPR Devínska Kobyla a pokračovala krátkou prednáškou k výstavbe ekoduktu a ekotunelov na diaľnici medzi Bratislavou a Viedňou. Ďalšou zastávkou bol rakúsky národný park Donau-Auen, ktorý patrí medzi najväčšie záplavové územia na Dunaji a predstavuje posledné celistvé mokradové územie svojho druhu v strednej Európe. Exkurzia účastníkov priviedla nakoniec do Viedne, kde na nich čakali prednášky a diskusia k téme plánov a reálneho stavu metropolitného plánovania v priestore Bratislava - Viedeň. Diskutovalo sa o vízii spoločnej stratégie regionálneho rozvoja pre regióny Viedeň - Bratislava - Győr (JORDES+), ako aj o spoločnej iniciatíve pod názvom CENTROPE, pokrývajúcej región strednej Európy.

Každý účastník letnej školy dostal priestor

Účastníci prezentovali svoju prácu a výsledky výskumu počas posterovej sekcie. V závere letnej školy prebehlo hlasovanie o najkrajší poster a vyhlásenie víťazov. Po

ukončení letnej školy sa časť jej účastníkov presunula do Salzburgu, kde bol v deň otvorenia Európskej konferencie IALE 2009 (12. 7. 2009) zorganizovaný workshop dvoch letných škôl, ktoré boli sprievodnými podujatiami tejto konferencie. Jednou bola spomínaná letná škola organizovaná v Bratislave a Viedni a druhá zameraná na GIS (geografické informačné systémy) v Salzburgu. Účastníci oboch letných škôl sa stretli na panelovej diskusii s renomovanými odborníkmi v oblasti krajinej ekológie. Počas trvania konferencie bola zorganizovaná i posterová sekcia vybraných posterov účastníkov letnej školy.

Postery všetkých účastníkov boli v mesiacoch september až november 2009 prezentované na sérii podujatí, organizovaných v nadväznosti na letnú školu na Slovensku i v Čechách. Dostupné sú i na oficiálnej webovej stránke letnej školy www.summerschool.iale.sk spolu s ďalšou dokumentáciou. Poďakovanie patrí organizátorom, partnerom, sponzorom, účastníkom, lektorom a vôbec všetkým, ktorí podali pomocnú ruku či už pri organizácii alebo priebehu letnej školy. Letná škola spolu s nadväzujúcimi podujatiami bola spolufinancovaná z projektu KEGA č. 3/5149/07 a Medzinárodného Višegrádskeho fondu (Small Project č. 10840145, kategória: Vzdelávanie) a predstavujú výsledok implementácie Operačného programu Výskum a vývoj ITMS 26240120002 „Centrum pre rozvoj sídelnej infraštruktúry znalostnej ekonomiky“ financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Lubica Papajová-Majeská,
Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského,
Bratislava, lubica.majeska@gmail.com

VÝSTAVY

Medvede a my - nová putovná výstava o medved'och

So zvýšením početnosti medveďa hnedého (*Ursus arctos* L.) na Slovensku v druhej polovici 20. storočia, vzrástli aj konflikty medzi človekom a medveďom. Negatívne správanie medveďa vyvoláva u ľudí strach. Na túto situáciu reagovala spoločnosť SWS (Spoločnosť pre výskum, vzdelávanie a spoluprácu s prírodou, www.slovakwildlife.org) projektom BEARS - Vzdelávanie, informovanosť a výskum medveďov na Slovensku. Snahou SWS je prostredníctvom tohto projektu redukovať negatívne pocity verejnosti z medveďov a viesť k lepšiemu spoložitosti s nimi. Projekt sa začal realizovať v roku 2003 prieskumom verejnej mienky o medved'och, vlkoch a rysoch. Zistili sa neutrálne až pozitívne postoje voči medveďom. Úroveň vedomostí obyvateľov a turistov ako sa treba správať na území s výskytom medveďa, však bola dosť nízka. Viac ako 90 % respondentov prejavilo záujem dozvedieť sa viac o veľkých šelmách. Preto sa projekt zameriava na osvetovú činnosť. Jednou z osvetových aktivít

sú aj výstavy fotografií s náučným textom o medved'och.

Po veľkom úspechu výstavy Stretnutie s medveďom, ktorú v období rokov 2005 až 2009 videlo okolo 20 000

ľudí, SWS pripravila novú verziu o tejto najväčšej európskej suchozemskej šelme.

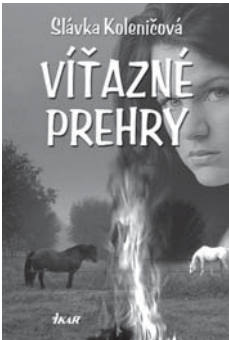
Výstava Medvede a my prezentuje fakty o medved'och zaujímavou aj zábavnou formou. Množstvo fotografií je do-

plnené prezentáciou v powerpointe, vzdelávacím filmom, sadrovými odliatkami medvedích stôp... Sériu pútavých banerov obsahuje detaily napríklad o tom, čím sa medvede živia, prečo v zime spia, akým hrozbám musia čeliť. Rovnako ako pri výstave Stretnutie s medveďom, aj pri tejto výstave je dôležitým cieľom vysvetliť, ako môžu byť problémy medzi medveďmi a ľuďmi redukované, ako účinne ochrániť včeliny či úrodu, ako je možné vyhnúť sa najnebezpečnejším situáciám a čo robiť pri stretnutí s medveďom...

Výstava Medvede a my je putovná, čo môžu využiť školy a rôzne iné, nielen vzdelávacie inštitúcie. SWS k výstave zapožičiava aj DVD film Ako byť v bezpečí na území s výskytom medveďov. V prípade záujmu, môžu členovia SWS zorganizovať aj prednášku. Všetky informácie k výstave sú na webovej stránke SWS, konkrétne na <http://www.medvede.sk/?action=vystava>, kde si možno výstavu objednať.

KNIHY

Slávka Koleničová
Víťazné prehry

Môžu byť prehry víťazstvom? Ak sa takto pýtate, kladiete si správnu otázku. Odpoveď, ktorú nájdete v románe Víťazné prehry, je jednoznačná. Je to možné.

V dnešnom svete sa kladie dôraz bojovať o prvenstvo za každú cenu, a tí, ktorí myslia inak, sú pokladaní za slabochov či bláznov. Cesta bláznov však skrýva v sebe nielen dobrodružstvo, ale aj odvahu vytvárať si vlastné pravidlá, ktoré sú zvyčajne pre okolie nečakané a len ťažko pochopiteľné. Byť iný ako väčšina nemusí zákonite znamenať byť horší. Práve naopak. Často snaha nebyť prvým za každú cenu vedie v živote k víťazstvám. Tak ako sa to stalo aj Martine Bauerovej, hrdinke strhujúceho príbehu.

(Ikar 2010)

Andrea Coddington
Židovka

Skutočný príbeh. Nie jednej osoby ani jednej rodiny, ale jednej generácie. Sofia Maniševičová je dcéra Židovky odvečenej nacistami do Osvienčimu. Detstvo a mladosť prežíva v Česko-slovensku, v rodine, kde sa dodržiavajú židovské sviatky a zvyky. Pod vplyvom spoločnosti, ale aj rodiny, ktorá nalieha, aby sa vydala len za Žida, sa Sofia rozhodne pre útek. Chce byť slobodnou Židovkou a dúfa, že vo vysnívanej Amerike stretne aj osudovú lásku... Autorka Andrea Coddington je pôvodom Slovenka, pochádza z Radošiny. Vyštudovala žurnalistiku na UK v Bratislave. V roku 2002 odišla do New Yorku ako zahranično-politická spravodajkyňa a doteraz tam žije.

(Ikar 2010)

Javier Moro
Červené sári

Príbeh Európanky, ktorá sa ocitla v komplikovanom, nebezpečnom svete politických intríg zbožňovanej a zároveň nenávidenej rodiny. Zavedie vás do sveta exotickéj, fascinujúcej a búrlivej Indie, ktorá práve prechádza procesom významných zmien. Román je aj rodinnou ságou néhrúovsko-gándhiovskej rodiny, kronikou politických dejín Indie a epejou tohto obrovského národa... V roku 1965 sa mladá talianska študentka Sonia Mainová spoznala v Cambridgei s Indom Radživom Gándhím. Sonia sa narodila v jednoduchej rodine v malom mestečku neďaleko Turína a Radživ bol členom jedného z najmocnejších rodov Indie. V Anglicku sa začal príbeh veľkej lásky, ktorý sa neskončil ani predčasnou, smrťou Radživa.

(Ikar 2010)

KRÍŽOVKA

Pomôcky: ADN, alito, Dona, OIV, YJ	sibírsky veľtok	nižší cirkevný predstaviteľ	1. ČASŤ TAJNIČKY		EČ áut okr. Prievidza	krik, plač	vták podobný bocianovi	emisie	vnímajú zrakom text	mesto pri Azovskom mori	skratka skratky	autonómna oblasť (skr.)		švédsko hudobná skupina	odchovateľ
nemecká tlačová agentúra				začína sa učiť vyrobený z korku									príslovka miery		
5. ČASŤ TAJNIČKY			E										udieraj druhí, odlišní		
meno Gabriela					pohyb vzduchu pohorie v Thajsku							4. ČASŤ TAJNIČKY pečieme na povrchu			
súzvuk troch a viac tónov						spoločenská trieda (hist.) predložka					oným spôsobom neprerušovaný rad				
obec na strednom Považí							označenie lietadiel N. Hebrid rozprávka			leží v spánku tympan (skr.)				rýchlo uteká	2. ČASŤ TAJNIČKY
ruský konštruktér lietadiel								drobné, jemné cudzopasné huby					EČ áut okr. Trnava dych, po taliansky		
	topánka, po česky	ženské meno úžitok					riadená strela (skr.) nespi			juhoamerický kopytník patriaci Ete					
vyzutý						miesta ľahby rudy omotaj					záhradné kvety možno, snád'				
bodavý hmyz					odplata antimón (chem. zn.)							sladkovodná ryba česká predložka			
3. ČASŤ TAJNIČKY			6. ČASŤ TAJNIČKY												O
citoslovce prekvapenia													Medzinár. úrad pre vinič a víno		

Len tá vec je stratená, ktorú sme vzdali vopred. Toto je tajnička piateho tohtoročného čísla Enviromagazínu. Spomedzi správnych riešiteľov sme vyžrebovali týchto výhercov: Michaelu Barchewitichovú z Trnavy, Ivana Nováka z Michaloviec a z Lesenic, Ľubomíra Poliaka a Petra Jánoša z Bratislavy. Výhercom srdečne blahoželáme. Ďalšie zaujímavé publikácie čakajú na troch správnych lúštitelov tejto krížovky. **Vaše odpovede čakáme v redakcii do 31. januára 2011.**